

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

АЛЕКСАНДРОВА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378+81'276.1+316.77+81-115

**ВАРІАТИВНІСТЬ СОЦІОЛЕКТУ МОЛОДІ
(на матеріалі української та англійської мов)**

10.02.15 – загальне мовознавство

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –

доктор філологічних наук, професор

Корольова Тетяна Михайлівна

ОДЕСА

2015

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВАРІАТИВНОСТІ СОЦІОЛЕКТУ МОЛОДІ.....	13
1.1. Проблема соціальної стратифікації мови	13
1.2. Соціально зумовлена варіативність мови та мовлення.....	27
1.3. Норма як соціолінгвістична категорія	35
1.4. Соціолект молоді як об'єкт дослідження соціолінгвістики та його стилізація в кінодіалозі.....	53
Висновки до розділу I	70
РОЗДІЛ II МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	72
2.1. Добір і лінгвістичний аналіз мовленнєвого матеріалу.....	72
2.2. Методи і програма дослідження.....	73
2.3. Принципи проведення слухового й аудиторського аналізів	79
2.4. Принципи програмної обробки	84
2.5. Принципи статистичного аналізу експериментальних даних	88
Висновки до розділу II.....	93
РОЗДІЛ III АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ СМ.....	95
3.1. Функціонально-семантичний аналіз діалогічного мовлення СМ	95
3.2. Структурні та лексико-семантичні характеристики СМ	118
3.3. Граматичні особливості СМ.....	129

3.4. Роль фонетичних засобів у реалізації емоційно-модальної забарвленості мовлення молоді.....	134
3.4.1. Фонетичні особливості лінгвістичного оформлення мовлення носіїв українського та англійського СМ на сегментному рівні	134
3.4.1.1. Результати аудиторського аналізу	134
3.4.1.2. Результати інструментального аналізу.....	137
3.4.2. Просодичні засоби передачі суб'єктивно-модальних значень в українському та англійському СМ.....	149
3.4.2.1. Результати аудиторського аналізу	149
3.4.2.2. Результати інструментального аналізу.....	153
3.5. Лінгвістична інтерпретація СМ як системи	163
Висновки до розділу III	166
ВИСНОВКИ.....	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	175
ДОДАТКИ.....	206
Додаток А Базові характеристики мовлення акторів	207
Додаток Б Перевірка статистичної гіпотези про нормальний закон розподілу вимірюваних параметрів просодичних характеристик молодіжного мовлення	208
Додаток В Зразки спектрограм експериментальних інтоногруп.....	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

А – акція

АМВ – акт мовленнєвої взаємодії

Гц – герц, одиниця частоти періодичного процесу

дБ – децибел

ІМВ – інформативний мовленнєвий вплив

МВВ – мовленнєвий вплив волевиявлення

мс – мілісекунда

ОЕМВ – оціночний та емоційний мовленнєвий вплив

Р – реакція

СКС – соціально-комунікативна система

СМ – соціолект молоді

СМВ – соціальний мовленнєвий вплив

ЧОТ – частота основного тону

ВСТУП

Однією з відмінних рис сучасної мовознавчої науки є послідовне переміщення уваги лінгвістів з вивчення мови як системи на вивчення її реального функціонування в різних комунікативних сферах і ситуаціях спілкування, звернення до аспектів озвученого мовлення.

Соціальна стратифікація суспільства виражається у багатоманітності існування варіативних форм мови, які є виявом мовної варіативності. Інтерес до проблем мовної варіативності в сучасній соціолінгвістиці обумовлений історичним і соціально-культурним контекстом сучасності, під впливом якого в багатьох мовах спостерігаються тенденції до демократизації літературної норми. Об'єктивно це виражається в переміщенні периферійних явищ у напрямку до центру системи, а, отже, у розхитуванні літературної норми, у посиленні варіативності, у перерозподілі функцій основних ідіомів.

Проблеми взаємозумовленості мови та соціуму, мовного варіювання, соціальних оцінок нормативних настанов, виявлення закономірностей розвитку соціолінгвістичних підсистем мови, комунікативно-прагматичної зумовленості мовлення, що детермінує мовленнєву поведінку членів певного лінгвосоціуму, перебувають у ракурсі постійних лінгвістичних пошуків та піддані всебічному аналізу в наукових розвідках вітчизняних та іноземних мовознавців [16; 28; 76; 81; 92; 113; 120; 158; 168; 203; 227; 258; 270; 280; 288; 295 та ін.].

Соціальна варіативність мовлення, специфіка використання мови представниками різних вікових та соціальних груп перебувають у колі лінгвістичних інтересів дослідників. Проблема соціально зумовленої варіативності мови, зокрема соціолекту, у межах якого існує певне варіювання, актуальна і в даний час. Об'єктами лінгвістичних розвідок поточного століття постають перекладознавчий та словотворчий аспекти американського військового сленгу [21; 90; 110], субстандартна номінація

в англійській медичній субмові [166], процеси формування загального сленгу в сучасній російській мові [68], структурно-семантичний аспект українського спортивного жаргону [96], формування та функціонування українськомовного комп'ютерного сленгу [247], загальна характеристика українського міського сленгу на матеріалі усного мовлення тернопільців [150], соціальна диференціація української мови [203].

Вивчення соціолектних форм мови відповідає потребам сучасної лінгвістики, яка розглядає мову в тісному зв'язку з індивідом, його мисленням і світоглядом. У цілому сучасна наукова парадигма базується на принципі відносності кордонів між формами варіювання національної мови, принцип обумовленості мовної диференціації неоднорідністю соціуму доповнюється урахуванням різноманіття соціально-комунікативних ситуацій. У цьому контексті саме молодіжна мова постає важливою та перспективною областю лінгвістичного дослідження та аналізу, будучи достовірним та яскравим показником сучасного стану суспільства та його мови. Мова молоді як соціально найбільш чисельного та соціально активного прошарку суспільства, мовна поведінка якого виступає модифікованим дзеркалом суспільних змін, розширює соціолектно-релевантні теми спілкування, багато в чому визначає напрям розвитку інших мовних підсистем, у тому числі розмовного мовлення та літературної мови [181]. **Соціолект молоді (СМ)** визнається багатим ґрунтом для лінгвістичних досліджень, бо «усі властиві природній мові процеси не стримуються в ньому тиском норми, відбуваються у багато разів швидше та доступні безпосередньому спостереженню» [32].

Сучасний етап розвитку лінгвістики свідчить про активізацію досліджень функціонування мови у молодіжному лінгвосоціумі. Об'єктами лінгвістичних студій поточного століття постають різноманітні аспекти СМ, які досліджуються на матеріалі російської мови [14; 230; 232], французької [108], німецької [171; 172; 228]; у зіставному аспекті на матеріалі російської та німецької мов [69; 181]. Проте, останні дисертаційні розвідки

українського СМ обмежено вивченням когнітивних параметрів молодіжного сленгу [71] та особливостей міського молодіжного сленгу [144]; вивчення англійського СМ представлено працею Р. В. Боднар [36], присвяченій соціокультурному аспекту соціолекту підлітків, та К. О. Мележик, яка вивчає соціолінгвістичну варіативність дискурсу англійського «реального» телебачення [146]; зіставний аспект досліджень українського та англійського СМ репрезентований дослідженням К. Л. Бондаренко, яке присвячене лінгвокультурним особливостям українського та англійського сленгу [40].

Сьогоднішній підхід мовознавців до соціально маркованого мовлення базується на тому положенні, що соціолект є об'єктивно існуючим явищем, яке характеризується низкою особливостей плану вираження, що дозволяють відмежовувати певний соціолект від інших [61]. Проте попри наявності значної кількості наукових розвідок СМ, можна констатувати одноаспектність підходів дослідників до вивчення мови молоді, що не дозволяє повною мірою розкрити її лінгвістичну сутність. Більшість дослідників субстандартних систем взагалі та СМ зокрема обмежують соціолект лексичним мовним рівнем [14; 32; 108]. Проте В. П. Коровушкін при вивченні воєнного соціолекту визнає системний підхід, який дозволяє розглядати СМ як комплексну систему, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов'язаних ієрархічними відносинами [110]. Таке бачення соціолекту поділяють і деякі інші дослідники [36; 61; 130].

Актуальність дисертаційного дослідження визначається загальною орієнтованістю сучасної лінгвістики на вивчення усного мовлення з комунікативно-функціональних позицій, що враховує обставини спілкування та характеристики комунікантів. Про актуальність роботи свідчить її спрямованість на молодіжну комунікацію: саме молодь як найбільш прогресивна соціальна група соціуму визначає вектор та

еволюцію інших форм існування мови. Крім того актуальність дослідження визначається такими чинниками:

- необхідністю проведення комплексного дослідження СМ як системи взаємодіючих елементів усіх мовних рівнів;
- нерозв'язаністю питання про варіативний склад соціально зумовлених мовних ярусів СМ;
- потребою систематизації спільних і конкретно-мовних характеристик соціально маркованих систем неблизькоспоріднених мов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана у межах науково-дослідного напрямку Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах» (код 22010020) у межах кафедральної наукової теми «Теоретичні й прикладні аспекти дослідження типологічних і конкретно-мовних рис дискурсу» (номер державної реєстрації 0107U000467), яка розробляється кафедрою перекладу та теоретичної і прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», протокол № 5 від 29 грудня 2005 р.

Мета роботи полягає у виявленні типологічно схожих і конкретно-мовних особливостей СМ на матеріалі української та англійської (американського варіанту) мов. Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі **завдання**:

- дослідити кореляцію варіативності мови і мовлення та соціальної диференціації мови;
- висвітлити сучасне трактування норми як соціолінгвістичної категорії;
- проаналізувати поняття СМ у сучасній лінгвістиці;
- вивчити варіативність різнорівневих лінгвістичних засобів актуалізації СМ в українській та англійській мовах;

– дослідити процес кореляції різнорівневих лінгвістичних засобів у досліджуваних мовах у межах СМ.

Об'єктом дослідження є сучасне усне діалогічне мовлення української та американської молоді.

Предметом дослідження обрано варіативність лінгвістичних засобів актуалізації СМ.

Матеріал дослідження охоплює широкий, вузький та експериментальний корпуси. У широкий корпус увійшли 200 квазіспонтанних озвучених текстів діалогічного характеру з художніх фільмів, що відображають специфіку українського та англійського СМ (загальний обсяг звучання становить 18 годин). На основі широкого корпусу дослідження був сформований вузький корпус дослідження, адресований аудиторам, який представлений 100 діалогами (кожен тривалістю близько 3 хвилин). Експериментальний корпус дослідження, який був підданий інструментальному аналізу, склали 320 інтонаційних груп кожної з досліджуваних мов.

Мета, завдання й об'єкт дослідження визначили добір **методів** дослідження. У роботі використано комплексну методику, що об'єднує *описово-аналітичний метод*, який полягає у критичному вивченні науково-теоретичних джерел із проблематики дослідження; *метод лексико-семантичного аналізу* для дослідження тематичної, конотативної та структурної специфіки субстандартної лексики СМ; *метод функціонально-семантичного аналізу* при визначенні комунікативно-модальних типів висловлювань СМ, виділенні найчастотніших емоційно-модально забарвлених фраз СМ та граматичних характеристик мовлення молоді; *методи слухового, аудиторського та інструментального аналізів*, що застосовувалися під час проведення експериментально-фонетичної частини дослідження з метою визначення показників фонетичних характеристик мовлення; *метод зіставного аналізу*, що використовувався при зіставленні лінгвістичних особливостей СМ на матеріалі досліджуваних мов, що

вивчаються. *Метод статистичної обробки* досліджуваних мовних явищ забезпечив об'єктивність і верифікованість одержаних даних. За допомогою *методу лінгвістичної інтерпретації експериментальних даних* надано пояснення, системний опис та всебічне тлумачення лінгвістичного значення результатів дослідження, формулювання основних висновків роботи.

Методологічною основою дослідження СМ є положення про тісний взаємозв'язок розвитку суспільства, мови та мислення при визначальній ролі першого.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше:

- проведено комплексний опис сучасних СМ на матеріалі української та англійської мов;
- визначено варіативність різнорівневих лінгвістичних засобів актуалізації СМ в українській та англійській мовах;
- вивчено специфіку фонетичної оформленості українського та англійського озвученого молодіжного мовлення на сегментному та супрасегментному рівнях;
- встановлено механізми взаємодії різнорівневих лінгвістичних засобів у реалізації комунікативних інтенцій та емоційно-модального навантаження в досліджуваних мовах у межах СМ.

Практичне значення дисертації: розроблено методичні вказівки для написання дипломних робіт «Фонетичні особливості лінгвістичного оформлення мовлення носіїв українського та англійського соціолектів молоді (сегментний рівень)», «Просодичні засоби передачі емоційно-модальних значень в українському та англійському соціолектах молоді». Матеріали та результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в лекційних і практичних курсах з соціолінгвістики, лексикології та стилістики, фоностилістики української та англійської мов, типології мов, у спецкурсах з проблем прагмалінгвістики. Результати наведеного аналізу можуть слугувати теоретичною базою під час

комплексного вивчення діалектів певних соціальних груп або на рівні окремих підсистем.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доповідалися на міжнародних конференціях: «Інтерактивна комунікація в контексті сучасних наукових парадигм» (Одеса, 2012), «Актуальні проблеми романо-германської філології та освітній соціокультурний процес» (Тернопіль, 2013), «Мови та світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2014), «Актуальні проблеми сучасної філології в контексті діалогу мов і культур» (Одеса, 2014); на всеукраїнській науково-методичній конференції «Проблеми типології у сучасному мовознавстві» (Одеса, 2010).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено в 11 статтях: 7 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ДАК України (3 статті одноосібні (1,6 др. арк.) й 4 статті у співавторстві (1,3 др. арк.)), 1 статті, опублікованій у закордонному виданні, 2 тезах доповідей на наукових конференціях, 1 матеріалі міжнародних конференцій та двох виданнях методичного характеру. Особистий внесок дисертантки в публікаціях, які написані у співавторстві, полягає у підтвердженні теоретичних засад дослідження експериментальними даними, аналізі та систематизації отриманих результатів.

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його мету і завдання, сформульовано положення, що виносяться на захист, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, описано методи й прийоми дослідження, подано інформацію про апробацію його результатів, структуру й обсяг дисертації.

У розділі I «Теоретичні засади дослідженні варіативності СМ» розглядаються проблеми соціальної диференціації мови в контексті загальної проблематики варіювання мови та мовлення, що зумовлюється як соціальними, так і внутрішньомовними чинниками.

У розділі II «Методика проведення дослідження» описано експериментальний матеріал, програму проведення дослідження, враховуючи експериментально-фонетичну частину, послідовність виконання статистичного аналізу експериментальних даних.

У розділі III «Аналіз результатів дослідження соціолінгвістичних параметрів СМ» наведено результати аналізу варіативності лексичної, граматичної та фонетичної систем СМ та їхньої кореляції.

У висновках наведено результати дослідження, викладено основні положення й окреслено перспективи подальших наукових студій із зазначеної проблематики.

Список використаних джерел містить проаналізовані науково-критичні праці вітчизняних і зарубіжних учених, джерела ілюстративного матеріалу, лексикографічну і довідкову літературу.

У додатках наведено статистичні розрахунки даних, одержаних під час експериментально-фонетичної частини дослідження, спектрограми проаналізованих інтонаційних груп.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них та загальних висновків, списку використаних джерел (298 позицій) та Додатків А, Б, В. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки, основний зміст викладено на 174 сторінках.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВАРІАТИВНОСТІ СОЦІОЛЕКТУ МОЛОДІ

Проблеми соціальної диференціації мови розглядаються в контексті загальної проблематики варіювання мови та мовлення, що зумовлюється як соціальними, так і внутрішньомовними причинами. Взаємообумовлена взаємодія підсистем у межах національної мови опосередковано відображає соціальні процеси, що протікають у суспільстві, регулятором такої взаємодії виступає норма. Динамічний характер норми та соціальні оцінки нормативних установок зумовлюють соціолінгвістичне тлумачення норми як комплексної варіативної системи мовних норм. Дослідження закономірностей розвитку соціолінгвістичних підсистем мови сприяє виявленню передумов варіативності мови та мовлення на певному етапі мовного розвитку.

1.1. Проблема соціальної стратифікації мови

Константність і варіативність, найбільш суттєві властивості структури мови, обумовлені природою і призначенням мови, забезпечують її існування та розвиток. Дані категорії виявляються у всіх аспектах мови та її одиницях відповідно до специфіки кожного аспекту.

Доцільним вважаємо зазначити, що всі види варіювання існують не автономно, а в тісній взаємодії, забезпечуючи безперервність процесів, що відбуваються в мові, як на рівні окремих мовних одиниць, так і на рівні цілісних мовних систем. У сучасній лінгвістиці поняття варіативності застосовується і до мови в цілому, і до різних форм її існування: усної та писемної, кодифікованої і діалектної, територіальних та соціальних різновидів мови. Варіативність розглядається як об'єктивна іманентна властивість мовної системи, що зачіпає всі виділені в мові підсистеми й

одиниці у плані форми та змісту, у синхронії та діяхронії, а також внутрісистемні відносини [199].

Соціальне членування суспільства має безпосередній вплив на функціонування мови та на її структуру [30, с. 4], сприяючи варіативності на рівні мови та окремих підсистем. Проблема диференціації мови на окремі соціолінгвістичні утворення з розумінням їх як форм мовного існування була сформульована в дослідженнях німецьких лінгвістів, якими для позначення подібних різновидів мови був запропонований термін «форми існування» (Existenzformen) мови, В. П. Коровушкін використовує в даному значенні термін «екзистенціальна форма мови» [113, с. 136].

Соціальну неоднорідність загальнонародної мови, яка виступає інтегратором соціолінгвістично диференційованого суспільства, визнає Н. Б. Мечковська [149]. У своїй соціальній структурі – соціальних варіантах мови (професійному мовленні, жаргонах, просторіччі, кастових мовах), а також у типах комунікативних ситуацій, загальнонародна мова відображає соціальну структуру суспільства й зумовлена нею. При цьому авторка підкреслює, що соціальні діалекти не мають статусу окремих особливих мов.

Розглядаючи механізм взаємодії мови та суспільства, В. К. Журавльов [86] зазначає, що в різних соціальних умовах мовленнєвої реалізації мова виступає у вигляді особливих відносно цілісних утворень усної та писемної мови, територіального діалекту, говору, соціального діалекту, професійного жаргону, підмови. При цьому вчений підкреслює функціональний зв'язок цих утворень з різними типами соціумів, які використовують їх у своїй мовленнєвій взаємодії. Такі різновиди щодо цілісних мовних утворень, що функціонують у специфічних соціумах, автор підводить під термін «лінгвема», яка відповідає змісту поняття «форма існування мови».

Соціальна структура мови та структура мовленнєвої поведінки людей у суспільстві мають, за думкою О. Д. Швейцера [239], специфічні риси, які,

хоча й обумовлені соціальною природою мови, не знаходять собі прямих аналогій у структурі суспільства. Так, типи варіювання засобів мови залежать як від соціальних характеристик мовців, так і від умов реалізації мовлення. Враховуючи цей факт, для дослідження зв'язку соціальної структури з варіативністю структури мови релевантним представляється облік ролі соціальних верств, професійних, культурних та інших груп, первинних колективів, а також вплив на мову елементів соціокультурних та соціопсихологічних систем, а саме соціальних норм, установок, стимулів, мотивацій, орієнтацій, механізмів соціального контролю.

У якості «функціональних мовленнєвих різноманітностей», з яких складається мовна діяльність, Л. П. Якубінський [254] виділяє такі: окремі мови, говори, діалекти соціальних груп, індивідуальні діалекти. Втім автор зазначає, що кожна з таких «різноманітностей» далі членується на більш приватні утворення залежно від зовнішніх факторів, умов мовленнєвого спілкування, середовища, форми і мети спілкування, різних громадських угруповань людей, територіальних, національних, державних, професійних [254, с. 17-18].

Мовне спілкування, за думкою Л. Б. Нікольського [158], є одночасно і соціальною взаємодією учасників комунікації, які можуть становити відносно замкнуті групи людей – спільноти з властивими їм формами існування національної мови – територіальними, надтериторіальними, враховуючи літературну мову, і соціально-класові чи соціально-групові діалекти, професійні «мови» і форми, пов'язані з віковими і статевими відмінностями їх носіїв. При цьому Л. Б. Нікольський підкреслює, що різні форми існування мови (територіальні та соціальні діалекти) розподіляються не тільки соціально, але і функціонально, коли їх первісний зв'язок з певною мовною спільністю підкріплюється співвіднесеністю з відповідною сферою спілкування (сукупністю тем спілкування), якій призначена ця мовна форма.

Такий підхід свідчить про соціально-функціональну дистрибуцію форм існування мови та їхніх елементів, які отримують різну соціальну

значимість і комунікативне навантаження. Співвіднесеність зі сферою спілкування є приватною функцією форм існування мови, і відмінність між ними полягає в обсязі виконуваних приватних функцій – у функціональній спеціалізації різновидів мови. Соціально та функціонально диференційовані форми існування мови формують систему, прив'язану до континууму мовної комунікації у суспільстві, яка підводиться під поняття «мовна ситуація» [2, с. 2].

Під формами існування мови В. О. Аврорін розуміє «самостійні мовні структури, що природно об'єднуються в групи з різною ієрархією за ознакою спільності вихідного матеріалу і тому власне доступні розумінню у межах одного народу, але різняться за рівнем досконалості, універсальності та за переважними сферам використання» [2, с. 53]. В. Д. Бондалетов піддає критиці дане твердження, вважаючи, що критерій доступності розуміння у межах одного народу не діє у випадках з територіальними діалектами, професійними терміносистемами, жаргонами, таємними мовами й арго, які також повинні враховуватися до форм існування мови [39, с. 47].

Форму існування мови В. Д. Бондалетов розглядає як одну з форм її структурної організації та функціонування в колективі. До основних форм існування мови у синхронному плані автор зараховує літературну мову, народно-розмовну мову, койне, просторіччя, мову-піджин, креольську мову, територіальні діалекти, деякі соціальні діалекти [39, с. 44-46, 50].

Поняттям «форми існування мови» збігається за змістом з поняттям «форми мовної варіативності», яке використовує В. Л. Наєр [155]. До таких форм варіативності загальнонародної мови вчений зараховує літературну мову, просторіччя, територіальні та соціальні діалекти, професійні мови (діалекти) і жаргони як різновиди соціальних діалектів. У свою чергу, літературна мова має свої особливі форми варіативності – усну та письмову, функціональні стилі та жанри. Крім того автор виділяє більш приватні форми мовної варіативності – індивідуальні стилі та ситуативно зумовлені

форми функціонування мови. Дані форми мовної варіативності різняться своїм лінгвістичним статусом і ступенем оформленості.

Перераховані рівні мовної варіативності визначаються різнопорядковими факторами: 1) обробленості та кодифікованості (протиставлення літературного – нелітературного: просторічного – діалектного); 2) характером протікання мовлення (усне – письмове); 3) функціями, цілями та сферами спілкування (функціональні стилі); 4) фактором нейтрального / експресивного (піднесена мова – емоційна мова – розмовно-фамільярна мова); 5) груповим (віковою, професійною, соціальною приналежністю адресанта, що зумовлює існування соціальних і територіальних діалектів); 6) зовнішньою (офіційною, неофіційною) ситуацією спілкування; 7) орієнтованістю на адресата (мова до вищестоящих, нижчестоящих, дітей); 8) індивідуальними особливостями (індивідуальний стиль, ідіолект); 9) географічною сферою використання мови (варіанти полінаціональних мов) [155, с. 3 - 5].

Перелічені концепції вчених демонструють перехід від ідеї про жорстку ієрархічну стратифікацію мовної системи до розуміння відносності кордонів між формами варіювання національної мови, таким чином, принцип обумовленості мовної диференціації неоднорідністю соціуму доповнюється урахуванням різноманіття соціально-комунікативних ситуацій.

Сутність багатофакторного соціокультурно-комунікативного підходу до комунікативної компетенції пояснює вибір носієм кодифікованої літературної мови тієї чи іншої форми існування мови та відповідний цьому перехід з однієї форми на іншу в умовах зміни ситуації спілкування. При такому розумінні комунікативна компетенція індивіда охоплює і мовну компетенцію, і користування формою існування мови як соціокультурною мовою, яка в процесі взаємодії індивідуального і соціального досвіду мовця стає автономним засобом спілкування для співрозмовників, який соціально поділяється, оскільки характеризується виробленням своїх власних

узуальних правил і динаміки [251].

Соціокультурно-комунікативну концепцію диференціації мови, яка базується на визнанні форм існування мови як відносно автономних мов спілкування зі специфічними елементами, нормами, носіями та їх комунікативною компетенцією, пропонує Л. І. Антропова [15]. Дослідниця використовує поняття «динамічної комунікативної компетенції», під яким розуміє ментальну комунікативну пресупозицію, яка передбачає наявність у свідомості носія кодифікованої літературної мови матриці спілкування (у термінології Дж. Гамперца [64]), яка формується певними формами існування мови з набором мовних засобів, а також мовних та узуальних норм їх вживання, що і забезпечує можливість переходу з однієї форми існування мови на іншу та встановлення їх кореляції [15].

Розгляд загальнонародної мови як соціолінгвістичної архісистеми, яка утворена з окремих приватних супідрядних систем, між якими немає непрохідної стіни і внутрішньоструктурні елементи яких здатні до взаємопроникнення, не порушуючи при цьому внутрішньої впорядкованості та організованості кожної зі взаємодіючих форм, пропонує В. П. Коровушкін. При цьому форма існування мови визнається автором самостійною системою, що володіє своєю власною системно організованою внутрішньою структурою. Таким чином, екзистенціальні форми мови виступають як одиниці, що конституюють, для побудови моделі архісистеми. З урахуванням цього, екзистенціальна форма мови визначається вченим як «відносно самостійна, автономна варіативна форма мови, що володіє власною внутрішньоструктурною організацією, що представляє систему, особливими функціями комунікації та соціумом, який вона обслуговує» [113, с. 143].

Розглядаючи мову як систему, Дж. Гамперц вживає поняття мовленнєвого, чи мовного, репертуару (*verbal or linguistic repertoire*), під яким учений розуміє «сукупність мовних засобів, що охоплює як інваріантні форми, так і змінні, доступні членам даного колективу» [270,

с. 20-21].

Проте О. Д. Швейцер замість «мовленнєвого репертуару» вводить у науковий обіг поняття соціально-комунікативної системи (СКС), вказуючи на те, що в терміні Дж. Гамперца та його визначенні відсутня вказівка на те, що «йдеться не просто про сукупність мовних засобів, з яких комуніканти обирають ті, що відповідають даній соціальній ситуації, а про системне утворення» [239, с. 72]. Під СКС автор розуміє «сукупність мовних систем і підсистем (різних мов в умовах двомовності, діалекту і літературної мови в умовах білінгвізму та ін.), використовуваних тим чи іншим мовним або мовленнєвим колективом» [241, с. 75].

Автор підкреслює, що між компонентами СКС, тобто мовними системами і підсистемами, які використовуються даним мовним або мовленнєвим колективом, існують певні взаємозв'язки, які перебувають у відносинах функціональної додатковості, тобто відбувається соціально детермінований розподіл систем і підсистем мови, які співіснують у межах певного мовного колективу, за сферами використання (побутове спілкування, масова комунікація, наука, культура, освіта, релігія) і за соціальними ситуаціями. Соціально-комунікативна система є «цілісним об'єктом, об'єднаним єдиною функцією – задоволення комунікативних потреб даного колективу» [239, с. 72-73]. При цьому вирішальним чинником, що детермінує системні відносини між компонентами соціально-комунікативних систем, є не внутрішньоструктурні зв'язки, а соціальні, що визначають розподіл цих компонентів за сферами використання та соціальними ситуаціями.

Відносини функціональної додатковості, як зазначає О. Д. Швейцер, мають місце між компонентами будь-яких СКС: функціонально-стилістичні підсистеми монолінгвальної СКС або літературної мови та місцевого діалекту під час диглосії, а також різні мови, що обслуговують білінгвальне СКС в умовах білінгвізму [238, с. 73]. При цьому вчений підкреслює, що «набір компонентів соціально-комунікативної системи залежить

від діапазону виконуваних нею функцій і охоплених нею соціальних ситуацій» [241, с. 77].

В. І. Беліков і Л. П. Крисін визначають СКС через поняття мовного коду, субкоду, де під кодом розуміється будь-яке мовне утворення як засіб спілкування (національна мова, літературна мова, територіальний чи соціальний діалект, койне, піджин, лінгва-франка, тощо), під субкодом – підсистема коду, що співвідноситься як частина до цілого (наприклад, кодифікована і літературна мови відносно національної мови або різні стилі у межах кодифікованої літературної мови, т. д.). Кожен з таких кодів може, у свою чергу, бути більш приватним субкодом або підсистемою більш загального єдиного коду як комунікативний засіб більш низького рівня, що має менший обсяг, більш вузьку сферу застосування і менший набір функцій. Виходячи з цього, СКС визначається авторами як «сукупність кодів і субкодів, що використовуються в даній мовній спільноті і знаходяться один з одним у відносинах функціональної додатковості» [28, с. 24-25].

Підсумовуючи сказане, В. П. Коровушкін розширює поняття СКС, уводячи до нього як форми існування мови, так і їхні системи і підсистеми, які можуть самотійно або у сукупності з іншими підсистемами виконувати комунікативну функцію і виступати у якості засобу соціально-мовленнєвого спілкування в будь-якому за структурою або за розміром соціумі. Таким чином, під соціально-комунікативною системою вчений розуміє «усі мовні засоби мовленнєвого спілкування конкретного соціуму, що є системно організованими та мають свою власну структуру, які забезпечують процес інтеракції-комунікації її членів відповідно до соціолінгвістичних параметрів комунікації та прийнятих у ньому норм» [113, с. 88].

Форми мовної варіативності різняться за своїм лінгвістичним статусом і ступенем оформленості та визначаються наступними чинниками: обробленістю, кодифікованістю, характером перебігу мовлення, функціями, цілями та сферами спілкування, нейтральністю або експресивністю мови,

груповою, віковою, професійною, соціальною приналежністю та іншими індивідуальними особливостями носіїв мови, зовнішньою ситуацією спілкування, географічною сферою використання мови. Форми існування мови мають особливі комунікативні функції та обслуговують певні соціуми в певний історичний період існування мови. Соціальні варіанти мови та їх реалізація в комунікативних ситуаціях, обумовлені соціальною структурою суспільства і відображають її, утворюють комунікативно достатні варіанти мови, які використовуються в певному соціумі, різняться складом своїх мовних засобів, соціальним статусом, функціями та сферами вживання, ступенем і специфікою нормування. При цьому статус мовного утворення та етнічний статус відповідної спільності його носіїв визначається мовною самосвідомістю даного колективу.

Форми існування національної мови охоплюють територіальні та надтериторіальні утворення: літературна мова, соціально-класові та соціально-групові діалекти, професійні мови та форми, пов'язані з віковими та статевими відмінностями їх носіїв. Форми існування мови – це самостійні ієрархічно організовані мовні структури, що розрізняються за рівнем досконалості та універсальності. Ступінь автономності форм мови зумовлює характер якості ситуації двомовності (багатомовності) та диглосії, створюваної взаємодією форм існування мови [109, с. 32].

Повністю автономні форми існування мови створюють ситуацію двомовності або повної диглосії – одночасного функціонування двох екзистенціальних мовних форм у межах єдиної СКС та одного соціуму, які виступають як рівнозначні засоби комунікації або мовні коди, на які можуть перемикатися їхні носії відповідно до соціолінгвістичних параметрів комунікативного акту. У якості таких форм виступають: при двомовності – національні мови, при диглосії – національні варіанти полінаціональних мов, літературна мова, регіональні та територіальні діалекти і субмови або спеціальні мови. Ступінь автономності у названих форм різна: найвища – у національних мов і національних варіантів; і найменша – у підмов.

Напівавтономні екзистенційні форми мови створюють ситуацію часткової диглосії – одночасного функціонування окремих структурних елементів фонетичних, граматичних і лексичних систем однієї з двох взаємодіючих форм існування мови у межах єдиної СКС та одного соціуму, які виступають як нерівнозначні засоби комунікації або мовні коди, на які можуть перемикатися їхні носії відповідно до соціолінгвістичних параметрів комунікативного акту. У якості ведучої автономної форми, що забезпечує комунікацію мовою, виступає літературна мова. У якості підлеглих напівавтономних форм можуть виступати соціалізовані локальні напівдіалекти і говори, соціалізовані етнічні діалекти і соціолекти.

Неавтономні форми існування мови створюють ситуацію тільки лексичної диглосії – одночасного функціонування провідної екзистенціальної форми – літературної мови та лексичної системи або окремих стройових одиниць іншої підпорядкованої їй неекзистенціальної форми у межах єдиної СКС та одного соціуму, які виступають як нерівнозначні засоби комунікації: перша – як цілісний мовний код, що забезпечує комунікацію даною мовою, а друга – як лексичні елементи іншого мовного коду, які можуть бути присутніми в мові їх носіїв як окремі вкраплення відповідно до соціолінгвістичних параметрів комунікативного акту. У якості таких кодових вкраплень можуть виступати елементи просторічних лексичних систем різних етнічних і соціальних діалектів і елементи інших контактано-мовних або змішано-мовних форм [109, с. 33].

У трактуванні В. К. Раскіна [178] соціально-комунікативна система розглядається як підсистема в загальному комплексі відносин мови, яка є відносно незалежною сукупністю взаємовіднесених ідіолектів. При цьому найбільше значення автор відводить соціально та етнічно детермінованим підсистемам, мотивуючи це тим, що, по-перше, саме вони найбільш схильні до змін під безпосереднім впливом соціальних факторів, по-друге, саме їхня взаємодія найповніше піддається впливу соціолінгвістичної мотивації.

Підсистему у межах мови В. К. Раскін розглядає як сукупність інвентарю засобів, безлічі фігур плану вираження, інвентарю граматичних конструкцій, ідеального комплексу текстів, структури та субстанції змісту [178, с. 81]. Автор підкреслює, що в межах підсистеми частіше спостерігається еквівалентність одиниць плану вираження, в той час як на лексичному, граматичному рівнях простежується певна дивергенція. При цьому співвідносні компоненти інвентарю різних підсистем зумовлюють взаєморозуміння, що і робить можливим саме існування мови як системи. Ідеальна сукупність текстів представляється як гіпотетичний об'єкт: теоретично вона нескінченна, оскільки охоплює всі існуючі та можливі тексти даної підсистеми мови. У якості основних властивостей структури В. К. Раскін виділяє цілісність, трансформацію, самоврядування. Автор підкреслює, що підсистеми у межах загальної мовної системи можуть мати певні особливості плану змісту. У даному випадку йдеться не тільки про відсутність або наявність певних реалій у межах системи, а й певні як денотативні, так і конотативні особливості мовного значення [178, с. 81].

Унікальна субстанція плану змісту комунікативної системи є елементом субстанції змісту мови, яка співвідноситься виключно з соціальною групою, що використовує дану підсистему. Загальна структура мови містить усю сукупність потенційних засобів, які можуть бути відібрані підсистемами. Доцільним вважаємо зазначити, що дане твердження не належить до загальної літературної національної мови, оскільки вона також є підсистемою, хоча і певним чином стандартизованою, на відміну від менш престижних підсистем. Тим не менш, на справедливу думку автора, межі між стандартним койне та підсистемами не є однозначно встановленими, одиниці можуть переходити з однієї підсистеми в іншу [178, с. 100].

З даного переліку чинників очевидно, що в межах однієї мови не може бути як ідентичних підсистем, так і підсистем, що абсолютно не співвідносяться з іншими. Виходячи з цього твердження, Д. В. Ісаєв [92]

визначає рівні абстракції систем і підсистем. Системою нульового порядку автор називає мову як таку, що є фактично повною абстракцією, явищем, яке абсолютно не спостерігається, системою першого порядку – конкретну мову, системою другого порядку – національний варіант мови. У межах системи другого порядку можуть виділятися територіально та соціально детерміновані підсистеми третього і наступного порядків. Відповідно наявність або відсутність явищ нижчого рівня дозволяє судити про статус системи.

Вивчення мовних підсистем у межах мовної системи заслуговує пильної уваги, оскільки в разі їх тісного контакту проявляється багато мовних явищ, недоступних для вивчення в інших умовах, аж до утворення нових підсистем. Таким чином, продуктом взаємодії мовного колективу та соціально-комунікативної системи є певна мовна ситуація – сукупність форм існування (а також стилів) однієї мови або сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні та функціональній взаємодії у межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. Крім мовної ситуації, стан комунікативного середовища описується етносоціальною та комунікативною ситуаціями, а також певними зовнішніми чинниками. У даному випадку Д. В. Ісаєв розуміє стан комунікативного середовища як «соціолінгвістичну ситуацію», що може з певною долею умовності використовуватися як синонім поняття «мовна ситуація» в широкому сенсі даного слова [92]. Таким чином, дане поняття містить весь комплекс конкретних причин, що формують соціальний вигляд мови. Тобто мовна ситуація розглядається як відкрита система.

У трактуванні О. Д. Швейцера [241] мовна ситуація постає як модель соціально-комунікативного розподілу та ієрархії соціально-комунікативних систем і підсистем, що співіснують і взаємодіють у межах даного політико-адміністративного об'єднання і культурного ареалу в той чи інший часовий період, а також соціальних установок, які підтримуються щодо цих систем і

підсистем членами відповідних мовних і мовленнєвих колективів. Таким чином, можна зробити висновок, що під мовною ситуацією розуміється комплекс особливостей функціонування мов та їх соціально обумовлених варіантів на певній території в певний часовий проміжок. О. Д. Швейцер виділяє наступні ознаки, які, на його думку, можуть лягти в основу типології мовних ситуацій: соціальний статус варіантів, що входять до системи, обсяг і характер соціальних функцій, соціально-комунікативну роль, а також вторинні параметри, такі як символічне значення, опрацьованість норми і т. д. [241].

Схоже бачення мовної ситуації пропонує Л. І. Антропова: «мовне ціле, як динамічна, соціокультурно та комунікативно зумовлена парадигма, яка складається із сукупності функціонально диференційованих форм існування мови: кодифікованої літературної мови, літературно-розмовної мови, загальнорегіональної побутово-розмовної мови, міського побутово-розмовної мови, територіальних діалектів, професійних та молодіжного жаргонів» [15, с. 9].

В. П. Коровушкін [109] виділяє три взаємопов'язані комплексні аспекти, у його термінології, «соціально-мовної ситуації» – соціальний, лінгвістичний і функціональний, які відображають запропоноване їм трактування цієї складної соціально-лінгвістичної сутності:

1. У соціальному аспекті мовна ситуація складається як результат формування і як одна зі сторін соціальної ситуації. У створенні соціальної ситуації, а через неї і мовної, беруть участь об'єктивні і суб'єктивні економічні, політичні, етнографічні та демографічні чинники, які сконцентровано виражені в мовній політиці суспільства, а також у соціальних установах, яких дотримуються відносно мовних систем і підсистем члени відповідних мовних і мовленнєвих колективів. Усе це дає підстави розглядати мовну ситуацію як соціально-мовну ситуацію, що складається у межах даного політико-адміністративного та адміністративно-територіального об'єднання людей і культурного ареалу, у межах етнічної

спільноти на конкретному етапі її існування, в усіх сферах суспільного життя кожного народу на даному етапі його історичного розвитку.

2. У лінгвістичному аспекті соціально-мовна ситуація, зумовлена вищеназваними чинниками, постає сукупністю всіх національних мов, їхніх національних варіантів і форм їхнього існування, враховуючи загальнонародну і літературну мови, територіальні та соціальні діалекти, напівдіалекти і говори в їх письмовій та усній формах реалізації, підмови або субмови, жаргони, аргі та інші просторічні мовні форми, мови-піджини і креольські мови, інші форми змішаних мовних утворень, їхні окремі системи і підсистеми, функціональні стилі. Усі ці форми існування мови можуть розглядатися як мовні коди або субкоди, складові ієрархічно структурованої соціально-комунікативної системи відповідного соціуму.

3. У функціональному аспекті соціально-мовна ситуація виступає у вигляді статичної та динамічної моделі соціально-функціонального розподілу співіснуючих, взаємодіючих і взаємодоповнюючих один одного СКС, підсистем та їхніх елементів у континуумі мовної комунікації в усіх сферах суспільного життя в умовах білінгвізму та диглосії, з урахуванням специфіки використання цих мовних утворень і фактів у мовленні, залежно від соціолінгвістичних параметрів комунікантів і ситуації спілкування.

Таким чином, на сучасному етапі вивчення проблеми соціальної диференціації мови можна виділити два основних підходи: статичний, що спирається лише на соціальну стратифікацію суспільства, яке обслуговується даною мовою, що представляє соціальне розшарування даної мови на певні підсистеми, незалежно від умов і характеру функціонування кожної з виділених підсистем у процесі мовної комунікації, та динамічний, що враховує, крім власне соціальних факторів, фактори ситуативні та стилістичні, а також статусні та рольові характеристики носіїв мови як учасників тих чи інших комунікативних актів.

При статичному підході носії національної мови діляться на групи залежно від того, якою підсистемою цієї мови вони користуються (носії

діалекту, носії просторіччя, носії літературної мови і т. д.). При динамічному підході одні й ті ж групи носіїв мови можуть характеризуватися використанням в їхньому мовленні засобів різних мовних підсистем – залежно від соціальних і ситуативних параметрів комунікативного акту, що є, на наш погляд об'єктивним відображенням реальних умов комунікації.

Будь-яка підсистема у межах однієї мови та система як мова характеризується як внутрішніми особливостями, які відрізняють її від подібних, так і зовнішніми, екстралінгвістичними чинниками. Статистичний та динамічний підходи соціальної диференціації мови зумовлюють розуміння соціального аспекту варіативності мови та мовлення.

1.2. Соціально зумовлена варіативність мови та мовлення

Дослідники визнають, що, подібно структурі соціальної диференціації суспільства, структура соціальної диференціації мови є складним утворенням, що існує в кількох вимірах. Для даної структури властиво протиставлення двох вимірів соціально обумовленої варіативності мови – стратифікаційної та ситуативної [1; 168; 238; 281].

Стратифікаційна варіативність є різновидом соціальної варіативності мови, зумовленої соціальною структурою суспільства, що знаходить своє вираження в мовних і мовленнєвих відмінностях між представниками тих чи інших соціальних груп і громадських верств мовного колективу. Стратифікаційні змінні існують лише в одному вимірі – стратифікаційному, що відбиває соціально-класову структуру суспільства у статичному аспекті. Вони характеризуються варіюванням кількісних та якісних показників у представників різних соціальних верств, соціодемографічних або професійних груп населення, проте не корелюють зі змінами соціальної ситуації або тих чи інших ситуативних ознак.

Якщо стратифікаційна варіативність знаходить своє вираження в тих мовних і мовленнєвих відмінностях, які виявляються між представниками різних соціальних верств і груп, то ситуативна варіативність проявляється у диференційованому використанні мови залежно від соціальної ситуації, під впливом якої може спостерігатися або кількісне варіювання (зміна частотності соціально маркованих одиниць), або якісне варіювання (перемикання з однієї мовної системи або підсистеми на іншу), переважному використанні тих чи інших мовних засобів – окремих одиниць, їхніх варіантів або цілих систем або підсистем – залежно від соціальної ситуації [240, с. 78-79]. Таке розуміння зумовленості мовної диференціації неоднорідністю соціуму доповнюється урахуванням різноманіття соціально-комунікативних ситуацій, що свідчить про ситуативний вимір мовної варіативності. Відмова від жорсткої соціолінгвістичної детермінації мови призводить до її розуміння як континууму варіацій [28, с. 112].

А. Д. Швейцер розрізняє поняття «мовний» та «мовленнєвий» колектив. Мовний колектив автор визначає як «сукупність соціально взаємодіючих індивідів, що виявляють певну єдність мовних ознак, а мовленнєвий колектив – як колектив, що відрізняється від інших, не інвентарем мовних одиниць, а їх вживанням в мовленні» [240, с. 71].

Слід зазначити, що ситуативні змінні чутливі до зміни соціальної ситуації. Як правило, ситуативні змінні виявляють варіативність одночасно в двох площинах – ситуативній і стратифікаційній, тобто фактично вони є стратифікаційно-ситуативними. Іншими словами, ситуативні змінні виявляють відмінності, співвідносні з соціальною структурою суспільства, варіюючи від однієї соціальної групи до іншої, і в той же час у межах кожної групи змінюються залежно від соціальної ситуації.

Мовні характеристики, в яких виявляються стратифікаційна і ситуативна варіативність мови, зазвичай присутні в ній у вигляді окремих маркерів (соціальних, локальних, рольових), які характеризують

комунікантів через особливості їхньої мови. Результатом стратифікаційної варіативності є соціолінгвістичні індикатори (стратифікаційні змінні) – елементи мови: лексичні, фразеологічні одиниці, фонетичні особливості, синтаксичні конструкції, що свідчать про соціальний статус мовця [83, с. 150].

Тісний взаємозв'язок стратифікаційної та ситуативної варіативності, тобто нашарування відмінностей, зумовлених соціальною ситуацією, на відмінності, зумовлені соціальною структурою, підтверджують зокрема дослідження фонологічних змінних У. Лабова на прикладі мови жителів Нью-Йорка: єдина для колективу модель ситуативної варіативності реалізується по-різному у представників різних соціальних груп [281, с. 79], при цьому моделі ситуативної варіативності, що відображають закономірності в розподілі конкуруючих мовних форм за соціальними ситуаціями, є єдиними для конкретного мовного або мовленнєвого колективу. У. Лабов [282, с. 19] підкреслює, що одним із фундаментальних принципів соціолінгвістичних досліджень є розуміння того, що немає носіїв мови, які говорять тільки одним функціональним стилем, тобто кожен мовець проявляє варіативність фонологічних і синтаксичних правил відповідно з безпосереднім контекстом мовленнєвої ситуації. При цьому індивідуальний набір функціональних стилів, що виявляється в переході від формальних мовленнєвих ситуацій до неформальних і навпаки, обумовлений особистим досвідом, освітнім рівнем, здатністю оперувати засобами мови.

Диференціація соціолінгвістичних змінних на стратифікаційні і ситуативні схожа з пропонованим У. Лабовим [281] розмежуванням «соціолінгвістичних індикаторів» та «соціолінгвістичних маркерів». До індикаторів У. Лабов зараховує мовні ознаки, які виявляють регулярний розподіл за суспільно-економічними, етнічними або віковими групами, але виявляються більш-менш однаково чином у мовленні кожного індивідуума у будь-якому контексті. Що ж стосується маркерів, то вони

володіють не тільки соціальною дистрибуцією, але і стилістично диференційовані. Доцільним вважаємо зазначити, що у використовуваному У. Лабовим понятійному апараті «соціальна варіативність» протиставляється «стилістичній». Фактично ж ідеться про два види соціальної варіативності – стратифікаційну та ситуативну, оскільки в основі того, що У. Лабов називає «стилістичною варіативністю» лежить також соціальний фактор – соціальна ситуація [168; 241, с. 81]. У концепції У. Лабова соціолінгвістичні змінні можуть перетворюватися у стереотипи [132, с. 160], тобто ставати незаперечним надбанням суспільної свідомості, при цьому відбувається зсув соціальних цінностей.

Подібним чином інтерпретує стереотипи і Р. Белл, визначаючи їх як особливий тип соціолінгвістичної змінної, що становить «дзеркальний образ індикаторів, оскільки вони не пов'язані з соціальними факторами, але піддані стилістичному зрушенню» [29, с. 54]. Прояв соціального стереотипу на індивідуальному та груповому рівнях як відображення індивідуального і загального безпосередньо пов'язаний з вибором мовних форм спілкування. Самоідентифікація мовця з певним соціальним колективом надає стереотипність висловлюванням, у той же час індивідуальні характеристики особистості зумовлюють їхню варіативність.

Особливістю ситуативних (або стратифікаційно-ситуативних) змінних є те, що в основі їхнього варіювання лежить певна соціальна оцінка. Деякі варіанти їхньої реалізації оцінюються негативно та відкидаються нормою кодифікованої літературної мови. Показово, що їх вживання помітно знижується у ситуаціях, для яких характерними є офіційні рольові відносини. Коливання у вживаності тих чи інших варіантів у різних ситуаціях свідчать про наявність певних соціальних установок по відношенню до мовних форм, які протиставляються одна одній, що проявляються у різних соціальних оцінках, які впливають на відбір конкуруючих форм залежно від тих чи інших ситуативних ознак або, точніше, конфігурації цих ознак [238, с. 81]. З плином часу

за конкуруючими формами закріплюються певні соціальні оцінки, і вони стають чутливими до зміни соціальної ситуації, тобто перетворюються на ситуативні змінні.

Ще одна модель мовної варіативності, запропонована У. Лабовим, яка, на наш погляд, підсумовує диференціацію соціолінгвістичних індикаторів та соціолінгвістичних маркерів та стереотипів, має назву «лінгвістичної змінної» [280, с. 13-18]. Під «змінною» У. Лабов розуміє набір або парадигму варіантів, які під впливом лінгвістичного та соціального контекстів можуть отримувати реалізацію в мовленні. Змінна при цьому не тотожна інваріанту. На відміну від інваріанта як однорідної з варіантом сутності, переведеної з актуального плану у віртуальний, змінна є родовою назвою сукупності варіантів, об'єднаних за принципом «фамільної подібності». Тим загальним, що стоїть за набором варіантів, «є оцінка мовцем набору варіантів як свого роду парадигми, у якій одній реалізації належить роль головної, основної, правильнішої, а іншим – роль підлеглих, які є не основними і менш правильними реалізаціями» [224, с. 29].

Розгляд теорії лінгвістичної змінної з позиції теорії прототипу пропонує Т. Н. Хомутова. Поняття прототипу по відношенню до лінгвістичної змінної, як і по відношенню до будь-яких інших понять і категорій, їхніх структурних характеристик і конкретних проявів цих категорій, припускає функцію еталона, що впливає на інші, непрототипічні варіанти. Нетипові варіанти виявляються у тому чи іншому відношенні похідними від еталону. Таким чином, найбільш типові варіанти можуть розглядатися як прототипи тих чи інших категорій. Типовість варіантів лінгвістичної змінної визначається за допомогою неодмінного врахування кількісних параметрів у розподілі варіантів [224, с. 29].

Доцільним вважаємо зазначити, що дана модель отримала широке поширення у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях. Вибір мовцем того чи іншого варіанту підпорядковується певним закономірностям, що

свідчить про детермінованість варіювання. Реальна мовленнєва поведінка людини визначається не тільки її мовною компетенцією, але й знанням соціально обумовлених конотацій, наявних у мовних знаків» [120]. Лінгвістичну поведінку індивіда зумовлено соціальними аспектами, зокрема соціально-економічним статусом мовця, його віком, статевою та етнічною приналежністю. Розглядаючи наведені демографічні змінні у якості «великої четвірки сучасної соціолінгвістики», лінгвісти вводять додаткові соціолінгвістичні параметри, такі, як освіта, тип місцевості проживання, приналежність до малих груп та інші [81]. При цьому підкреслюється, що здатність до ситуативного варіювання мовлення вимагає певного рівня комунікативної компетенції носія мови.

Розвинуючи ідеї щодо важливості та необхідності глибокого вивчення ситуативного контексту, що охоплює учасників комунікативних подій, дій, що відбуваються, інші важливі характеристики ситуації та результати вербальної інтеракції, Дж. Р. Ферс [268] підкреслює, що будь-яке висловлювання набуває сенсу не тільки у межах своєї структури, а лише у відношенні цієї структури до суми ситуацій. Слід зазначити, що таке трактування перекликається з думкою Г. В. Колшанського, згідно з яким «мова залишається ... внутрішньо організованою структурою, сенс якої не формується поза нею, але одночасно, і тільки одночасно з позалінгвальним контекстом» [101, с. 32].

Два типи мовної варіативності також виділяють М. А. К. Халідей, А. МакІнтош і П. Стевенсон [275]. Варіативність першого типу, “user-related”, або варіативність за учасниками комунікації – до таких варіантів лінгвісти відносять територіальні, історичні, соціальні діалекти, ідіолекти, які, маючи відмінності на всіх мовних рівнях, головним чином відрізняються фонетикою. Зазначені варіанти перебувають у постійній взаємодії і можуть розглядатися як континуум.

Варіативність другого типу, “use-related”, або варіативність за функцією / сферою вживання – до таких варіантів відносяться реєстри,

що визначаються авторами як мовні варіанти, що відповідають певним типам ситуацій. Регістри відрізняються один від одного мовною формою, вибір якої залежить від сфери вживання чи функціонального стилю.

Фактично два типи варіативності М. А. К. Халідея, за думкою Т. М. Хомутової, є формальним і формально-функціональним варіюванням у сучасній термінології, викладеної вище, при цьому варіанти обох типів певним чином соціально зумовлені [224, с. 30].

Досліджуючи чинники мовної та мовленнєвої варіативності, О. Д. Швейцер та Л. Б. Нікольський [238] виділяють об'єктивну та суб'єктивну сторони її соціолінгвістичного аналізу. До об'єктивної сторони дослідники відносять дані спостережень над соціолінгвістичними змінними, над соціальною диференціацією мови та мовлення. До суб'єктивної сторони відносяться дані, що характеризують ціннісну орієнтацію, якої дотримуються члени певного мовного або мовленнєвого колективу щодо відбору тих чи інших соціолінгвістичних змінних – будь то окремі мовні форми або цілі мовні системи і підсистеми (мови, діалекти, жаргони тощо) [238, с. 83].

У соціології під ціннісною орієнтацією розуміється орієнтація на певні норми вибору та критерії відбору [164, с. 19]. Стосовно соціолінгвістики ціннісна орієнтація може розглядатися як керівництво певними нормами відбору тих чи інших ситуативних змінних. Поняття ціннісної орієнтації тісно пов'язане з поняттям соціальної установки. Різниця між ними полягає в тому, що соціальні установки висловлюють ставлення колективу до соціолінгвістичних змінних, які протиставляються одна одній – окремим одиницям і цілим системам, тоді як ціннісна орієнтація – це орієнтація на критерії та правила їх відбору. Цінності, асоційовані з відбором соціолінгвістичних змінних і засновані на уявленні про бажаність чи небажаність використання тієї чи іншої змінної у певній соціальній ситуації, можуть групуватися у комплекси, під якими розуміють

сукупність подібних цінностей, властиву даному мовному чи мовленнєвому колективу та реалізовану при виборі соціолінгвістичних змінних [238, с. 83].

Таким чином, поняття соціальної цінності та ціннісної орієнтації виявляються тісно пов'язаними з соціальною ситуацією використання мови. Ситуативні змінні корелюють зі статусом учасників комунікативних актів та їх рольовими відносинами. Статус мовця розглядається як сукупність постійних соціальних характеристик інформантів, що відображають їхнє місце у соціальній структурі суспільства. Якщо при визначенні статусу враховуються такі ознаки, як приналежність до соціальної групи, професія, рівень освіти, то рольові відносини між учасниками комунікативного акту визначаються соціальною ситуацією і варіюються разом з нею [29; 270; 280; 295].

При цьому підкреслюється, що у тих соціальних ситуаціях, які характеризуються близькими стосунками між комунікантами, відносинами дружби та солідарності часто використовується їх рідна мова або споконвічний діалект. Ціннісна орієнтація щодо тих чи інших норм мовленнєвої поведінки не є постійною величиною та варіюється від колективу до колективу.

Д. В. Ісаєв пропонує використовувати термін «соціолінгвістична мотивація», модифікуючи поняття "language attitude", що виділяється у зарубіжній лінгвістиці [278, с. 5-7] та не має повноцінного еквівалента у вітчизняній та російській лінгвістиці. Під даним терміном автор розуміє комплекс ставлення до мови, престижу кодифікаційної системи, прагнення вивчати даний компонент загальної структури або, навпаки, небажання використовувати і вивчати.

Соціолінгвістична мотивація служить свого роду вектором цілеспрямованого впливу на мову, має під собою переважно соціальну природу, не може бути визначена строго лінгвістичними методами, тобто соціолінгвістична мотивація є соціальним фактором, що робить значущий вплив на зміну мовної ситуації. Однак можна говорити і про зворотний

процес, коли мова за допомогою соціолінгвістичної мотивації впливає на суспільство. Найчастіше зміна взаємовідносин кодифікаційних систем визначає розвиток мовної ситуації не тільки у малих, але й у великих соціумах. Це може стосуватися як вивчення стандартного варіанту носіями інших компонентів системи, так і пониження або перевищення ролі менш значущої кодифікаційної підсистеми, що надалі позначається на її компонентному складі. Доцільним вважаємо зазначити, що справедливо розглядаючи соціолінгвістичну мотивацію у якості вектора цілеспрямованого впливу на мову, автор водночас звужує її застосування кодифікованими системами мови.

Підсумовуючи зазначимо, що соціальні фактори, які лежать в основі мовної варіативності, знаходяться за межами потенційно варіативної мовної системи та визначають використання мови як засобу спілкування у мовному колективі. Поліфункціональна варіативність мови та її конкретні форми обумовлюються об'єктивними потребами соціально-мовленнєвого спілкування.

Варіативність мови та мовлення, зумовлена соціальними характеристиками комунікантів та власне лінгвальними чинниками, детермінована мовною нормою, яка визначає характер реалізацій потенцій, що закладені в системі.

1.3. Норма як соціолінгвістична категорія

Багатовимірність мовної норми визначається сукупністю історичних, культурно-соціологічних та власне лінгвальних чинників. З точки зору соціолектології в нормі можна виділити дві взаємопов'язані сукупності її суттєвих властивостей, що є взаємообумовленими та складають її нерозривний та єдиний комплексний соціолінгвістичний зміст – соціальний та лінгвістичний аспекти.

Створювана чисельним колективом носіїв мови (кожен з яких належить до тієї чи іншої соціальної групи), норма не може існувати поза межами певного лінгвосоціуму, тому вивчення соціолінгвістичного аспекту норми передбачає врахування неоднорідного соціального контексту мовної спільності. Сучасне розуміння норми пов'язане з низкою важливих теоретичних проблем, серед яких можна виділити такі: ознаки норми, стабільність/змінність норми, варіантність норми, стандартизація та кодифікація, типологія мовних норм.

У лінгвістиці термін «мовна норма» традиційно вживається у двох значеннях – широкому й вузькому. У широкому значенні під нормою розуміють способи мовлення, що склалися традиційно та стихійно, які відрізняють певні мовні ідіоми від інших мовних ідіомів (у цьому розумінні норма близька до поняття узусу, тобто загальноприйнятих усталених способів використання мови). У вузькому значенні під нормою розуміється результат цілеспрямованої кодифікації мови.

Перше значення передбачає, що норма притаманна мові як об'єктивно дане. Друге значення підкреслює, що норма не міститься в самій мові, а вноситься до мови цілеспрямовано словниками й довідниками. Поняття «норми» і поняття «кодифікації» розмежовано у працях Б. Гавранека, який підкреслює необхідність розрізняти дійсність норми, її реальний стан, та уявлення про неї, матеріалізоване в нормативній літературі [276, с. 28].

Сучасні концепції мовної норми у статичному аспекті зумовлені вченнями В. фон Гумбольдта та Ф. де Соссюра [202, с. 112-120]. На думку В. фон Гумбольдта, мова є діяльністю, що здійснюється індивідуальними мовними актами, а стійка мовна система є «застиглою лавою мовної творчості, абстрактним конструктом, створеним у процесі наукового аналізу» [89, с. 356-363].

Ф. де Сосюр підкреслює суспільну функцію мови, яка, на його думку, і є предметом нормування. Норма – це реалізація мови-системи, що визначає її статичний, синхронний аспект. Крім того норма визнається

шляхом від реалізації мови-системи до самої мови-системи, що зумовлює її динамічний, діахронічний аспект.

Синхронний аспект норми забезпечує стабільність, отже, наступність мовної комунікації, збереження культурних традицій, а діахронічний аспект – еволюцію чи зміни, які зумовлюють розвиток норми та стандартної мови. Іншими словами норма передбачає реалізацію закономірностей системи в процесі мовлення. Норма перебуває у постійному зв'язку із системою, що забезпечує її відповідність внутрішнім законам системи. Проте нормативність мовних фактів не ототожнюється з системністю мови, тобто мовленнєві факти можуть задовольняти нормі, але не відповідати системі мови.

Розуміння норми, орієнтоване у загальному плані на ідеї Ф. де Соссюра щодо розмежування мови й мовлення, подано в працях празьких лінгвістів – В. Матезіуса, Б. Гавранека, Й. Вахека та ін. Б. Гавранек [57] розглядає норму у декількох планах: з одного боку, вона ототожнюється з мовною системою з погляду своєї обов'язковості, з іншого боку – поняття норми віднесено автором до плану функціонування мови та прийняття суспільством.

Л. Ельмслєв [277] трактує мовну норму в іншому аспекті. Мова розглядається вченим як стійка система нормативних форм і протиставляється індивідуально-творчим актам говоріння. Л. Ельмслєв презентує трихотомію «схема – норма – узус», яка зумовлена розмежуванням мови (*langue*) і мовлення (*parole*). Схема передає поняття мови як чистої форми, яку необхідно розглядати в самій собі й для себе. Норма постає матеріальною формою у соціальній реальності, при цьому вона не залежить від деталей маніфестації. Поняття узусу охоплює сукупність навичок, прийнятих у певному соціальному колективі, зумовлених фактами спостережуваних маніфестацій. Мова-схема, мовна норма та мова-узус неоднаково співвідносяться з мовленням, яке Л. Ельмслєв, слідом за Ф. де Соссюром, розглядає як індивідуальний акт.

Автор об'єднує норму і узус в одне поняття – узус, яке визначає як сукупність звичок, що традиційно існують у певному соціальному колективі й реалізуються в акті мовлення. Узус і акт мовлення взаємозумовлені. Схема передбачається актом мовлення, узусом і нормою, але не навпаки. Норма, узус і мовний акт як реалізації схеми тісно пов'язані між собою та становлять складний об'єкт, головним компонентом якого Л. Ельмслев визнає узус; акт мови дослідник кваліфікує як минулий факт, а норму визначає лише абстракцією, яка витягнута з узусу штучно [277]. Внаслідок цього мовознавець відкидає поняття норми та замінює сосюривське протиставлення «мова-мовлення» на «схема-узус».

Е. Косеріу не визнає факту фіктивності мовної норми [115] та додає трихотомії вигляд «система – норма – мова». Норма протиставлена автором системі, яка розуміється як властиві тій чи іншій мові можливості вираження змістів. Мовна норма діє як обмежувач можливостей мовної системи. Е. Косеріу вважає, що норма відповідає не тому, що можна сказати, а тому, що вже сказане та що за традицією говориться у суспільстві. Це значить, що норма містить історично реалізовані моделі; поняття норми в Е. Косеріу, таким чином, співвідноситься з поняттям узусу у Л. Ельмслева. Система охоплює ідеальні форми реалізації певної мови, тобто техніку й еталони для відповідної мовної діяльності, проте норма охоплює моделі, історично вже реалізовані за допомогою цієї техніки та за цими еталонами [115, с. 91]. Динамічність мови проявляється, на думку Е. Косеріу, тільки через систему, норма є «синхронною («зовнішньою» і «внутрішньою») рівновагою системи», тому що відповідає фіксації мови у традиційних формах. Будь-яке зрушення у нормі відбувається тільки як конкретна реалізація можливостей, закладених у системі. У трактуванні Е. Косеріу норма та система постають як два регулятори мовної поведінки людини. Норма, згідно з Е. Косеріу, частково відповідає тому, що Л. Ельмслев уводить до поняття узус, і визначена як все, що традиційно (соціально) закріплено, що складає загальне, повсякденне використання

в мовному співтоваристві. Таке трактування визнає можливість існування різних норм: індивідуальних, соціальних, регіональних та ін. Е. Косеріу зазначає: «У структурах, що становлять мову, важливо розрізняти те, що є нормальним, або загальним (норма), і те, що є функціональним і дається в протиставленні (система)» [115, с. 173]. Основну відмінність між системою і нормою в концепції мовознавства зазвичай інтерпретують як відмінність потенції (яка охоплює широкі функціональні можливості) та реалізації.

Ю. С. Степанов [206] презентує норму в такому варіанті: «структура – норма – індивідуальне мовлення», де під структурою мови розуміє її лінгвістичні одиниці, конструкції, а також відносини між ними; рівень індивідуального мовлення автор співвідносить з реальними мовленнєвими актами, а рівень норми пов'язує з усіма існуючими реалізаціями, як традиційними, так і нетрадиційними: «Усі існуючі реалізації в сукупності утворюють рівень норми. Ті ж реалізації, які суспільством визнані як правильні, утворюють норму у вузькому розумінні слова, норму як правильне мовлення» [206, с. 169.].

Своє бачення норми презентує В. О. Іцкович [93], виділяючи в мові такі рівні: система, структура та вживання (узус). Система мови, на думку автора, – це не те, що реально існує в мові, а все те, що може бути в ній створене, тобто потенційне. Не всі можливості, надавані системою, використовуються мовою, хоча система не накладає ніяких обмежень щодо цього на мову. Під структурою мови В. О. Іцкович розуміє реалізовані можливості системи. Структура мови містить деякі моделі системи у вигляді відкритих і закритих списків, що реєструють розподіл реальних мовних утворень між моделями [93, с. 18]. Під уживанням (узусом) автор розуміє живе мовлення в усіх його проявах. Уживання спирається на систему, одночасно розхитуючи її, саме в узусі формуються нові мовні явища [92, с. 12-13], тобто узус постає джерелом варіативності.

Позасистемні утворення, охоплюючи норму, через структуру входять у систему [92, с. 22].

Таке розуміння норми пояснює роль узусу в розвитку та зміні норми: зумовленість мови нормою (структурою як реалізацією системи) та її мовленнєва зумовленість, реальна вживаність / невживаність мовного явища є важливим обмеженням норми [93, с. 25]. Норма визначає характер реалізації тих потенцій, які закладені в системі: розподіл і функціонування моделей мови зумовлені системою. Таким чином, норма характеризується динамікою, зумовленою системними відносинами, варіантною реалізацією мови.

Поняття «динамічної норми», засноване на прийнятті факту потенційних можливостей реалізації мови, введене в науковий обіг Л. І. Скворцовим [193]. За думкою автора, норма, хоча й відбиває поступальний розвиток мови, не є прямим наслідком мовної еволюції. Л. І. Скворцов розглядає мовну норму в її динамічному аспекті та тлумачить її як «соціально та історично зумовлений результат мовної діяльності, що закріплює традиційні реалізації системи або утворює нові мовні факти в умовах їх зв'язку як із потенційними можливостями системи мови, з одного боку, так і з реалізованими зразками – з іншого» [193, с. 53].

Динамічна теорія норми, спираючись на вимогу відносної стабільності, сполучає в собі й урахування продуктивних і незалежних від волі мовців тенденцій розвитку мови, і дбайливе ставлення до тих мовних навичок, які були успадковані від попередніх поколінь. Розуміння динамічної природи норми охоплює як статику (систему мовних одиниць), так і динаміку (функціонування мови). Функціональний аспект норми пояснює її варіантність: норма не може бути задана кінцевим набором фактів, а неминуче виступає у вигляді двох списків – обов'язкового й припустимого (додаткового).

Норма постає джерелом нормативної варіантності, тобто варіантів у межах норми [193, с. 30]. Згідно концепції автора норма існує в самій мові,

перебуває в постійному зв'язку із системою, відповідає внутрішнім законам системи, визначається нею як поєднання можливостей, що існують у конкретній мові, тобто системою моделей, повністю чи поки не реалізованих. Оскільки мові-системі властива синонімічність виражальних засобів, їх варіативність, то саме у нормі відбувається відбір можливостей, закладених у системі.

Вузьке розуміння норми як результату цілеспрямованої кодифікації мови нерозривно пов'язане з поняттям літературної мови, яку називають нормованою або кодифікованою (в англо-американській традиції широко використовуються терміни «мовний стандарт» або «стандартна мова») [160, с. 502].

Ідеал кодифікації полягає у стабільності мовних запроваджень, проте функціональні та стилістичні потреби мови зумовлюють її варіантність. Кодифікація як збірка мовних правил існує окремо від мовців, і в такій абстрактно законодавчій формі, звичайно, не має рис статистичної множини. Норми, що функціонують, тобто норми в дії, соціально детерміновані і у своєму зовнішньому вираженні є «нескінченною статистичною сукупністю» [47, с. 18]. Таке трактування норми враховує соціальний аспект функціонування мови.

Норма літературної мови (мовного стандарту), яка визначається як зразкова, нормалізована мова, норми якої сприймаються як «правильні» і загальнообов'язкові і які протиставляються діалектам і просторіччям [180, с. 532], є лише однією зі співіснуючих норм загальнонародної мови, причому, у дійсності не завжди найпоширенішою [248, с. 344].

Нерозривний зв'язок між літературним стандартом і діалектами мови пояснюється тим, що, як правило, власне сам мовний стандарт складається на основі діалектного мовлення, його закріплення у якості «мовного ідеалу» зумовлено позалінгвальними чинниками. Стандартна мова є одним із багатьох діалектів національної мови, які, будучи невід'ємними складовими її діалектного простору, розділяють переважну частину її

словника, граматики та норм вимови. Проте стандартна мова виступає як найважливіший у соціальному, інтелектуальному і культурному аспектах діалект внаслідок цілої низки чинників. П. Траджил [295, с. 127] зауважує, що сучасна стандартна англійська мова є соціальним діалектом у чистому вигляді: на ній говорять 12-15% населення Великобританії, які концентруються у верхній частині соціальної шкали; це соціальний діалект, який пройшов процес кодифікації, протягом якого він придбав суспільно визнані форми, закріплені в інституційних стандартах. Стосовно даного дослідження відзначимо той факт, що в основі англійської національної літературної мови лежить кодифікований лондонський діалект, що склався на перетині центральних і південно-східних діалектів [145], українська літературна мова сформувалась на основі діалектів сучасної Полтавщини та Південної Київщини, ввібравши в себе деякі діалектні риси інших наріч.

Відомим є факт, що нестандартний діалект, подібно стандартному, має повний набір словника, морфології, синтаксису, вимовних норм, але не піддається процесам кодифікації, суб'єктом його стандартизації є узус. Нестандартний діалект відрізняється як від стандартної мови, так і інших нестандартних діалектів не лише кількісно, але й якісно, при цьому діалектні відмінності носять регулярний і систематичний характер [290, с. 154].

У багатьох випадках у діалектному мовленні можна виявити норми мови, які вже вийшли з уживання в мовному стандарті. Мовні норми соціолекту складаються на основі регулярних індивідуальних реалізацій чисельних ідіолектів на рівні індивідуального мовлення, яке співвідноситься з реальними мовленнєвими актами; а рівень норми пов'язаний з усіма існуючими реалізаціями, як традиційними, тобто стандартними, так і нетрадиційними (нестандартними) [223, с. 128-133].

Релевантною ознакою літературної норми, порівняно з нормою нелітературного утворення (наприклад, діалекту), з мовної точки зору є її відповідність системі мови (упорядкована структура і внутрішня

диференціація), а з соціальної точки зору – більш високий ступінь її загальнообов'язковості.

Нелітературні норми, представлені територіальними діалектами, міським просторіччям, соціальними та професійними жаргонами, утворюються варіативним узусом, письмово не зафіксовані і не кодифіковані, отже до них не застосовне поняття норми у вузькому сенсі цього терміну.

Літературна мова, як підкреслює Н. Б. Мечковська [149], – це лише одна зі співіснуючих норм загальнонародної мови, і всі форми існування загальнонародної мови (літературна мова, територіальні та соціальні діалекти, просторіччя, професійна мова тощо) складають мовну норму соціуму. Авторка зазначає, що природа мовних норм однакова і в літературній мові, і в діалектах або аргі, оскільки головне, чим утворюється саме явище мовної норми, – це наявність «мовного ідеалу» у тих, хто говорить [149, с. 33-36]. У якості істотних відмінностей між нормою літературної мови та нормами нелітературних варіантів мови, крім відсутності кодифікації останніх, Н. Б. Мечковська виділяє наступні: наддіалектну форму існування літературної мови, найвищий престиж у суспільстві, стійкість перед впливом конкуруючих норм (діалектів, просторіччя, аргі), більшу визначеність і диференційованість порівняно з нормами територіальних і соціальних діалектів [149, с. 30-33].

Л. Васильєва пояснює відмінність між нормами стандартної мови та інших різновидів національної мови насамперед тим фактом, що стан літературної норми визначається напруженням між «системою – нормою – стандартизацією – узусом», тоді як стан норм нелітературних мовних різновидів – лише їхнім співвідношенням із системою та узусом [48, с. 108].

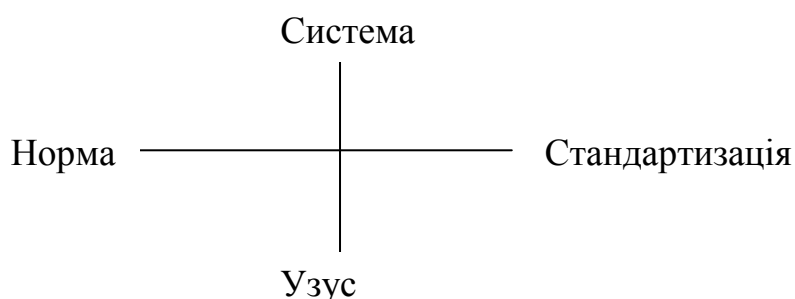
Зазначені поняття перебувають у відношеннях взаємозумовленості, у конкретних ситуаціях їхня взаємозумовленість може набувати різного спрямування. Соціально-функціональний статус мовного явища визначається його місцем на перетині вісей, що зв'язують основні лінгвальні

координати: систему, норму, стандартизацію й узус. Доцентрові та відцентрові сили, що діють на це явище, викликають синхронну напругу між мовою та мовленням. Співвідношення чинників при формуванні літературної мови може бути продемонстровано схемою В. Барнета (схема 1.1) [25, с. 48].

Співвідношення системи, норми, кодифікації й узусу, представлене хрестоподібною схемою, може набувати різного вигляду в ситуації конкретної мови. Для вивчення певної мовної ситуації важливим є визначення місця горизонтальної вісі «норма – стандартизація» щодо полюсів вертикальної вісі, системи чи узусу. Процеси демократизації сучасних мов, враховуючі досліджувані, які відзначають дослідники [1; 48; 208], підвищений динамізм процесів, які спостерігаються в суспільстві, в мові та мовленні внаслідок стрімкого розвитку засобів масової комунікації, суттєво впливають на узус, призводять до його зближення з нормою, зумовлюючи широку варіативність норми, стандартизація виявляється у цьому випадку здебільшого толерантною до варіантів норми (схема 1.2).

Схема 1.1

Співвідношення чинників формування мовного стандарту

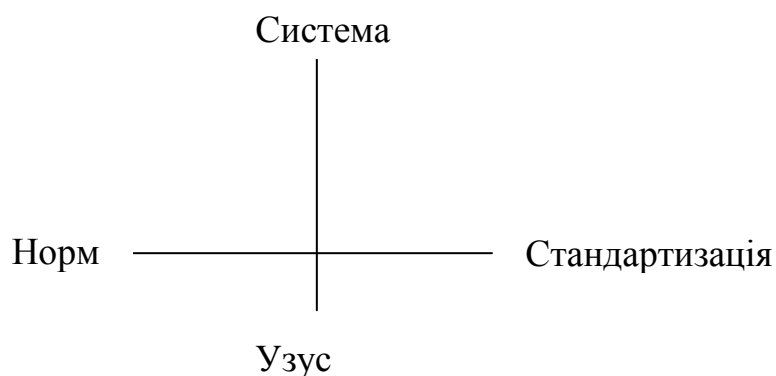
Досліджуючи проблему стандартних і нестандартних норм у національній англійській мовній ситуації, К. О. Мележик [145] доходить висновку, що поняття норми і стандарту, нормалізації та стандартизації однаково відносяться до літературної мови і до кожного з діалектів у межах

певної національної мови, хоча мають принципово різний характер. Процес нормалізації літературної мови авторка співвідносить з процесами детермінації, стабілізації та кодифікації, діалекту або соціолекту – з процесами детермінації і стабілізації.

К. О. Мележик підкреслює, що детермінація діалекту або соціолекту не є процесом прийняття рішень щодо його відбору для певних цілей у певному мовному колективі, а результатом дії позамовних чинників: географічних, соціально-політичних, економічних. Стабілізація діалекту або соціолекту є обов'язковою умовою закріплення його територіально-соціального статусу. Це процес, протягом якого він набуває суспільно визнану у даному мовному колективі фіксовану усну форму, а результати його стабілізації можуть фіксуватися у спеціальних словниках і граматиках [145, с. 478].

Схема 1.2

Співвідношення чинників формування мовного стандарту за значного впливу узусу

Розглядаючи норму й узус як загальноприйнятні реалізації системи (коду), як вибір мовцями однієї з низки одиниць, пропонованих системою, О. В. Єрофєєва [76] підкреслює, що норма і узус відрізняються один від одного ставленням до них носіїв мови. Норма втілює реалізації, усвідомлювані мовцями як правильні та бажані, а узус репрезентує всі загальноприйнятні реалізації. Дослідниця тлумачить узус як обов'язковий

елемент у колі мовних явищ, а норму – як факультативний. При цьому підкреслюється градуальність норми: ступінь нормованості ідіому залежить від психосоціальних уявлень носіїв коду про правильне, престижне мовлення, від ступеня усвідомленості вживання мовних елементів у даному соціумі.

Норма, будучи гомогенною за своєю суттю, має сенс тільки у межах якогось певного ідіому всередині загальнонародної мови, узус, будучи гетерогенним, містить елементи різних ідіомів мови. Саме на рівні норми відбувається поділ гетерогенного узусу на відносно гомогенні утворення – ідіоми. Взаємодія ідіомів всередині мовної системи визначає «м'якість» зв'язків між окремими одиницями, що дозволяє системі бути гнучкою і реагувати на зміну комунікативних умов, перерозподіляти функції між ідіомами, а в разі необхідності – формувати нові ідіоми або елімінувати вже віджилі, що не відповідають новим умовам [76].

Аналіз проблеми, пов'язаної з осмисленням поняття норми в лінгвістичному та соціальному аспектах, дозволяє констатувати, що норма є об'єктивна категорія, яка присутня в мові і, експліцитно чи імпліцитно, у свідомості кожного мовця, здійснюючи зв'язок між мовою-системою і мовленням. Процес формування норми відбувається під впливом як об'єктивних умов (реалізація можливостей, що надаються мовною системою), так і суб'єктивних чинників (соціальна оцінка мовних фактів та їх свідомий відбір), тобто поняття норми передбачає складну діалектичну взаємодію об'єктивного і оціночного (аксіологічного) аспектів.

Об'єктивна норма відмежовує допустимі в даній мовній системі реалізації від неприпустимих (системне / несистемне). Аксіологічна норма охоплює ті допустимі системні реалізації, які прийняті мовним колективом на даному етапі розвитку мови (узуальне / незузуальне). Експліцитна норма поширюється на весь мовний колектив, відображаючи кодифіковані норми літературної мови, а також норми, що розділяються більшістю мовців у межах лінгвосоціуму незалежно від їх соціального статусу. Імпліцитна

норма функціонує всередині окремо взятої соціальної групи; таким чином, враховуючи наявність декількох груп усередині однієї мовної спільноти, можна говорити про існування кількох імпліцитних норм.

Поняття норми властиве всім формам існування мови, однак найбільш очевидно, що норма проявляється в найобробленішій її частині – літературній мові, тому деякі дослідники говорять про існування певного нормативного поля, що має ядро, представлене літературною нормою, і периферії, до якої відносяться норми інших складових мовної системи [189].

Мовна норма маніфестує весь мовний комплекс, який приймається мовним колективом для досягнення комунікативної мети; матеріальну форму, обумовлену соціальною реалізацією; історичну реалізацію мовної системи, прийняту суспільством і культурою, фіксацію мови в традиційних формах, синхронну зовнішню і внутрішню рівновагу системи; історично обумовлений прояв типових для кожної епохи закономірностей і тенденцій розвитку мови, підтриманих і схвалених суспільством в його мовній практиці. Мовна норма реалізує суспільно визнані і схвалені правила поведінки в певних обставинах, санкціоновані суспільством або групою способи діяльності в певній сфері і в певних умовах з урахуванням соціального статусу мовця.

Мовна норма спирається на мову як стабільну основу для її варіабельних проявів у мовленнєвій діяльності і проявляється у порівнянні реалізованих мовних фактів з певними абстрагованими, ідеальними нормативними способами вираження. Вона діє у вигляді усередненого зразка, що регламентує, для різноманітних ненормативних мовних форм та елементів, специфічних для кожного індивіда. Норма маніфестує колективну реалізацію мовної системи, історію перетворення її потенційних можливостей у факт усвідомлених, прийнятих зразків мовного спілкування в певному мовному колективі в певний період часу.

Мовна норма існує не як єдина і незмінна даність, їй притаманна мінливість, обумовлена тенденціями розвитку мови, підтриманих і

схвалених суспільством в його мовній практиці. Норма відображає сукупність найбільш придатних для обслуговування суспільства засобів мови, що складаються внаслідок відбору в процесі їх соціальної оцінки. Вона є складною системою обов'язкових маніфестацій мови в мовленні, системою мовних засобів і правил їх використання, узаконеною традицією і визнаною в суспільстві, системою норм, що варіюють від часу до часу залежно від потреб комунікативної ситуації.

Мовна норма, будучи ширшим поняттям за кодифікацію мови, створюється на основі відбору з системи мови найбільш загальних і типових фактів з потенційним урахуванням окремих та індивідуальних явищ. Вона існує у вигляді загальнонаціональної та соціальної норми загальнонародної мови, а у межах останньої – у вигляді норми літературної мови в її розмовній формі, яка може бути забарвлена особливостями соціальних різновидів мови [113].

Мовна норма, як реалізація структурних потенцій мовної системи в конкретно-історичній мовній формі, характеризується вибірковістю, стійкістю, обов'язковістю, правильністю, передбачає співіснування як системних, так і асистемних фактів і виступає як сукупність найбільш стійких, традиційних елементів системи мови, історично відібраних і закріплених суспільною мовною практикою, утворюючи систему різних видів і типів норми для різних форм існування і функціонування мови. Норма проявляється у двох видах – як реалізована, кодифікована, актуалізована або неактуалізована норма, й та, що реалізується, некодифікована, тобто потенційна норма.

Мовні норми та їхні варіанти існують на всіх рівнях мовних одиниць, тексту і мови як системи систем. Мовна норма – це комплекс матриць об'єктивно існуючих у певній мові, в даний час і в даному мовному колективі, мовних засобів і закономірностей їх реалізації, закріплених у мовній практиці [113]. Мовна норма складається з норм відповідних екзистенціальних форм конкретної мови, в якій стандартна літературна мова

виступає носієм штучної норми, а носіями природної норми – інші різновиди мови, кожен з яких також володіє своєю власною мовною системою і відповідною нормою, що обумовлює гетерогенність загальної мовної норми – норми вищого порядку.

Мовна норма, будучи результатом цілеспрямованої кодифікації мови і стихійно сформованих способів мовлення, розрізняє мовні ідіоми та припускає існування не тільки норми літературної мови, але й особливих норм територіальних і соціальних діалектів, соціальних і професійних жаргонів, міського просторіччя; вона толерантна в структурному, комунікативному і соціальному планах.

Для опису кореляції мовних норм у межах певного лінгвосоціуму з урахуванням мовної ситуації доцільним здається термінологія Б. Фаска, яку він вводить, розглядаючи проблеми норми і кодифікації, а саме дескриптивну і прескриптивну норми [215, с. 98-101]. Дескриптивною вчений називає норму, абсолютно ідентичну можливостям, наданим системою мови, яка не виключає жодного варіанту із суми всіх можливих, саме дескриптивна норма гарантує нормальне функціонування всієї лінгвістичної системи як інструменту комунікації, цю думку поділяють й інші дослідники [208, с. 102]. Статус дескриптивної завжди має норма діалектів. Дескриптивна норма – репрезентант усіх реальних, реалізованих можливостей і тих, що реалізуються, певної мовної системи, які прийняті і репродукуються лінгвосоціумом.

Прескриптивна норма ґрунтується на виборі можливостей, закладених у мовній системі. Вона виникає шляхом перманентного усунення деяких з таких можливостей, є власне наднормою (надмірною нормою), відповідає правилам, які не допускають варіативності й вимагають мовної одноманітності [208, с. 102]. Прескриптивність характерна для норми літературної мови, яка виникла та розвинулася в тривалому процесі селекції та усунення варіантів. Прескриптивна норма базується на дескриптивній нормі, на можливості, що надаються системою мови.

Дескриптивна норма оформлюється стихійно, без свідомого втручання людини, що визначає її природний характер. Відсутність кодифікації, орієнтація тільки на інтуїтивне уявлення про правильне і неправильне обумовлюють послаблену імперативність дескриптивної норми, її недостатню усвідомленість мовним колективом і відносну нестабільність.

Проте в діяхронічному аспекті дескриптивна норма носить перспективний характер, тому що розширює використання потенційних можливостей мови, тяжіє до створення нових зразків. Дескриптивна норма спирається на узус, виконуючи відбір вже наявних мовленнєвих фактів, а також на прескриптивну норму, завдяки наявності в її складі нерівноцінних варіантів. Внаслідок цього в лінгвістичному плані дескриптивна норма неоднорідна з погляду статусу складових її елементів. Вона може охоплювати:

1. Варіанти прескриптивної норми, у межах якої можливі такі варіанти:

- перевага і подальша абсолютизація одного з наявних синонімічних варіантів та ігнорування інших;
- використання у якості універсального варіанту, закріпленого за певною сферою вживання, тим самим відбувається розширення меж його функціонування.

2. Узусальне вживання, що кваліфікуються як порушення прескриптивних норм;

3. Запозичення та новоутворення на всіх рівнях.

На відміну від прескриптивної норми, склад якої відносно однорідний стосовно всієї мовної спільноти, дескриптивна норма варіює залежно від соціального контексту, що проявляється в різній комбінації та неоднаковому процентному співвідношенні її складових у різних секторах мовного колективу. До основних функцій дескриптивної норми відносять креативну функцію, спрямовану на створення нових мовленнєвих зразків,

функцію, що ідентифікує, яка визначає приналежність мовця до тієї чи іншої соціальної групи та інтегруючу, що дозволяє мовцеві висловити свою приналежність до цієї групи [189].

Дескриптивна норма знаходиться у постійному розвитку: з'явившись всередині однієї із соціальних груп, лінгвістична інновація може поступово поширюватися на всіх носіїв мови, бути визнаною як нормативне явище (некодифікована складова експліцитної норми), закріпитися в системі мови за допомогою кодифікації, тобто увійти до прескриптивної норми.

Дуже схоже тлумачення лінгвістичного та соціального аспектів мовної норми містить концепція В. П. Коровушкіна [109], який об'єднує їх в комплексне і найбільш широке поняття соціолінгвістичної норми. На цій основі соціолінгвістична норма національної мови визначається автором як «сукупність індивідуально і колективно усвідомлених соціопсихолінгвістичних та етико-стилістичних, національно-етнічних, культурно-ідеологічних правил відбору і вживання будь-яких екзистенціальних форм даної мови, які допускаються в суспільстві, історично склалися та є відносно стійкими, будь-яких структурних засобів та одиниць усіх мовних рівнів, складових соціально-комунікативної системи, наявних в їх системах чи потенційно можливих, для побудови коректного у формальному, семантичному та прагматичному аспектах мовного висловлювання, детермінованого відповідними соціолінгвістичними параметрами комунікації, яка розуміється та приймається безпосереднім партнером у конкретній ситуації спілкування, окремим мовленнєвим або мовним колективом, до яких належать взаємодіючі комуніканти, а через них і всім мовним співтовариством у чинній соціально-мовній ситуації в певному державно-територіальному об'єднанні» [109, с. 26].

У запропонованому концептуальному трактуванні соціолінгвістичної норми В. П. Коровушкін виходить з положення про те, що норма проявляється в нормативності, яка є постійною мовною якістю, без якої

не може функціонувати жодна форма існування мови або одиниця мовного рівня. Нормативним можна визнати все те, що створено або може бути створене за наявними в мовній системі моделями і що приймається комунікантами в конкретному комунікативному акті, в соціумі та суспільстві в цілому. При цьому «широка» варіативна нормативність окремої конкретної ситуації спілкування «звужується» до стабільної кодифікованої нормативності, усвідомлюваної і прийнятої всім мовним співтовариством. Звідси соціолінгвістична норма може бути представлена як комплексна варіативна система мовних норм, що реалізуються в мові залежно від соціолінгвістичних параметрів комунікації [111, с. 53].

У межах соціолінгвістичної норми дослідники виділяють «норми першого рівня» і «норми другого рівня» [30, с. 21; 113, с. 132; 142, с. 106; 224, с. 13; 226, с. 12]. Норма, що проявляється в кодифікованій нормативності, є істотною диференційною ознакою літературного стандарту як складової частини соціально-комунікативної системи, має назву норми першого рівня. Норма, що проявляється в некодифікованій нормативності, є істотною диференційною ознакою мовного субстандарту як складової частини соціально-комунікативної системи, підводиться під термін норми другого рівня.

При цьому норма першого рівня виступає у якості нейтрального фону, на якому проявляються властивості норми другого рівня – структурні, семантичні та функціональні особливості, характерні для тих форм існування мови й окремих підсистем цих форм або конкретних мовних одиниць усіх рівнів – фонетичного, граматичного та лексичного, які знаходяться не тільки поза літературного стандарту, як самої кодифікованої частини літературної мови, але також і за межами самої літературної мови. У якості чинника, який виконує регулятивну функцію у межах норм другого рівня, можна визнати соціолінгвістичний стереотип, під яким у межах даного дослідження розуміємо соціально та ситуативно зумовлене уявлення носіїв мови відносно адекватності (прийнятності або неприйнятності)

вживання структурних, семантичних та функціональних особливостей мови та конкретних мовних одиниць усіх рівнів.

Обидві норми у межах національної мови утворюють загальну соціолінгвістичну норму, яка може існувати в трьох основних видах її варіювання і мовного наповнення: 1) переважання норми першого рівня і відповідних мовних форм та елементів літературного стандарту; 2) паритетне співіснування обох норм у вигляді перехідної напівкодифікованої норми і відповідних колоквиальних форм та елементів; 3) переважання норми другого рівня і відповідних мовних форм та елементів субстандарту.

Характерною особливістю вибору норми є її соціальна детермінованість в кожній конкретній комунікативній ситуації, тобто використання тієї чи іншої підсистеми завжди детерміновано соціальним статусом і стратифікаційно-рольовими відносинами між учасниками комунікації.

1.4. Соціолект молоді як об'єкт дослідження соціолінгвістики та його стилізація в кінодіалозі

Спроби лінгвістичного тлумачення та наукового опису різноманіття ненормативних шарів мови, зокрема соціальних діалектів, стикаються з проблемою відсутності точних лінгвістичних дефініцій релевантних термінів. Проте, можна констатувати існування загальної номінативної бази, трактування якої варіюється залежно від лінгвістичної школи. За основу беруться або поняття, запозичені з зарубіжних лінгвістичних шкіл або терміни, утворені за аналогією з іноземними, в окремих випадках відбувається переосмислення традиційних понять вітчизняної лінгвістики. Доцільним вважаємо зазначити, що, навіть оперуючи однаковими термінами, вчені вкладають в них різне наповнення, що ніякою мірою не сприяє розв'язанню існуючих термінологічних проблем у даній галузі.

У сучасній лінгвістиці на позначення нестандартних елементів мовлення поруч використовуються такі дефініції, як «соціолект», «жаргон», «арго» та «сленг», термінологічне значення яких може як розмежовуватися, так і вживатися синонімічно. Деякі автори свідомо уникають уживання вищезазначених термінів і оперують поняттям «мова молоді» [172].

Термін «соціолект», уведений у науковий обіг В. Є. Полівановим, який використовував його для позначення соціально обумовлених варіантів мови, визнається універсальним і найбільш адекватно виражає сутність соціальної стратифікації мови [81]. При цьому термін «соціальний діалект» у науковій літературі вживається як у дуже широкому, так і в дуже вузькому сенсі.

При широкому розумінні соціолекту до категорії соціальних діалектів вносять усі або майже всі соціально зумовлені різновиди мови, незалежно від їхніх структурно-мовних та функціональних особливостей, тобто під соціальним діалектом розуміється «специфічна форма існування і функціонування мови, притаманна певній соціальній групі» [229, с. 12].

Т. І. Єрофєєва розуміє під соціолектом «інваріантну соціально-марковану підсистему мови», яка містить «систему мовних засобів певної групи, детермінованих низкою страт, що мають не лише соціальний, а й біологічний і психологічний характер» [81, с. 9].

У визначенні М. М. Маковського соціолект – це «варіанти (різновиди) мови, якими користується та чи інша соціальна спільність або група людей» [139, с. 6], «територіальний, часовий або соціальний різновид мови, що вживається більш-менш обмеженим числом людей і відрізняється за своїм ладом (фонетикою, граматикою, лексемним складом і семантикою) від мови стандарту, яка сама є соціально найбільш престижним діалектом» [139, с. 7].

Лінгвістичний енциклопедичний словник наводить таке визначення соціолекту: «мова певних соціальних груп», а також «варіанти загальнонародної мови, притаманні певним економічним, кастовим і релігійним групам населення» [137, с. 133].

Доцільним вважаємо зазначити, що В. М. Жирмунський до числа соціальних діалектів відносив і територіальні діалекти (говори селян), і напівдіалекти (мова міського міщанства), і літературну мову (в її розмовній та писемній формі), вважаючи їх «соціальними рівнями мови», що зумовлено класовою диференціацією суспільства [84, с. 23].

В. Д. Бондалетов закріплює за терміном позначення мовних варіантів, уживаних у побуті певних суспільних чи професійних груп. «Спільною рисою всіх мовних утворень, що входять до категорії соціальний діалект – підкреслює вчений, – є обмеженість їхньої соціальної основи: вони виступають засобом спілкування окремих соціально-станових, виробничо-професійних груп і вікових колективів, а не всього народу (як літературна мова) і не всього населення регіону (як територіальні діалекти)» [39, с. 68]. Особливе місце в класифікації соціальних діалектів В. Д. Бондалетова займають групові, чи корпоративні, жаргони, які «на відміну від професійних соціолектів породжені ... прагненням дати загальновідомим поняттям своє позначення, яке відрізняється новизною й експресією» [39, с. 71-72].

Проте В. М. Жирмунський не визнає аргі соціальним діалектом у строгому сенсі (у тому значенні, яке дає цьому поняттю В. Д. Бондалетов), так як воно розвивається у межах тієї чи іншої мови і діалекту як «лексика і фразеологія спеціального призначення» [85, с. 25]. Такої ж думки стосовно професійної мови, жаргону й аргі дотримується Б. О. Серебренніков, який називає їх не діалектами, а «соціальними варіантами мови» або «мовними стилями», через те, що «вони не мають специфічної фонетичної системи, специфічного граматичного ладу й існують на базі звичайної мови» [191, с. 496].

Натомість Ю. С. Степанов розуміє термін «соціолект» вузько, співвідносячи його лише з «арго бродячих торговців» [206, с. 198].

М. О. Яковлева розглядає аргі та жаргон як види соціальних діалектів та вважає їх взаємозамінними. Проте, з метою уникнення термінологічної

плутанини диференціює дані поняття і пропонує розуміти термін «арго» на відміну від терміну «жаргон» вужче, тобто як соціальний діалект, який використовується декласованими елементами [252, с. 25]. Схожої думки дотримується й В. О. Хомяков [226].

Підкреслюючи своє намагання наслідувати традиції лексикографічної та соціолінгвістичної школи Б. А. Ларіна [134], який вживав терміни «арго» та «жаргон» не розмежовуючи, В. М. Мокієнко і Т. Г. Никітіна проте у своїх дослідженнях обирають провідним (нейтральним з їхньої точки зору) термін жаргон [153, с. 7-8].

Д. Н. Ушаков і О. С. Ахманова ідентифікують поняття «жаргон» і «арго», проте, О. С. Ахманова підкреслює, що арго, на відміну від жаргону «позбавлене пейоративного, принизливого значення» [20]. Л. І. Скворцов розрізняє арго (таємна мова, якою користуються члени закритої групи, низи суспільства) і жаргон, при цьому під жаргоном розуміє соціальний діалект певної вікової спільності або професійної корпорації [192, с. 23-24].

О. О. Аніщенко [14] ідентифікує поняття «соціолект» і «жаргон», розглядаючи їх як різновиди соціально-групових діалектів (соціолектів). Терміном «молодіжний сленг» авторка позначає лексичний шар, який спочатку виник в одному з соціальних діалектів (жаргонів, арго), але згодом перейшов до інтержаргону (загальної частини побутового словнику різних жаргонних формацій) і став популярним у мовному спілкуванні молоді.

Досліджуючи термінологію соціолектів, П. М. Грабовий [72] зазначає, що термін «сленг» є запозиченням з англійської мови, зумовлене інтенсифікацією досліджень в англістиці в середині ХХ століття такими лінгвістами, як І. Р. Гальперін, М. М. Маковський та ін., що значною мірою вплинуло на збільшення частотності використання терміну «сленг» для позначення шару лексики, що традиційно позначалась словом «жаргон». Щодо позиції терміна «сленг» в англістиці, то автор зауважує, що він є набагато популярнішим від свого часткового синоніма «жаргон», про що свідчить кількість словників нестандартного мовлення із назвою певних

різновидів сленгу, у той час як термін «жаргон» ще з радянських часів навіть у лінгвістичних дослідженнях обтяжений негативною конотацією [72]. Доцільним вважаємо зазначити, що П. М. Грабовий, визнаючи, що у сучасній україністиці більшість дослідників вказують на повну взаємовідповідність термінів «сленг» і «жаргон» та відсутність негативної конотації терміна «жаргон», проте використовує термін «сленг» як найбільш загальний [72, с. 296]. Одним із чинників, що ускладнюють диференціальне розмежування термінів «арго», «жаргон», «сленг» є те, що і в самих мовах, із яких були запозичені терміни, відбувається уточнення та розширення їхнього значення. П. М. Грабовий припускає, що з плином часу відбудеться наступна зміна конотативного значення термінів «жаргон», «сленг» та «арго», пов'язана з диференційним розмежуванням означених термінів [72].

Е. М. Береговська, досліджуючи молодіжний сленг, використовує наступну термінологію стосовно об'єкта своєї розвідки «сленг», «арго», «жаргон», «соціолект» недиференційовано, віддаючи перевагу «сленгу» з метою підкреслити «енглізованість» молодіжного мовлення як характерну прикмету часу 80 - 90-х років минулого століття [32, с. 40].

Л. О. Кудрявцева послуговується терміном «сленг» через його необтяженість конотаціями та розрізняє загальний сленг і спеціальний сленг [129, с. 38]. Про необхідність диференціації сленгу і жаргону говорить Л. О. Ставицька, при цьому дослідниця вживає терміни «жаргон» і «арго» синонімічно: «Поняття «жаргон» і «арго» історично вказують на обмеженість групи їх носіїв, а також на вузькість семантичного поля лексичних одиниць. Мовне середовище спілкування великої кількості людей, яке відрізняється від мовної норми, отримало найменування «сленг» [203, с. 40]. Дослідниця визначає жаргон як соціально марковану лексику, а сленг «як практично відкриту мовну підсистему ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують

експресивну, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функції» [203, с. 42].

В. І. Беліков і Л. П. Крисін називають соціолектом сукупність певних мовних особливостей, властивих конкретній соціальній групі – становій, професійній, віковій і т. п. у межах певної підсистеми національної мови. До соціолектів автори відносять мовні особливості солдат – солдатський жаргон, школярів – шкільний жаргон, кримінальний жаргон, студентський сленг, аргі хіпі, професійну мову комп'ютерників, аргі торговців-човників і наркодилерів. На думку вчених, соціолекти не є цілісними комунікативними системами, оскільки їхні особливості лежать виключно у сфері слів, словосполучень і синтаксичних конструкцій, а їх словникова і граматична основа лише незначно відрізняється від основи відповідної національної мови [28, с. 47-48]. Тобто, автори, уводячи соціолекти до більших мовних підсистем, проте залишають їхнє трактування на лексичному рівні, зводячи їх до різних типів сленгу, жаргону, аргі.

Враховуючи існуючі в лінгвістичній літературі суперечності щодо термінології субстандартних систем, І. О. Соболева [197] пропонує обмежитися двома універсальними для всієї соціально-маркованої лексики термінами: соціолект, під яким розуміється «мовна система особливого роду, яка використовується тією чи іншою соціальною групою як засіб комунікації в процесі інтернального спілкування» і соціолектизм – «основна одиниця соціально-професійної диференціації словникового складу мови». Обґрунтованість такої переваги, крім універсальності наведених дефініцій, авторка вбачає в тому, що терміни жаргон, аргі, сленг з самого початку мали і зберегли пейоративну оцінку, і, незважаючи на всі спроби «пом'якшення» або «реабілітації» даних понять, за ними назавжди залишиться зневажливо-пейоративна оцінка. Терміни ж соціолект і соціолектизм зберігають експресивно-оцінні конотації, що містяться у традиційних термінах, і, будучи нейтральними в оцінному плані, приводять до єдиного спільного знаменника однорідні соціально-професійні

диференціації словникового складу будь-якої мови [197, с. 26]. Відзначимо, що, обґрунтовано, на наш погляд, звужуючи номенклатуру одиниць субстандарта, авторка водночас обмежує й обсяг поняття «соціолект» лексичним мовним рівнем.

Розглядаючи поняття «жаргон», «арго», «сленг» як різновиди соціолекту, М. М. Маковський підкреслює, що склад даних термінів не обмежується лексико-семантичною системою, в якій «виникає більший або менший в кількісному відношенні прошарок соціально забарвлених слів, який власне і визначає характер і сутність соціальних діалектів» [141, с. 10]. Цитуючи професора Р. А. Будагова, автор вказує, що громадська природа мови визначає не тільки умови її буття, а й всі її функції, особливості її лексики та фразеології, граматики та стилістики.

В. Г. Гак [61] визнає соціолект об'єктивно існуючим явищем, яке характеризується низкою особливостей плану вираження, що дозволяють відмежувати певний соціолект від інших. Соціолект трактується як комплексне явище з певною внутрішньою структурою і системою взаємовідносин між складовими елементами, що належать до різних підсистем мови [61, с. 54-68]. Такого розуміння ж соціолекту дотримується Л. М. Курченко, підкреслюючи, що «соціолект охоплює соціально зумовлені особливості не лише лексичного запасу, але взагалі мововживання на всіх структурних рівнях мови» [130, с. 8].

Досліджуючи соціолект британських підлітків, Р. В. Боднар [36] виходить із припущення, що соціолекти – це некодифіковані форми існування національної мови, що функціонально закріплені за певною професійною чи соціально-демографічною групою мовців; соціолекти мають «специфічну лексичну систему й варіативний за якістю та кількістю інвентар граматичних і фонетичних засобів, використання яких визначається соціоантропонімічними характеристиками його носіїв», що й доводить на прикладі матеріалу дисертаційного дослідження.

Схожої думки дотримується В. П. Коровушкін [109], який виділяє «соціолектні нестандартні лексичні системи» (які є складовим компонентом комплексних лексичних систем відповідних підмов, до складу яких входять дані соціолекти), підкреслюючи той факт, що вони часто неправомірно ототожнюються з самими соціолектами. Під терміном «соціолект» В. П. Коровушкін розуміє «історично утворену, відносно стійку для даного етапу напівавтономну або неавтономну форму існування загальнонародної мови національного періоду, що має власну систему соціолінгвістичних норм другого рівня, функціонально та понятійно закріплену за певним соціальним професійно-корпоративним або антигромадським (антисоціальним і асоціальним) соціумом або соціалізованою субкультурою, що має специфічну просторічну лексичну систему, елементи якої можуть мати етнізований і локалізований характер, і варіюються за якістю та кількістю інвентарем позалітературних граматичних і фонетичних особливостей, обумовлених соціолінгвістичними характеристиками її носіїв» [109, с. 39].

В. П. Коровушкін розглядає соціолект як комплексну систему, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов'язаних ієрархічними відносинами [109, с. 39]. Простежуючи комплекс двосторонніх зв'язків між соціолектом і соціумом, що охоплює суспільно значущі зміни та варіації в соціолекті, автор, підкреслює неоднаковість соціальної обумовленості мовних ярусів і відзначає, що найбільш «прозорий зв'язок з громадським життям» виявляє лексичний ярус (субстандартна / просторічна лексична система соціолекту), а інші яруси, наприклад, фонологічний, пов'язані з життям суспільства опосередковано. Проте, під «соціолектизмом» автор розуміє елемент фонетичної, морфологічної, синтаксичної, лексичної і семантичної систем соціолекту, що має відповідні ознаки [109, с. 39-40], таким чином не позбавляючи соціолекта власних характеристик, що зумовлені соціолінгвістичними характеристиками його носіїв, на кожному мовному рівні.

Сленг, жаргон і арго автор зараховує до конкретних видів просторічних лексичних підсистем соціолекту [109, с. 13].

Підсумовуючи, зазначимо, що концепція В. П. Коровушкіна уявляється такою, що повною мірою відображає лінгвістичну сутність соціолекту. Глумачення соціолекту як системи підсистем дозволяє проводити комплексний аналіз соціолекту як лінгвістичного феномена.

Вважаємо за необхідне конкретизувати поняття «соціолект молоді» у межах дослідження соціолінгвістичними параметрами його носіїв.

Підкреслимо, що соціолект молоді обумовлений обмеженістю контингенту носіїв і базується на відповідності двом критеріям – віковому і світоглядному.

Доцільним вважаємо зазначити, що вікова термінологія не відрізняється однозначністю, і в наукових роботах, присвячених вивченню мовлення молоді, вік носіїв даного соціального діалекту значно варіюється. Так Л. П. Крисін до «носіїв молодіжного жаргону» (у термінології автора) зараховує учнівську та робочу молодь (студентів, школярів старших класів, молодих робітників), почасти молоду технічну та гуманітарну інтелігенцію у віці приблизно від 22-23 до 33-35 років [122, с. 76], тобто молодих людей у віковому діапазоні 15-35 років. Такої ж позиції щодо вікових меж носіїв соціолекту молоді дотримується і низка інших дослідників [128, с. 23; 40, с. 84].

Разом з тим деякі лінгвісти значно звужують верхню планку вікового діапазону, обмежуючи її 25 роками [107, с. 79; 32, с. 35]. М. О. Грачов до числа носіїв соціолекту молоді зараховує і молодших школярів, тобто дітей у віці 6-7 років [73, с. 167]. При цьому більшість дослідників підкреслюють умовність виділених ними вікових рамок.

Такі істотні відмінності у визначенні вікової планки свідчать про те, що при визначенні носіїв соціолекту молоді враховується не тільки біологічний показник, а й соціальний статус його носіїв, важливими постають не тільки хронологічні межі, а й «змістовні ознаки» [211, с. 228]

певних життєвих етапів. Хронологічний вік прямо або опосередковано позначає суспільне становище індивіда, характер його діяльності, діапазон соціальних ролей і т. п. [211, с. 229]. Чинник віку розуміється в широкому сенсі – як психічний, психофізичний і соціальний стан мовця та цілого соціуму, що проявляється як у субкультурі (норми поведінки, вибір одягу, художні смаки), так і у відповідній мовленнєвій поведінці.

У своєму дослідженні О. О. Аніщенко [14] піддає детальному аналізу психологічні передумови усвідомленої необхідності у створенні специфічної «мови» спілкування, визначаючи оптимальний вік носія соціолекту молоді. Нижній вік авторка обмежує підлітковим періодом, коли вперше виникає свідома потреба у прихованій від офіційної мовної культури формі існування. Саме в підліткових групах, як підкреслює дослідниця, формуються певні норми і моделі поведінки, у спілкуванні один з одним застосовується словесна недбалість, навіть зневажливість, що руйнує кордони та дистанції, загальним надбанням підлітків стають оригінальні, з їхньої точки зору, словесні вирази.

Властиву підліткам гру у вживанні мови підкреслює Л. П. Крисін: «Підліток експериментує зі словом, то навмисно спотворюючи, то переосмислюючи, то вставляючи в такі поєднання, в яких воно не вживається ... максимально використовуючи всі можливості, надані системою даної національної мови» [122, с. 40]. Бажання висловити почуття, емоції, переживання, які не відчувалися раніше, спонукає підлітків вживати в мовленні слова своєрідні й експресивні.

Важливою ознакою підлітково-юнацьких субкультур є слідування моді, яка визначає мовну манеру, вибір слів. Складовою частиною молодіжних субкультур (і їхнім відображенням) постає жаргон, користування яким передбачає «усвідомлення себе членом даного соціуму, причому сам соціум негласно регламентує право на відповідну поведінку» [122, с. 67]. Корпоративність, яка є основною характеристикою жаргону (у термінології дослідників), супроводжується вживанням певних слів, фраз

– свого роду індикаторів, за якими можна відрізнити «свого» від «чужого» [46, с. 39]. У соціолекті молоді повною мірою реалізується потреба протиставити свій колектив усім іншим колективам.

Верхню вікову планку носіїв соціолекту молоді О. О. Аніщенко пропонує обмежити 30 роками, тобто закінченням періоду юнацтва, настанням «дорослості», яка характеризується відносною фінансовою незалежністю, новими соціальними ролями, поступовим витисненням елементів соціолекту молоді з мовлення дорослих людей. Епізодичність вживання соціолектизмів в усному мовленні людей середнього та старшого віку авторка розцінює як прагнення мовців емоційно забарвити власне мовлення.

Найактивнішими носіями соціолекту молоді (жаргону в термінології авторки) О. О. Аніщенко визнає молодих людей у віці від 11-12 до 28-30 років, підкреслюючи при цьому, що їх склад неоднорідний – це школяри, студенти вищих і середніх навчальних закладів, молоді робітники і службовці [14].

Деякі дослідники (наприклад, О. В. Степаніщенко, А. М. Грачов) проводять диференціацію у межах виділеної ними вікової групи носіїв молодіжного соціалекту. Так, А. М. Грачов розрізняє соціолект молоді (жаргон в його термінології) підліткового та раннього юнацького віку [73]. О. В. Степаніщенко виділяє, принаймні, три підгрупи молоді – від 14 до 18 років, від 18 до 22-25 років і від 25 до 30 років [205]. Таку періодизацію авторка підкріплює низкою соціальних позицій: отримання паспорта, законодавче оформлення прав і обов'язків, виборче право, професійна освіта та ін.

Доцільним вважаємо зазначити, що в даний час, на думку соціологів, спостерігається «зміна вікових меж статусу молоді», що пов'язано, насамперед, з подовженням термінів навчання, а значить, з «наростаючим запізненням зі вступом до повноправного дорослого життя» [14]. У зв'язку з цим доцільно розглядати соціолект молоді в контексті молодіжної

культури, точніше, субкультури. Носіїв молодіжних жаргонізмів, як зазначає А. М. Грачов, об'єднує не тільки вік, а й «належність до певної соціальної молодіжної групи» [73, с. 167].

Кожна конкретна соціальна система та відповідна їй культура охоплює різні підсистеми або субкультури, які характеризуються своїми специфічними рисами, способом життя, світосприйняттям. Під поняттям «молодіжна субкультура» в соціології розуміють езотеричну, урбаністичну культуру, створену молодими людьми для себе; елітарну культуру, націлену на включення молодих людей у суспільство; приватну культурну підсистему всередині системи офіційної, базової культури суспільства, що визначає стиль життя, ціннісну ієрархію і менталітет (тобто світосприйняття, умонастрій) її носіїв [135, с. 27].

У якості основного параметра, що представляє молодіжну субкультуру як особливий тип культури у межах соціуму, визнається наявність власної «картини світу» – тобто сукупності уявлень і всієї суми знань представників молодіжної субкультури та молодіжного соціуму про навколишню дійсність, на основі яких формується цілісний образ соціального світу та власного місця в життєвому просторі [27; 196].

У сучасних умовах молодіжна субкультура часто перетворюється в середу соціалізації молоді. Належність до молодіжної субкультури виробляє у значній частині молоді певну життєву позицію, систему цінностей і взаємин з людьми та світом, тобто формує менталітет молодих людей. Ціннісні орієнтації субкультури впливають на ставлення її носіїв до світу і на стосунки зі світом, на їх самосвідомість і самовизначення.

Молодіжна субкультура відображає своєрідну опозиційну «філософію» життя [135]. Г. Еман, аналізуючи чинники, які зумовлюють появу СМ, виділяє наступні:

- 1) протест – «своя» мова як інструмент протесту проти дорослих;
- 2) відмежування – обмежений доступ дорослих у світ молоді;

- 3) правдоподібність / істинність – вираження індивідуальності в мовній поведінці;
- 4) ігровий та інноваційний аспект – мовні ігри за допомогою мови;
- 5) афективно-емоційний аспект – вираз негативних емоцій;
- 6) комунікативно-економічний аспект – мова молоді конкретніше, економічніше і зручніше, ніж стандартна мова, краще висловлює суб'єктивні почуття і настрої [266].

Деякі дослідники виділяють у СМ такі функції, як пізнавальна, яка допомагає членам певного співтовариства впізнавати один одного за допомогою молодіжного сленгу (у термінології авторів), світоглядна, що уможливорює спілкування в замкнутому середовищі, зі своїм поглядом на життя, ціннісними установками та певною лексикою, та творча, яка проявляється в тих випадках, коли виникає потреба виразити те, що неможна передати нейтральною лексикою [126]. Проте, на наш погляд, пізнавальна функція співпадає з емотивно-оцінною, тому що в її основі лежить не ідентифікуючий чинник, а експресивний; творча функція співпадає з власне комунікативною, націленою на вербалізацію дійсності; світоглядна функція знаходить своє вираження як у емотивній, так і у комунікативній функціях, які є опосередкованими нею.

Соціолект молоді як компонент молодіжної субкультури, втілення її цінностей, народжується як результат емоційно-оцінного ставлення носія соціолекту молоді до навколишнього світу [27], тому соціолект молоді розглядається як втілення світовідчуття, менталітету сучасної молоді, вербалізатор буття її носіїв, знань молоді про світ, їхніх уявлень про ієрархію цінностей, ставлення до фактів дійсності. Соціолект молоді обумовлений емоційно-психологічним запитом, оскільки виражає не стільки приналежність до певної соціальної групи, скільки емоційну надмірність, максималізм, особливе уявлення про життєві цінності, особливий стиль і манери поведінки, властиві молоді.

Характерними рисами молодіжної комунікації є невимушений, неформальний, жартівливий тон спілкування, високий ступінь емоційності, прагнення до нестандартного самовираження, притаманного цій віковій групі. «Необхідність постійно демонструвати свою приналежність до даної субкультури й одночасно неналежність до інших субкультур, що в різній мірі характерно для представників будь-яких соціальних утворень, призводить до створення деякого набору ідентифікуючих ознак, що підлягають демонстрації» [38, с. 352]. Такими є не тільки зовнішні аксесуари, але й вербальні репрезентанти даної субкультури, які демонструють мовну приналежність її носіїв. У молодіжній сфері спілкування на перший план виходить не прагнення засекретити мову, а прагматико-ідеологічна ідея протиставити свою мораль, свої ідеали, свій образ думок і свою поведінку світу дорослих, загальноприйнятим соціальним і поведінковим зразкам [108].

Враховуючи вищевикладене, у межах дослідження до носіїв соціолекту молоді, слідом за О. О. Аніщенко [14] та низкою інших дослідників [73; 205], відносимо представників молодіжної субкультури у віковому діапазоні 15-30 років без диференціації у межах даного вікового діапазону. Зазначимо, що визначені межі є умовними – першорядним чинником віднесення індивіда до суб'єкта соціолекту молоді вважаємо його самоідентифікацію з молодіжною субкультурою, світоглядом, що знаходить відображення у відповідних мовленнєвих характеристиках.

Мовленнєві особливості СМ визначаються властивими йому позалінгвальними ознаками, які визначаються як умовами перебігу спілкування (усний характер мовленнєвого продукування) так і соціальними параметрами його носіїв. Зокрема, можна відзначити такі, як непередготовленість, невимушеність та стереотипність мовленнєвих актів, переважаючу побутову тематику, діалогічну форму спілкування, залежність від позамовної діяльності учасників, емоційну насиченість [195, с. 40], спонтанний характер вираження, конкретність, образність, фамільярність

[30, с. 19].

Особлива емоційність, експресивність СМ пов'язана з самою природою невимушеного, розкутого мовлення. Тут мовець може вільно висловити своє ставлення до світу, обставин, подій, осіб. СМ прагне мовними або невербальними засобами інтенсифікувати оцінку, внести до вислову семантичне значення підвищення / пониження ступеня, і в цьому тенденції, що діють в усному висловлюванні, виявляються протиставленими тенденціям, чинним в області кодифікованої мови, особливо суворих її областей. В оцінних висловлюваннях СМ майже завжди на перший план виступає компонент з суб'єктивно-емоційним забарвленням, який може бути виражений як вербальними, так і невербальними засобами.

Доцільним вважаємо зазначити, що молодіжна мова знаходить своє відображення не лише в безпосередньому спілкуванні між носіями соціолекту молоді в реальних умовах комунікації, а й у мовленні кіногероїв художніх фільмів. Відповідно до теорії академіка В. В. Віноградова мова художньої літератури має вивчатися в двох різних значеннях: 1) у значенні «мовлення» та словесного «тексту», які частково відображають загальну систему тієї чи іншої національної загальнонародної мови, і 2) у значенні «мови мистецтва», системи засобів словесно-художнього вираження [51, с. 7]. Виходячи з цього, художній текст розглядається, по-перше, як словесний текст, що відображає загальну систему досліджуваних мов, по-друге, як часткове втілення загальної системи мови, оскільки відбір, узагальнення та загострення лежить в основі будь-якого художнього твору.

Слідом за В. В. Віноградим у межах даного дослідження розглядаємо художній текст (та його кіновтілення) як стилізацію-прийом, який використовується сценаристами для створення ілюзії реальності, враження автентичності, природності спілкування.

У сучасній лінгвістиці вважається доведеною правомірність використання художнього матеріалу для вивчення розмовного мовлення: фактично загальноновизнаними стали уявлення про його стилізацію та

типізацію в художньому діалозі [82]; усне мовлення, представлене в художніх фільмах, достовірно відображає «живе мовлення» і служить релевантним джерелом лінгвістичних досліджень [133].

Як стверджує Г. О. Вінокур [54], художня література виявляється надійним джерелом при вивченні розмовної мови. Діалоги і монологи персонажів містять квінтесенцію типових рис усного діалогу. Згущення їх не тільки не суперечить справжній природі останньої, але, навпаки, концентрує її функціонально-стилістичну специфіку [54, с. 16].

Н. Ю. Шведова також доходить висновку про те, що незважаючи на художню трансформацію розмовного мовлення в літературі, остання вірно відображає основні структурні риси живої мови [236, с. 25]. У лінгвістиці діалог у художньому тексті розглядається як «стилізація» розмовного мовлення, при цьому підкреслюється, що в ньому знаходять втілення різні параметри образу персонажа [82].

Художній діалог, який створюється шляхом стилізації «імітаційної матриці», становить модель найбільш яскравих характеристик розмовного мовлення: безпосередній контакт між партнерами мовленнєвої взаємодії, спонтанність, маркованість розмовних елементів, інтенсивність вираження емоційно-оцінних характеристик, багатий арсенал аксіологічних засобів [184].

Слід підкреслити, що діалогічно оформлене молодіжне мовлення в художньому фільмі найбільш органічно виражає комунікативну функцію мови, яка природно проявляється в процесі діалогічної взаємодії людей. До характерних особливостей діалогу належать спонтанність мовних реакцій співрозмовників, залежність репліки як від ситуації спілкування, так і від висловлювань партнера по комунікації.

Виступаючи у якості способу спілкування, діалог перетворюється на найважливіший компонент соціальної взаємодії, оскільки спілкування містить не лише конструювання міжособистісних відносин, а й актуалізацію соціальних відносин у комунікативно-пізнавальній діяльності. На думку

С. С. Назмутдінової [156], саме художні фільми є безмежним джерелом структурних утворень розмовного мовлення. Діалог сприяє актуалізації особистісних характеристик його учасників. Ціла низка ознак комунікантів, їхній життєвий досвід, а також ситуація спілкування мають величезний вплив і на добір мовних засобів під час діалогічного спілкування, і на всю мовленнєву поведінку учасників діалогу в цілому.

Підсумовуючи, зазначимо, що усне діалогічне мовлення молоді, представлене в художніх фільмах, розглядаємо як стилізацію-прийом, який використовується для створення ілюзії автентичності спілкування, служить надійним і релевантним джерелом лінгвістичних досліджень СМ.

Висновки до розділу I

Соціальне членування суспільства з урахуванням ситуативних, статусних та рольових характеристик носіїв мови як учасників комунікативних актів має безпосередній вплив на функціонування мови та на її структуру, сприяючи варіативності на рівні мови та окремих підсистем.

Мова з позицій сучасної соціолінгвістики розглядається як соціально-комунікативна система, до якої входять як форми існування мови, так і їхні системи та підсистеми, при цьому найбільше значення відводиться соціально та етнічно детермінованим підсистемам внаслідок їхньої схильності до змін під безпосереднім впливом соціальних чинників, підданості впливу соціолінгвістичної мотивації. Соціально та етнічно марковані підсистеми постають своєрідним «полігоном лінгвістичних випробувань» можливостей мовної системи та потенційним джерелом її інновацій.

Продуктом взаємодії мовного колективу та СКС виступає певна мовна ситуація, яка складається із сукупності функціонально диференційованих форм існування мови, існування та внутрішня організація яких зумовлюється соціолінгвістичною нормою – комплексною варіативною системою мовних норм, що реалізуються в мові залежно від соціолінгвістичних параметрів комунікації. З позицій соціолінгвістичної норми нормативним визнається все те, що створено або може бути створене за наявними в мовній системі моделями і що приймається комунікантами у конкретному комунікативному акті, в соціумі та суспільстві в цілому. У межах соціолінгвістичної норми диференціюється «норма першого рівня», яка співвідноситься зі стабільною кодифікованою нормативністю, усвідомлюваною та прийнятою всім мовним співтовариством, та норма, що проявляється в некодифікованій нормативності, є істотною диференційною ознакою мовного субстандарту як складової частини СКС.

Аналіз наукових джерел дає підстави диференціювати між термінами «сленг», «арго», «жаргон» і зараховувати їх до соціолектних нестандартних лексичних систем та розглядати соціолект як комплексну систему, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць.

У межах даного дослідження до носіїв СМ відносимо представників молодіжної субкультури у віковому діапазоні 15-30 років без диференціації у межах даного вікового діапазону. Визначені межі розглядаються як умовні – першорядним чинником віднесення індивіда до суб'єкта СМ визнається його самоідентифікація з молодіжною субкультурою, світоглядом, що знаходить відображення у відповідних мовленнєвих характеристиках.

Художній кінодіалог розглядається як стилізація розмовного мовлення та визнається релевантним джерелом лінгвістичних досліджень.

Основні положення цього розділу подано у статтях автора [3; 10].

РОЗДІЛ II

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Цей розділ містить опис мовленнєвого матеріалу, програму й методи проведення дослідження варіативності СМ, охоплюючи методику експериментально-фонетичної частини дослідження, послідовність виконання статистичного аналізу експериментальних даних.

2.1. Добір і лінгвістичний аналіз мовленнєвого матеріалу

Матеріалом дослідження варіативності СМ слугував корпус усних квазіспонтанних текстів діалогічного характеру, відібраних з українських та американських художніх фільмів. У ході багаторазового прослуховування діалогів дослідник відбирав фрагменти, що відображають специфіку українського та англійського СМ. При цьому оцінювались соціальні параметри учасників комунікації. Матеріал дослідження склали діалоги між комунікантами, що мають рівні статусні, рольові та вікові характеристики.

Джерелом матеріалу для дослідження українського СМ слугували українські художні фільми та серіали «Штольня», «Домашній арешт», «Світ Соні», «Тільки кохання», англійського СМ – американські художні фільми та серіали "Friends", "Pulp Fiction", "One Tree Hill". Серед акторів фільмів були обрані такі, які відповідають висунутим вимогам носія СМ, описаних у підрозділі 1.4. Кількісний та якісний склад акторів, усереднені базові параметри їхнього мовлення наведені в додатку А.

Добір матеріалу дослідження обумовлено тим фактом, що діалогічне мовлення є первинною, природною формою мовленнєвого спілкування, яка повною мірою реалізує його специфіку як соціальної взаємодії, характеризується швидкістю та безпосередністю процесу відображення явищ і ситуацій об'єктивного світу, активністю мовців відносно вираження

свого індивідуального ставлення до фактів, великою кількістю емоційних реакцій, персональною спрямованістю [74]. Художнє діалогічне мовлення у лінгвістичній літературі розглядається як стилізація природної мови, що є максимально наближеною до спонтанного мовлення, має певний набір лінгвістичних маркерів, які сприймаються як ознаки розмовного мовлення, які є культурно та соціально зумовлені.

Матеріал дослідження охоплює широкий, вузький та експериментальний корпуси. У широкий корпус увійшли 200 квазіспонтанних озвучених текстів діалогічного характеру (загальний обсяг звучання становить 18 годин). На основі широкого корпусу дослідження (1842 висловлювання в українському та 1688 висловлювань в англійському СМ) було сформовано вузький корпус дослідження, адресований аудиторам, представлений 100 діалогами (кожен тривалістю близько 3 хвилин), з яких було виокремлено 1200 одиниць інтонаційних груп для кожної мови, що вивчається. Після того, як аудитори виконали поставлені перед ними завдання, був сформований експериментальний корпус дослідження, який був підданий інструментальному аналізу. Загальний обсяг експериментального матеріалу склали 680 інтонаційних груп в обох досліджуваних мовах.

2.2. Методи і програма дослідження

У роботі використано комплексну методика, що охоплює такі методи:

- описово-аналітичний метод, який полягає у критичному вивченні науково-теоретичних джерел із проблематики дослідження;

- метод лексико-семантичного аналізу для дослідження тематичної, конотативної та структурної специфіки субстандартної лексики СМ;

- метод функціонально-семантичного аналізу при визначенні комунікативно-модальних типів висловлювань СМ, виділенні

найчастотніших емоційно-модально забарвлених фраз СМ та граматичних характеристик мовлення молоді;

- методи слухового, аудиторського та інструментального аналізів, що застосовувалися під час проведення експериментально-фонетичної частини дослідження з метою визначення показників фонетичних характеристик мовлення;

- метод зіставного аналізу, що використовувався при зіставленні лінгвістичних особливостей СМ на матеріалі мов, що вивчаються;

- метод статистичної обробки досліджуваних мовних явищ для забезпечення об'єктивності та верифікованості одержаних даних;

- метод лінгвістичної інтерпретації експериментальних даних для пояснення, системного опису та всебічного тлумачення лінгвістичного значення результатів дослідження, формулювання основних висновків роботи.

Враховуючи діалогічний характер мовленнєвого матеріалу дослідження, виникає питання принципів аналізу та добору одиниці аналізу діалогічного мовлення.

Традиційно в лінгвістиці діалогічне мовлення трактується як ланцюг реплік, які змінюють одна одну, де мінімальна їхня кількість дорівнює двом, а максимальна необмежена. При цьому репліка розглядається як висловлювання, межею якого є зміна мовця. У якості комунікативної одиниці, що об'єднує систему реплік структурним і семантичним зв'язком, визнається діалогічна єдність [236, с. 281]. При цьому підкреслюється, що «... певні правила побудови лінії синтаксичного підпорядкування виявляються майже виключно у формах другої репліки, в той час як перша репліка у своїх формах є відносно вільною» [там само].

Сучасний підхід до дослідження діалогічного мовлення з позицій комунікативно-функціональної лінгвістики, прагмалінгвістики та теорії мовленнєвих актів дозволяє виявити новий тип зв'язків між репліками у межах діалогічної єдності – прагматичну зв'язність [65]. У якості

відправного пункту для породження мовленнєвого акту розглядається інтенція мовця поряд з іншими позалінгвальними чинниками [102, с. 13]. Враховуючи обопільний характер діалогічного мовлення, визначення механізмів породження та функціонування реплік у межах діалогічної єдності вимагає врахування цільової установки, наявної у свідомості як мовця, так і слухача. Під цільовою установкою комуніканта розуміється те, що людина, користуючись мовою як знаряддям спілкування, відбирає мовні засоби та використовує їх з метою найадекватнішої і найвиразнішої передачі інформації про факти об'єктивної дійсності та висвітлює своє ставлення до них, що обумовлює можливість появи у якості репліки-стимулу будь-якого структурно-комунікативного типу речення. Те ж саме можна сказати і про відповідні репліки, з тією різницею, що останні характеризуються більшим розмаїттям структурно-функціональних типів, ніж породжуючі їх репліки-стимули. Більше того, відповідні репліки відіграють важливу роль у моделюванні діалогічної єдності, визначаючи її межі та вказуючи на комунікативну завершеність діалогічної конструкції.

Проте діалогічна єдність не є єдиною можливою мінімальною одиницею діалогу. Так, Е. Вейганд у якості мінімальної одиниці діалогічної взаємодії пропонує «діалогічний мовленнєвий акт», в основі якого лежить підпорядкованість його складових єдиній меті – досягненню розуміння комунікантами позицій один одного [297]. Характеризуючи складові діалогічного мовленнєвого акту, автор виділяє ініціативні та реактивні акти. В основі такого розподілу лежить не позиція мовленнєвого акту, а виконувана ним функція: ініціативний акт робить прагматичну заявку, а реактивний – реалізує її. При цьому підкреслюється, що, залежно від ставлення до комунікативного наміру партнера, інтенція відповідного висловлювання може узгоджуватися з інтенцією вихідної репліки або суперечити їй. Таким чином, зв'язність реплік, за відсутності структурно-семантичних показників, визначається на основі їхньої інтенціональної узгодженості. Виділена одиниця «діалогічний мовленнєвий акт» ставить

у центр дослідження не мовця, а взаємодію комунікантів з метою досягнення спільної комунікативної мети – розуміння. До центру уваги дослідників, таким чином, потрапляють учасники комунікації з їхніми когнітивними, соціальними та міжособистісними характеристиками, внаслідок чого опозиція «стимул – реакція» поступається місцем власне комунікативній опозиції «мовець – слухач» [19, с. 359].

Подібну точку зору поділяє П. В. Зернецький, який класифікує діалогічні мовленнєві акти на ініціативні та реактивні, підкреслюючи також, що потенціал функціональних характеристик висловлювання може реалізуватися лише у межах контексту конкретної ситуації говоріння. Виходячи з цього, автор пропонує розглядати як мінімальну комунікативну одиницю діалогу відрізок мовлення, який реалізує міжособистісну мовленнєву взаємодію та має загальну інтегративну комунікативну функцію та єдину тему [91, с. 9]. При цьому за мінімальну самостійну одиницю діалогічної мовленнєвої діяльності приймається мовленнєвий хід, «що охоплює мовленнєвий акт комуніканта від моменту, коли він вступає в розмову, до зміни мовця» [91, с. 15]. Таким чином мовленнєвий хід співвідноситься з поняттям репліки у межах діалогічної єдності. У свою чергу ініціативні та відповідні (реактивні) ходи об'єднуються в мовленнєві взаємодії.

Такий підхід до аналізу діалогічного мовлення визнає відносну структурну і семантичну свободу в діалогічному спілкуванні не тільки ініціативних реплік, але і реактивних, обумовлених інтенцією мовця.

Даний підхід до аналізу діалогічного мовлення розвиває Л. Л. Федорова [217], пропонуючи концепцію «граматики діалогу», у річищі якої виконано аналіз діалогічного мовлення СМ у межах даного дослідження. Аналіз з позицій граматики діалогу проводиться з урахуванням соціолінгвістичних і прагматичних змінних, що дозволяє виявити характер діалогічної мовленнєвої взаємодії та визначити функції мовленнєвих дій на підставі цілей її учасників [217].

У якості одиниці аналізу розглядається акт мовленнєвої взаємодії (АМВ), який є одноразовим обміном мовленнєвими діями між учасниками діалогу, у межах якого виділяються взаємоспрямовані акція та реакція. Кожне наступне речення в діалоговій взаємодії спирається в комунікативному плані на попереднє, просуваючи вислів від відомого, даного, до нового, забезпечуючи комунікативну спадкоємність. Якщо мету спілкування, яку ставить ініціатор діалогу, не здійснено у межах одного АМВ, діалог триває як зчеплення актів, в яких реакція одного акту служить акцією для подальшого. Таким чином, аналіз діалогу на цій основі здійснюється як в плані зовнішньої організації, так і в плані його внутрішньої, інтерактивної структури. Зовнішня організація діалогу є послідовністю реплік. Внутрішня його структура – зчеплення, складне переплетення актів мовленнєвої взаємодії. При цьому одні й ті ж мовленнєві дії можуть виявлятися акціями в одному акті і реакціями в іншому.

На наш погляд, саме такий підхід до аналізу діалогічного мовлення підсумовує набутки лінгвістичних студій, присвячених вивченню діалогу, враховує соціальні параметри комунікації та комунікантів, дозволяє здійснювати аналіз, не обмежуючи діалог ані кількістю висловлювань у межах репліки комуніканта, ані їхнім комунікативним типом, що припускає структурну, семантичну самостійність як ініціативних, так і реактивних реплік комунікантів (акції та реакції у термінології Л. Л. Федорової), зумовлену виключно їхніми комунікативними намірами. Центральною ланкою граматики діалогу визнається мовленнєвий вплив як односпрямована мовленнєва дія, змістом якої є соціальний вплив на мовця в процесі спілкування. Розгляд однієї мовленнєвої дії у якості акції в одному акті та реакції в іншому з визначенням класу мовленнєвого впливу сприяє точному визначенню прагматики висловлювання.

Загальні принципи граматики діалогу Л. Л. Федорової багато в чому перекликаються з тлумаченням модального плану діалогу, який представлений у роботах Л. Рейманкової [179]. Авторка виходить з того,

що ознакою кожного висловлювання, що конститує його, постає загальна модальність, зумовлена комунікативним задумом мовця, його ставленням до повідомлюваної дійсності. У ситуації діалогу загальна модальність висловлювання виражає й установку мовця на адресата, який є найважливішим компонентом комунікативного процесу в актуальній ситуації спілкування, на його попереднє висловлювання та на його майбутню реакцію.

У діалозі зазначена комунікативна модальність (мовленнєвий вплив у термінології Л. Л. Федорової), таким чином, передає модальну спрямованість окремих реплік, які оформлюються як певні комунікативні типи висловлювання (повідомлення, питання, спонукання), що відповідає формі впливу у визначенні Л. Л. Федорової. Крім предметно-значеннєвого змісту висловлювань, стимулом для розвитку діалогу визнається їхня комунікативна модальність.

Компонентом прагматичного смислу висловлювання постає суб'єктивно-модальне відношення мовця до фактів та явищ оточуючої дійсності, а також до адресата спілкування [234, с. 65], що виражається експліцитно за рахунок лексико-граматичних засобів та імпліцитно за допомогою фонетичних засобів сегментного та супрасегментного рівнів. Просодія як комплекс супрасегментних характеристик мовлення з чисельними модифікаціями інтонації, гучності, темпом вимови в процесі мовленнєвої діяльності є багатомірним явищем, що бере участь у формуванні змісту висловлення, характеризується поліфункціональністю у мові [174]. За даними експериментальних досліджень А. А. Калити та Т. М. Корольової, саме просодичним засобам відводиться головна роль у визначенні змісту висловлювання, інвентар інтонаційних характеристик діє у якості актуалізатора емоційно-модального значення висловлювання [95, с. 318; 114, с. 134]. Ґрунтуючись на дослідженнях О. М. Алексієвець, А. А. Калити, Т. М. Корольової, Е. Л. Носенко, D. Crystal, можна говорити

про наявність певних інваріантів інтонаційного оформлення емоційно-модальних значень в однотипних ситуаціях [12; 95; 114; 159; 262].

На основі широкого матеріалу дослідження у межах діалогічного мовлення виконано аналіз граматичних характеристик мовлення молоді, здійснено розподіл лексичних соціолектизмів за тематичними групами, виявлено їхній структурний склад, синонімічні ряди та конотативний аспект значення, визначено класи мовленнєвих впливів, типи комунікативних висловлювань та суб'єктивно-модальних значень, які склали вузький матеріал експериментально-фонетичної частини дослідження.

Експериментально-фонетична частина дослідження складається з методу слухового аналізу, методу аудиторського аналізу, методу інструментального аналізу та методу статистичної обробки кількісних даних. Результати слухового та аудиторського аналізів уможливили визначення маніфестації емоційно-модальної напруженості мовлення на сегментному та супрасегментному рівнях на рівні слухового сприйняття та зумовили добір експериментальних висловлювань, які склали експериментальний матеріал інструментального аналізу.

Наступна лінгвістична інтерпретація результатів дослідження призвела до виявлення спільних і відмітних ознак в описі об'єкта дослідження, а статистична обробка всього корпусу параметрів сегментного та супрасегментного рівнів дозволила подати описувані явища як закономірність або загальну тенденцію для досліджуваних мовних одиниць.

2.3. Принципи проведення слухового й аудиторського аналізів

Записи українського та англійського мовлення у межах СМ було піддано комплексному перцептивному аналізу, що складається зі слухового аналізу, проведеного самим дослідником, і аудиторського, учасниками якого є аудитори-носії української мови, фахівці в галузі фонетики.

Слуховий аналіз діалогічного мовлення носіїв українського та англійського СМ здійснювався за програмою дослідження, яка складалася з декількох етапів.

Перший етап, що становить попередній (лінгвістичний) аналіз діалогічного мовлення, проводився самим дослідником із метою відбору з усього масиву звукового матеріалу необхідного для аудиторського й інструментального видів аналізу. У ході прослуховування дослідник відбирав діалоги з художніх фільмів, які відображають специфіку молодіжної комунікації. Зазначимо, що матеріал дослідження обмежений мовленням комунікантів, що мають рівні соціальні та рольові параметри.

За результатами першого етапу слухового аналізу дослідником були встановлені класи мовленнєвих впливів, виділені типи комунікативно-модальних висловлювань. Крім того, був складений перелік суб'єктивно-модальних значень, маніфестованих у діалогічному мовленні носіїв СМ на матеріалі досліджуваних мов, що широко поширені та мають найбільш експліцитне інтонаційне оформлення.

За критеріями поширеності у межах аналізованої вибірки СМ та ступеня інтонаційного оформлення домінуючими суб'єктивно-модальними значеннями були констатовані такі: «зацікавлено», «вражено», «засуджуючи», «обурено», «агресивно». Менш поширені констатовані суб'єктивно-модальні значення або такі, які не піддавалися однозначному визначенню внаслідок накладення суб'єктивно-модальних значень різних функціонально-семантичних полів або неяскравої інтонаційної виразності, були об'єднані в групу «інші» та виключені з подальшого розгляду.

Обрані суб'єктивно-модальні значення були співвіднесені з типами комунікативно-модальних висловлювань (формами мовленнєвого впливу у термінології Л. Л. Федорової), зазначені просодичні особливості їхньої реалізації. Крім того, було констатовано, що емоційно-модальна напруженість мовлення впливає на особливості сегментного рівня досліджуваних мов у межах СМ.

На основі матеріалу дослідження, обмеженого висновками першого етапу, був сформований вузький корпус дослідження. З метою позаконтекстного пред'явлення фраз аудиторам були виділені фрази з зазначеними суб'єктивно-модальними значеннями та оформлені в окремі звукові файли за допомогою програми Sound Forge. Кількість експериментальних одиниць дорівнювала 1200 для кожної з досліджуваних мов, при цьому увага приділялася приблизно рівному розподілу кількості інтонаційних груп за реалізованими в них суб'єктивно-модальними значеннями та комунікативно-модальними типами.

Фрагменти текстів діалогів, які співвідносяться з інтонаційними групами, що піддавались аудиторському аналізу, були виокремлені із файлів субтитрів до фільмів та відредаговані згідно до актуального звучання, роздруковані та роздані аудиторам для подальшого маркування.

У завдання аудиторів входило:

- зазначення фонетичних особливостей сегментного та супрасегментного рівнів мовлення з метою доповнення й уточнення проведеного дослідником слухового аналізу;

- суб'єктивна оцінка змін тривалості та інтенсивності голосного складу, маркованого видільним наголосом, тривалості ініціального або медіального приголосного звуку в слові;

- визначення суб'єктивно-модального значення в пред'явлених інтонаційних групах, при цьому враховувався факт співвіднесення аудитором суб'єктивно-модального значення, актуалізованого у висловлюванні, з суб'єктивно-модальним значенням, виділеним дослідником у цьому висловлюванні;

- віднесення їх до одного з запропонованих домінантних суб'єктивно-модальних значень; у разі неможливості віднесення інтонаційної групи до запропонованих типів, дана інтонаційна група відхилялась.

Для верифікації адекватності отриманого озвученого матеріалу був проведений дворазовий слуховий аналіз стохастично записаних висловлювань, які були пред'явлені поза контекстом.

У якості аудиторів були залучені носії української мови, фахівці у галузі фонетики, викладачі кафедри перекладу та теоретичної і прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Упізнання більшістю аудиторів (не менше 80%) суб'єктивно-модальних значень висловлювань, визначених дослідником, з опорою на інтонацію поза контекстної реалізації мало на меті підтвердити гіпотезу про переважаючу роль просодії в актуалізації суб'єктивно-модального значення. Аудиторам були пред'явлені висловлювання як з експліцитним лексико-граматичним наповненням, так і відносно нейтральні висловлювання.

Як еталон для порівняння в програму експерименту були введені висловлювання, умовно позначені як нейтральні. Під цим терміном маються на увазі висловлювання, які збігаються за формально-граматичними структурами з висловлюваннями, що містять інтонаційно виражений компонент суб'єктивно-модального значення, які несуть мінімальне оцінне та емоційне навантаження, яке наближається до нуля у випадках, де це дозволяє лексичний склад висловлювання.

Цільовою кількістю інтонаційних груп, достатньою для проведення інструментального аналізу та достовірності подальшої статистичної обробки, було прийнято не менше 50 реалізацій кожного виділеного суб'єктивно-модального значення в кожній із досліджуваних мов. Для досягнення цієї мети з інтонаційних груп, які задовольнили критеріям відбору під час аудиторського аналізу, були відібрані інтонаційні групи з максимально можливим рівним розподілом за комунікативно-модальним типом в кількості, більшій за 50 одиниць, за кожним типом та умовно нейтральні реалізації.

Звідси експериментальний матеріал, призначений для інструментального аналізу, склали 680 інтонаційних груп на двох досліджуваних мовах.

Результатом аудиторського аналізу став певний комплекс фонетичних параметрів як у фразі в цілому, так і в окремих її сегментах, в яких аудитори суб'єктивно констатували стабільну тенденцію до характерних змін, зумовлених емоційно-модальною напруженістю мовлення в обох досліджуваних мовах, що визначило обсяг інструментального аналізу.

В експериментально-фонетичних дослідженнях до основних просодичних засобів мовлення відносять частоту основного тону, тривалість та інтенсивність. Найуніверсальнішим з просодичних засобів є частота основного тону: майже всі види інтонаційної інформації можуть бути передані за допомогою модифікацій частоти основного тону. Частотні характеристики є одночасно досить значущими параметрами, тому що у багатьох випадках виступають у якості провідних у загальному комплексі акустичних параметрів, які використовує мовець для вираження інтонаційної інформації. Частота основного тону вважається домінантною серед просодичних засобів і при значеннєвій інтерпретації повідомлення [174, с. 238-239].

Враховуючи попередні висновки аудиторського аналізу, завданням інструментального аналізу стало визначення та обробка певних параметрів частоти основного тону, тривалості та інтенсивності, які дозволили виявити наступний комплекс інформативних акустичних корелятивів емоційно-оцінної інтонації: середній рівень частоти основного тону; частотний діапазон як на рівні інтонаційної групи, так і її сегментів; напрямок руху частоти основного тону, тривалість складу ядерної частини; інтенсивність всієї інтонаційної групи та окремих сегментів; тривалість ініціального або медіального приголосного звуку.

2.4. Принципи програмної обробки

Основною одиницею експериментально-фонетичного аналізу була обрана інтонаційна група, яка може бути визначена як мінімальна одиниця, що входить у фразу і що є мовленнєвим відрізком, обмеженим з обох боків паузами або їхнім фізичним корелятом, що має інтонаційну єдність і завершеність [201]. Як одиницю сегментного рівня було обрано фонему та її реалізацію в потоці мовлення.

Підготовка інструментального дослідження мовлення містить попередню комп'ютерну обробку мовних зразків і складається з ряду послідовних операцій.

Матеріал дослідження, відібраний у якості експериментального для проведення інструментального аналізу на підставі слухового та аудиторського аналізів, був сегментований програмою Sound Forge на інтонаційні групи із записом в окремі звукові файли. При цьому увага приділялася рівню фонових шумів і їхньому можливому впливу на якість подальшого інструментального аналізу. Враховуючи той факт, що матеріалом дослідження виступають звукові доріжки художніх фільмів, існує висока вірогідність того, що записані у фільмі фонові шуми або музика унеможливають якісну обробку звуку та суттєво впливатимуть на результати. Тому одним із критеріїв відбору звукових фрагментів слугувала відсутність чинників, що можуть заважати проведенню аналізу. З цією метою відібраний звуковий матеріал був модифікований за допомогою спеціалізованого програмного комплексу обробки звуку Sound Forge підпрограмами зниження шумів та нормалізації рівня звуку.

В результаті було отримано масив інтонаційних груп на кожній з досліджуваних мов, який у подальшому був переданий для проведення аудиторського та інструментального аналізів.

У даній науковій праці використані інтонографічний та спектрографічний види аналізу, які проводились за допомогою програмного

забезпечення, призначеного для аналізу та розпізнавання мовлення – програм Praat 5.4 та Speech Analyzer 3.1. Це дозволило встановити об'єктивну картину, що характеризує роль основних компонентів сегментного та супрасегментного рівнів – частотних, темпоральних і динамічних характеристик мовленнєвих сигналів при передачі модальних значень.

У роботі вимірювалися абсолютні характеристики звуку, які зумовлені не тільки просодичним оформленням висловлювання, але й підпадають під вплив індивідуальних особливостей мовлення акторів. Проте для аналізу використовувалися відносні величини, що нівелюють риси індивідуального мовлення та акцентують увагу на загальних закономірностях акустичних показників інтонаційних груп, що виражають суб'єктивно-модальні значення.

Відносні акустичні характеристики отримувались за допомогою співвіднесення обмірюваних показників досліджуваної частини інтонаційної групи з усередненими показниками, отриманими при аналізі суб'єктивно нейтральних реалізацій висловлювання для кожного актора. Акустичні параметри вивчалися як для фрази в цілому, так і для її окремих сегментів (перед'ядерної, ядерної та заядерної), що дозволяє розкрити динаміку зміни фізичних корелятивів інтонації протягом усього часу фонації фрази.

Серед мелодійних характеристик розглядалися такі:

1. Форма й напрямок руху огинаючої кривої частоти основного тону (ЧОТ) в інтонаційній групі та її сегментах оцінювалися візуально, використовуючи команду "Show pitch" у підпрограмі аналізу звуків Praat.

2. Середній рівень частоти основного тону фрази та її сегментів (Гц). Для кожного виділеного сегмента виконувалася процедура Praat "Mean pitch in selection".

3. Частотний діапазон фрази та частотні інтервали сегментів фрази (Гц) розраховувалися як різниця між максимальним і мінімальним рівнем

ЧОТ у межах досліджуваного сегмента або фрази, отриманих командами Praat "Minimum pitch in selection", "Maximum pitch in selection".

У якості динамічної характеристики інтонації аналізувався середній рівень інтенсивності (дБ) фрази та її сегментів. Для кожного виділеного сегмента виконувалася процедура Praat "Mean-energy intensity in selection".

При аналізі темпоральних характеристик враховувалася середня тривалість складу ядерної частини (мс). Тривалість наголошеного складу в ядерній частині вимірювалася за допомогою команди Praat "Get selection length".

Дослідження тембральних характеристик голосних і приголосних звуків проводилося за допомогою спектрографічного аналізу. Спектрограми звуків були отримані за допомогою згаданих програм, використання яких дозволяє одержати акустичне зображення досліджуваних сегментів, чітко визначити межі звуків завдяки можливості прослуховування окремих фрагментів, заміряння частоти формант. Опрацювання спектрограм здійснювалося й інтерпретувалося відповідно до відомих методик і рекомендацій [99; 285].

Програма акустичного аналізу Praat дозволяє, серед іншого, виводити на екран комп'ютера спектрограму, в обробленні сигналів якої використовують так зване короткочасове перетворення Фур'є. Результатом є графічне подання розподілу густини потужності спектральних складових, яке відображає зміну спектру в часі. На спектрограмі можна дослідити значення та зміни у часі формантних характеристик, виявити ділянки з найбільш вираженими зонами потужності спектру та його стабільності. Це дозволяє візуально встановити момент на спектрограмі для найбільш достовірного замірювання частот формант, яке виконується за допомогою команди Praat "Formant listing".

Тривалість голосних та приголосних вимірялася для кожного суб'єктивно-модального значення в мілісекундах і порівнювалася

з усередненими значеннями відповідних сегментів в умовно нейтральних реалізаціях.

Інструментальний аналіз дозволив одержати об'єктивну інформацію щодо комплексу інформативних акустичних корелятивів емоційно-оцінної інтонації в українській та англійській мовах у межах СМ.

У кожному масиві вимірюваних параметрів фонетичних реалізацій суб'єктивно-модальних значень для всіх досліджуваних акустичних показників було обчислено середнє арифметичне, а також середньоквадратичне відхилення для вибірки значень, отриманих під час інструментального аналізу. Зведені дані подано в таблиці 3.11. В обраній групі критерій визнавався таким, що достовірно визначає суб'єктивно-модальне значення та є спільним для всіх комунікативно-модальних типів висловлювань у межах цього суб'єктивно-модального значення у випадку, якщо середньоквадратичне відхилення не перевищувало 0,1. Ті параметри у вибірці виміряних значень, середньоквадратичне відхилення яких перевищувало обране критичне значення, були визнані такими, що залежать не тільки від типу суб'єктивно-модального значення, а й від інших факторів, тому не можуть служити ознакою, що однозначно визначає суб'єктивно-модальне значення.

Для тих параметрів, які задовольнили критерій критичного середньоквадратичного відхилення, була перевірена гіпотеза про нормальний закон розподілу та, відповідно, ступеня статистичної значущості отриманих результатів та достатності обсягу експериментальної вибірки. З цієї причини були відібрані параметрами, які незалежно від комунікативно-модального типу висловлювань однозначно ідентифікують реалізоване суб'єктивно-модальне значення, а також є спільними для української та англійської мов.

Статистичні розрахунки з обчисленими квадратичними відхиленнями і підтвердженням нормального закону розподілу для остаточного набору дистинктивних величин наведені у Додатку Б.

2.5. Принципи статистичного аналізу експериментальних даних

Застосування статистичних методів в експериментально-фонетичних дослідженнях пов'язано з визначенням закономірностей у структурі аналізованого явища, оскільки живе мовлення є випадковим процесом, і фізичні параметри звуків можуть розглядатися як випадкові величини. Трамбування результатів інструментальних вимірів при визначенні різних характеристик звуків є повним і достовірним тільки після відповідного статистичного опрацювання отриманих даних [45; 159].

Основним методом, що використовується під час аналізу даних інструментального дослідження, є вибірковий метод. До його основних понять належать генеральна сукупність, що охоплює всі можливі елементи, яким властива ознака, що цікавить дослідника, та вибірка сукупності, яка складається із частини елементів, що відбираються з генеральної сукупності для одержання достовірних відомостей по відношенню до всієї сукупності.

На практиці замість повного опису статистичних властивостей генеральної сукупності випадкових величин обмежуються зазначенням деяких частотних характеристик на основі вибіркової сукупності за допомогою закону розподілу випадкових величин. Найбільш поширеним у статистичних дослідженнях є нормальний (гаусівський) розподіл випадкових величин відносно середнього значення, що можна описати такою формулою:

$$p(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-M)^2}{2\sigma^2}} \quad (1)$$

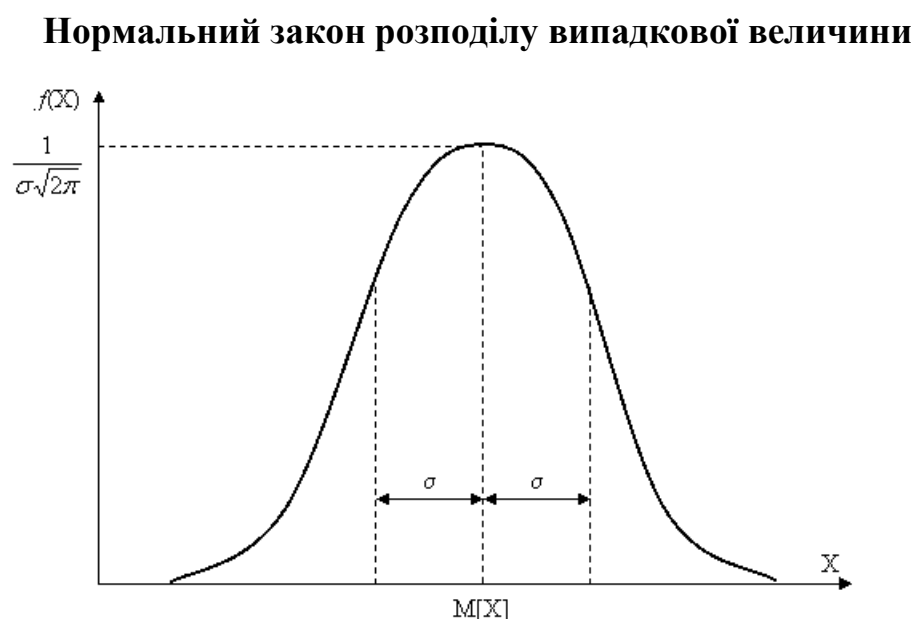
де M – середнє значення випадкової величини або математичне сподівання,

σ – дисперсія або відхилення досліджуваного параметра від його середнього значення.

Графік нормального закону розподілу випадкової величини (рис. 2.1) наочно представляє суть параметрів M і σ .

Важливість виявлення закону розподілу кожної конкретної вибірки зумовлюється тим, що це впливає на використання тих чи інших статистичних прийомів для опису вибірок. Різні фонетичні явища можуть розподілятися за різними законами, що відбиває природу звукового явища, та їхнє виявлення необхідне в кожному конкретному випадку. При досить великому обсязі вибірки ($n > 100$) законом розподілу можна знехтувати і вибірку розглядати як нормальну, застосовуючи до неї параметричні статистичні прийоми. Вибірki з меншим обсягом ($n < 100$) підлягають обов'язковій перевірці на нормальність, оскільки застосування статистичних прийомів, що не відповідають закону розподілу, може призвести до помилкових результатів.

Рис. 2.1.

Наочним способом перевірки нормальності розподілу масиву даних є побудова гістограм. Гістограма графічно представляє частотний розподіл обраної випадкової величини x_i і будується для кожного виду згрупованих даних у такий спосіб. Уздовж горизонтальної вісі графіка відкладено значення вимірюваного параметра. Вісь розбита на десять ділянок і

всередині кожної ділянки проведено вертикальний відрізок, довжина якого пропорційна кількості N вимірних значень, що потрапили у виділену ділянку. Умовна крива, проведена по вершинам усіх відрізків, відповідає законові розподілу ймовірності цієї вимірюваної величини. Порівняння гістограми з накладеним на неї графіком нормального розподілу показує їхній збіг, що підтверджує нормальність розподілу. Якщо ж малюнок показує значну відмінність кривих, яка викликає сумнів у нормальності розподілу випадкових величин, варто здійснити перевірку нормальності закону розподілу, для чого підраховується величина χ^2 :

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(N_i - p_i)^2}{p_i}, \quad (2)$$

де N_i – довжина кожного відрізка гістограми;

p_i – теоретичне значення функції, що відповідає нормальному законові і взяте в тій же точці, що і величина N_i ;

n – загальна кількість проведених вимірів.

Особливістю визначення критерію χ^2 є те, що підрахунок здійснюється не за абсолютними значеннями випадкової величини, що експериментально спостерігається, а за її частотами вживаності в кожному сегменті у межах довірчого інтервалу. Розчленування довірчого інтервалу на N сегментів, визначення критичного значення χ^2 , та обчислення експериментального значення χ^2 здійснювалося за допомогою вбудованих функцій Excel.

Критичне значення критерію згоди обчислювалося для обраного рівня значимості $\alpha=0,05$ та ступенів свободи $df=7$.

Рівень значимості – імовірність помилкового відхилення висунутої гіпотези, тобто імовірність того, що буде відкинута правильна гіпотеза. У статистиці користуються трьома рівнями:

- $a = 0,10$, тоді $P = 0,90$ (у 10 випадках зі 100 може бути відкинута правильна гіпотеза);

- $a = 0,05$, тоді $P = 0,95$;

- $a = 0,01$, тоді $P = 0,99$.

Число ступенів свободи df визначається як число груп у ряді розподілу мінус число зв'язків: $df = k - z$. Під числом зв'язків розуміється число показників емпіричного ряду, використаних при обчисленні теоретичних частот, тобто показників, що пов'язують емпіричні та теоретичні частоти.

При вирівнюванні по кривій нормального розподілу є три зв'язки. Тому при вирівнюванні по кривій нормального розподілу число ступенів свободи визначається як $df = k - 3$.

Обчислене значення χ^2 порівнюється з критичним і робиться висновок про близькість закону розподілу імовірності досліджуваної випадкової величини до нормального закону.

У випадку позитивного висновку випадкова величина є статистично однорідною, а її подальша статистична обробка може здійснюватися за відомими методиками, правомірність застосування яких виявляється таким чином обґрунтованою. Якщо закон розподілу, що перевіряється, відрізняється від нормального, то випадкова величина визнається статистично неоднорідною, і обробка даних виконується за спеціальними методиками, які є досить складними, а їх використання часто призводить до незіставлюваних результатів.

Статистична обробка результатів дослідження ґрунтується на визначенні величин математичного сподівання X і дисперсії S , що здійснюється за такими формулами:

$$X = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \quad (3)$$

$$S = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - M)^2}, \quad (4)$$

де x_i – результат окремого виміру;
 n – загальна кількість вимірів.

Одержані за формулами (3) і (4) значення математичного сподівання X та дисперсії S визначаються з похибкою, величина якої залежить від числа проведених вимірів та обчислюється за формулою:

$$m = \frac{S}{\sqrt{n}}, \quad (5)$$

де m – величина похибки;
 n – загальна кількість вимірів.

Таким чином, статистичне опрацювання експериментальних даних здійснено завдяки послідовному виконанню таких операцій та обчислень:

- отримання певних сукупностей даних, що характеризують параметри релевантних фонетичних характеристик мовлення у тих чи інших умовах;
- визначення значення величин X , S та m за формулами (3), (4), (5);
- перевірка нормальності закону розподілу отриманих сукупностей даних за допомогою критерію χ^2 за формулою (2).

Статистичний аналіз отриманих у результаті дослідження даних було виконано на персональному комп'ютері в програмі Microsoft Excel.

Висновки до розділу II

Дослідження варіативності соціолекту молоді на матеріалі української та англійської мов здійснювалося на матеріалі усних квазіспонтанних текстів діалогічного характеру, відібраних з українських та американських художніх фільмів, що відображають специфіку українського та англійського СМ, що цілком відповідає меті й завданням цієї праці. Матеріал дослідження склали діалоги між комунікантами, що мають рівні статусні, рольові та вікові характеристики.

У дослідженні використано комплексну методика, спрямовану на вивчення варіативності різнорівневих лінгвістичних засобів актуалізації СМ в українській та англійській мовах. У якості одиниці аналізу діалогічного мовлення розглядається акт мовленнєвої взаємодії, який є одноразовим обміном мовленнєвими діями між учасниками діалогу, у межах якого виділяються взаємоспрямовані акція та реакція. У діалогічному мовленні виділяються форми мовленнєвого впливу, які співвідносяться з певними суб'єктивно-модальними значеннями.

Експериментально-фонетична частина дослідження має у своєму складі метод слухового аналізу, метод аудиторського аналізу, метод інструментального аналізу та метод статистичної обробки кількісних даних. Результати слухового та аудиторського аналізів уможливили визначення маніфестації емоційно-модальної напруженості мовлення на сегментному та супрасегментному рівнях на рівні слухового сприйняття та зумовили добір експериментальних висловлювань, що склали експериментальний матеріал інструментального аналізу.

Результатами першого етапу слухового аналізу був перелік найчастотніших емоційно-модальних значень, маніфестованих у діалогічному мовленні носіїв СМ на матеріалі обох досліджуваних мов, що мають певне інтонаційне оформлення. Крім того, було відзначено, що

емоційно-модальна напруженість мовлення впливає на особливості сегментного рівня досліджуваних мов у межах СМ.

Результатом аудиторського аналізу став певний комплекс фонетичних параметрів як у фразі в цілому, так і в окремих її сегментах, в яких аудитори суб'єктивно констатували стабільну тенденцію до характерних змін, зумовлених емоційно-модальною напруженістю мовлення в обох досліджуваних мов, що визначило обсяг інструментального аналізу.

Задачею інструментального аналізу стало визначення та обробка певних параметрів частоти основного тону, тривалості та інтенсивності, що дозволили виявити комплекс інформативних акустичних корелятив емоційно-оціночної інтонації.

Основною одиницею експериментально-фонетичного аналізу була обрана інтонаційна група. У якості одиниці сегментного рівня була обрана фонема та її реалізація в потоці мовлення.

Інструментальний аналіз дозволив одержати об'єктивну інформацію щодо комплексу інформативних акустичних корелятив емоційно-оціночної інтонації в українській та англійській мовах у межах СМ.

Наступна лінгвістична інтерпретація результатів дослідження призвела до виявлення спільних і відмітних ознак в описі об'єкта дослідження, а статистична обробка всього корпусу параметрів сегментного та супрасегментного рівнів дозволила подати описувані явища як закономірність або загальну тенденцію для досліджуваних мовних одиниць.

Основні положення цього розділу викладено у статтях автора [7; 11].

РОЗДІЛ III

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ СМ

Аналіз лексичних та граматичних характеристик мовлення молоді спрямований на визначення варіативності лінгвістичних засобів актуалізації СМ в українській та англійській мовах. Функціонально-семантичний аналіз діалогічного молодіжного мовлення, що передує експериментально-фонетичній частині дослідження, має на меті визначення комунікативно-модальних типів висловлювань СМ, виділенні найчастотніших емоційно-модально забарвлених фраз СМ з метою вивчення особливостей просодичного оформлення озвученого мовлення у межах українського та англійського СМ.

3.1. Функціонально-семантичний аналіз діалогічного мовлення СМ

Функціонально-семантичний аналіз діалогічного мовлення СМ виконаний у руслі граматики діалогічного мовлення Л. Л. Федорової, що спирається на функціонально-комунікативний підхід до вивчення мови. Граматика діалогу є спробою металінгвістичного аналізу мовленнєвого спілкування, його проекцією на лінгвістичний рівень з урахуванням соціолінгвістичних та прагматичних змінних, що дозволяє виявити характер мовленнєвої взаємодії і визначити функції мовленнєвих дій на підставі цілей його учасників [217].

Підхід до лінгвістичного вивчення діалогу здійснюється в широкому соціально-психологічному контексті, не обмеженому спостереженням приватних фактів мовного вжитку. Пропонована модель діалогу передбачає розгляд мовних фактів у структурі спілкування, що розуміється як

взаємодія, вплив, повідомлення і самовираження. Під діалогом розуміється мовна форма мовної взаємодії двох або декількох учасників.

Грамматика діалогу заснована на теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна та Дж. Серля, що розглядають вислів як дію, яка зумовлена позамовленнєвою, ілокутивною метою і має немовленнєвий, перлокутивний ефект, а також теорії мовленнєвої комунікації, що базується на теорії мовленнєвої діяльності, на соціолінгвістичних та психолінгвістичних передумовах. У межах даної концепції спілкування розуміється як соціальна взаємодія, зовнішньою стороною якого є мовленнєва взаємодія, в якій реалізуються соціальні відносини між людьми; визнання змісту соціальної взаємодії кооперації і регулювання спільної діяльності людей, уявлення про операційний характер спілкування, що виступає як дія у складі іншої, зовнішньої діяльності, оскільки цілі й мотиви мовленнєвих актів лежать за межами власне мовлення.

Відзначимо, що поняття прагматичного (комунікативно-прагматичного) типу висловлювання, яке фігурує в роботах вітчизняних і російський лінгвістів, і поняття типу мовленнєвого акту, введене зарубіжними фахівцями у сфері лінгвістичної прагматики, фактично виступають як синонімічні, оскільки йдеться майже про одну й ту ж саму категорію: мовленнєвий акт як «одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, розглянута в межах прагматичної ситуації» [18, с. 412], на думку Н. Д. Арутюнової, є елементарною (мінімальною) ланкою мовної комунікації, що є продуктом актуалізації речення в конкретній ситуації спілкування та спрямована на досягнення певної ілокутивної мети.

При визначенні природи мовленнєвої взаємодії у межах граматики діалогу використаний інтеракційний підхід. При цьому взаємодія (або інтеракція) розуміється як дії двох суб'єктів, спрямовані один на одного, або дії суб'єктів (зазвичай двох), спрямовані на загальний об'єкт. Дії по відношенню до об'єкта, предмета мовлення, є інформативним шаром

спілкування, власне комунікацією; дії по відношенню до суб'єктів – мовленнєвим впливом, який можна віднести до рівня фатичної взаємодії.

Відзначимо, що в живому спілкуванні мовленнєві дії містять у собі, зазвичай дві складові – мовленнєвий вплив і комунікаційну дію – у згорнутому або експліцитному вигляді. Крім того, мовленнєва дія охоплює третю складову – мовленнєве самовираження комунікантів.

Таким чином, мовна поведінка мовця в діалозі може бути описана принаймні з трьох сторін, що показує концептуалізація мовленнєвих дій у мові. При цьому мовленнєвий вплив виявляється більш високим рівнем у структурі спілкування, саме ним обумовлені цілі та стратегії взаємодії.

Відзначимо, що мовленнєвий вплив – поняття, що походить до ілокуції в теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна. Мовленнєвий вплив передає ілокутивну силу мовленнєвої дії, спрямованої на адресата. Мовленнєвий вплив може мати характер наказу чи прохання, заборони або поради, пропозиції чи побажання.

Можливі мовленнєві впливи без валентності на об'єкт: вітання когось, прощання з кимось, співчуття комусь. Відсутність предмету дії у таких мовленнєвих впливах позбавляє їх комунікаційної складової, раціонального повідомлення, функції передачі інформації. Такі мовленнєві впливи становлять чисто фатичний діалог, регламентований соціальними нормами. Висловлювання в ньому співвідносяться з ситуацією спілкування, а не з зовнішньою ситуацією.

Таким чином, граматики діалогу розрізняє два типи діалогу: фатичний, побудований на фатичних мовленнєвих діях, та інформативний, що містить повідомлення. При цьому слід підкреслити тісний взаємозв'язок між зазначеними типами діалогу в реальній мовленнєвій практиці, під час якої відбувається постійний перехід від фатичних реплік до інформативних і, відповідно, перемикання референції із ситуації спілкування (при якій акцентується контакт, а предмет спілкування виявляється не важливим)

на ситуацію повідомлення (тобто ситуацію, про яку йдеться, при цьому акцентується інформація).

У якості одиниці діалогу в межах граматики діалогу виділяється двочленна одиниця аналізу: АМВ. Він є одноразовим обміном мовленнєвими діями між учасниками діалогу, у простому випадку (коли їх двоє) – взаємоспрямованих акцією та реакцією. Чинник мети спілкування, що формує комунікаційний намір, обумовлює і кінцевий результат, який може бути досягнутий в АМВ або вимагати розвитку діалогу, що завершується комунікаційним успіхом або невдачею.

Виділяються дві основні моделі АМВ: одна, фатична, двочленна, й інша – інформативна, тричленна, що містить крім співрозмовників ще й об'єкт їхніх дій – предмет мовлення. Компоненти інформативної моделі пов'язані векторами елементарних мовленнєвих дій відповідно до цілей мовця: висловитися про предмет (комунікаційна мета, мета повідомлення) і вплинути на співрозмовника (мета мовленнєвого впливу). Модель фатичної взаємодії передбачає лише двох співрозмовників, які обмінюються мовленнєвими діями. Крім того, в мовленнєвій дії може бути виділена і третя складова, яка зводиться до мовного самовираження (пожартувати, позлословити, вилаятися та інше) і не передбачає обов'язкового об'єкту.

Аналіз АМВ вимагає врахування соціально-психологічного контексту, що передбачає розгляд АМВ у ситуації спілкування. У моделі ситуації спілкування виділяються наступні компоненти: співрозмовники як носії певних ролей, загальний код, контакт, що встановлюється і підтримується в спілкуванні. Дана модель наповнюється змістом на різних рівнях аналізу спілкування: соціальному, психологічному, комунікаційному. Так, на соціальному рівні співрозмовники виступають як носії певних соціальних ролей, які здійснюють спілкування з метою управління або пошуку сприяння. Загальний код передбачає як спільну мову, так і соціально колективні знання про норми мовленнєвої поведінки, соціальний контакт визначає тип взаємодії у відповідності з цими нормами –

формальний або неформальний. На психологічному рівні співрозмовники розігрують тактичні ходи діалогу-гри із певних психологічних позицій. Психологічний контакт припускає схильність до спілкування або її відсутність, код враховує різні форми взаємодії, як вербальні, так і невербальні. На комунікаційному рівні учасники спілкування розглядаються як ініціатор діалогу і той, хто відповідає, при цьому у межах одного діалогу можлива зміна ролей. Контакт характеризується за своїми фізичними ознаками (безпосередній – опосередкований, мовленнєвий – немовленнєвий) і за ознакою інформативності обміну (комунікаційний – коли передана інформація сприймається адресатом, а некомунікаційний – коли не відбувається передачі інформації, при фатичній взаємодії).

Важливу роль відіграє ситуація спілкування, яка задає координати діалогу. Спілкування розвивається в певному соціально-комунікаційному просторі, у центр якого ставить себе мовець, з просторовими координатами «вище – нижче» і «ближнє (коло) – дальнє (коло)», відповідними соціальним орієнтирам «вищий – нижчий» і «свій – чужий». Слід зазначити, що інтеракція в СМ у межах експериментального матеріалу носить неформальний характер, що передбачає велику свободу спілкування, засновану на солідарних відносинах рівних і своїх, і не скуту межами офіційності.

Кожне наступне речення в діалоговій взаємодії спирається в комунікативному плані на попереднє, просуваючи вислів від відомого, даного, до нового, забезпечуючи комунікативну спадкоємність. Розвиток діалогу засновано на сприянні спілкуванню, прагненні до взаєморозуміння. Якщо мета спілкування, яку ставить ініціатор діалогу, не здійснено у межах одного акту, діалог триває як зчеплення актів, в яких реакція одного акту служить акцією для подальшого. Таким чином, аналіз діалогу на цій основі здійснюється як в плані зовнішньої організації, так і в плані його внутрішньої, інтерактивної структури.

Зовнішня організація діалогу є послідовністю реплік. Внутрішня його структура – зчеплення, складне переплетіння актів мовленнєвої взаємодії. При цьому одні й ті ж мовленнєві дії можуть виявлятися акціями в одному акті і реакціями в іншому. І тільки верхня межа в діалогічній інтеракції, тобто ініціююча репліка, виявляється лише стимулом, а нижня межа, тобто остання відповідна репліка, – лише реакцію.

Продемонструємо аналіз структури діалогу на прикладі СМ англійської мови:

AMB 1. (A) *Okay now, tell me about the hash bars?*

(P) *What so you want to know?*

AMB 2. (A) *What so you want to know?*

(P) *Well, hash is legal there, right?*

AMB 3. (A) *Well, hash is legal there, right?*

(P) *Yeah, it's legal, but is ain't a hundred percent legal. I mean you can't walk into a restaurant, roll a joint, and start puffin' away. You're only supposed to smoke in your home or certain designated places.*

AMB 4. (A) *You're only supposed to smoke in your home or certain designated places.*

(P) *Those are hash bars?*

AMB 5. (A) *Those are hash bars?*

(P) *Yeah, it breaks down like this: it's legal to buy it, it's legal to own it and, if you're the proprietor of a hash bar, it's legal to sell it. It's legal to carry it, which doesn't really matter 'cause – get a load of this – if the cops stop you, it's illegal for this to search you. Searching you is a right that the cops in Amsterdam don't have.*

AMB 6. (A) *Yeah, it breaks down like this: it's legal to buy it, it's legal to own it and, if you're the proprietor of a hash bar, it's legal to sell it. It's legal to carry it, which doesn't really matter 'cause – get a*

load of this – if the cops stop you, it's illegal for this to search you. Searching you is a right that the cops in Amsterdam don't have.

(P) That did it, man – I'm fuckin' goin', that's all there is to it.

AMB 7. *(A) That did it, man – I'm fuckin' goin', that's all there is to it.*

(P) You'll dig it the most. But you know what the funniest thing about Europe is?

AMB 8. *(A) But you know what the funniest thing about Europe is?*

(P) What?

AMB 9. *(A) What?*

(P) It's the little differences. A lotta the same shit we got here, they got there, but there they're a little different.

AMB 10. *(A) It's the little differences. A lotta the same shit we got here, they got there, but there they're a little different.*

(P) Examples?

AMB 11. *(A) Examples?*

(P) Well, in Amsterdam, you can buy beer in a movie theatre. And I don't mean in a paper cup either. They give you a glass of beer, like in a bar. In Paris, you can buy beer at MacDonal'd's. Also, you know what they call a Quarter Pounder with Cheese in Paris?

AMB 12. *(A) Also, you know what they call a Quarter Pounder with Cheese in Paris?*

(P) They don't call it a Quarter Pounder with Cheese?

AMB 13. *(A) They don't call it a Quarter Pounder with Cheese?*

(P) No, they got the metric system there, they wouldn't know what the fuck a Quarter Pounder is.

AMB 14. *(A) No, they got the metric system there, they wouldn't know what the fuck a Quarter Pounder is.*

(P) What'd they call it?

AMB 15. (A) *What'd they call it?*

(P) *Royale with Cheese ...*

Наведений діалог складається з актів мовленнєвої взаємодії, які можна представити у вигляді сходинок сходів, рух по яких направлено вгору: кожна сходинка має підйом (акцію – А) і основу (реакцію – Р). При цьому кожна сходинка є кроком вперед у розвитку теми. Тематичні кроки представленого діалогу можна представити наступним чином (у межах останньої виділеної теми виділені підтеми): законність куріння гашишу в Амстердамі – відсутність права на обшук у поліцейських Амстердама – відмінності Європи (метрична система, пародіювання назви гамбургера французькою).

Наведений приклад демонструє мовленнєву взаємодію комунікантів, що мають рівні соціальні ролі, загальний код спілкування (СМ), що обумовлює неформальність спілкування між ними. На комунікаційному рівні ролі ініціатора діалогу та того, хто відповідає, чітко розподілені, зміна ролей відсутня. Ініціююча репліка є акцією волевиявлення (розкажи), другий АМВ є конкретизацією об'єкта обговорення (що ти хочеш дізнатися?). Ця реакція у свою чергу виявляється акцією наступного АМВ. Третій АМВ будується на попередній репліці-повідомленні, яка виступає у якості акції і реакції (можливості законного куріння гашишу). Представлена структура характеризує весь представлений діалог у цілому.

Доцільним проте вважаємо зазначити варіативність актів мовленнєвої взаємодії наведеного діалогу щодо кількості речень, тематичної однорідності й типів мовленнєвих дій у межах реплік комунікантів. Репліка може бути обмежена одним реченням (АМВ (12-15), складатися з декількох речень (АМВ (6, 7, 11). В АМВ (3, 7, 11) у межах репліки-реакції, що складається з послідовних, тематично об'єднаних висловлювань, виділяються окремі мовленнєві дії: перша частина репліки є реакцією на попередню акцію, останнє речення репліки є акцією, що ініціює подальшу реакцію комуніканта. В АМВ (5) репліка-реакція, що є низкою

послідовних, тематично об'єднаних висловлювань, демонструє цілісність мовленнєвих дій і виступає у якості акції у межах АМВ (6) у незмінній формі. Таким чином, можна констатувати, що репліки комунікантів у СМ необмежені кількістю і комунікативним типом речень та обумовлені прагматикою висловлювання.

Доцільним вважаємо зазначити, що роль репліки в діалозі може не відповідати її потенціалу мовленнєвого впливу: акції і реакції розглядаються в тексті діалогу як «синтаксичні» функції висловлювань, а самі форми впливу (комунікативний тип висловлювання) набувають у граматиці діалогу «морфологічного» статусу. Форми впливу можуть бути описані відповідно до їхнього характеру та сили впливу.

Класифікація мовленнєвих впливів граматики діалогу виходить з того, що в будь-якій мовленнєвій дії хоча б у мінімальній формі міститься вплив на співрозмовника, що випливає з діалогічного характеру висловлення, з його визначення, даного М. М. Бахтінім, згідно з яким мовлення – це насамперед спосіб впливу, вплив словом, висловлюванням на поведінку або образ думок співрозмовника, деякий спосіб управління ним, прагнення підпорядкувати своїй волі [26]. Класифікація комунікаційних дій і способів мовного самовираження дозволяють більш детально характеризувати комунікативні наміри співрозмовників. За І. А. Стернінім, мовленнєвий вплив розуміється як «вплив людини на іншу людину або групу осіб за допомогою мовлення та супроводжуючих мовлення невербальних засобів для досягнення поставленої мовцем мети» [207, с. 54]. Завданням мовленнєвого впливу є зміна поведінки або думки співрозмовника або співрозмовників у необхідному мовцеві напрямку. Метою мовця служить переконання слухача у прийнятті його точки зору, свідомому прийнятті рішення стосовно якої-небудь дії. Л. Л. Федорова визначає мовленнєвий вплив як «односпрямовану мовленнєву дію, змістом якої є соціальний вплив на мовця в процесі спілкування» [217, с. 31].

Слідом за І. А. Стерніним і Л. Л. Федоровою у межах даного дослідження розуміємо під мовленнєвим впливом односпрямований вплив на знання, наміри й установки слухача з метою внесення вигідних для мовця змін, при цьому в у межах дослідження обмежуємося вербальними засобами вираження мовленнєвого впливу.

За сферою впливу на співрозмовника – на його вчинки або знання, почуття або статус Л. Л. Федорова виділяє 4 класи мовленнєвих впливів:

1. Соціальний мовленнєвий вплив (СМВ).
2. Мовленнєвий вплив волевиявлення (МВВ).
3. Інформативний мовленнєвий вплив (ІМВ).
4. Оцінний та емоційний мовленнєвий вплив (ОЕМВ).

До першого типу, умовно названому СМВ, відносяться дії в ситуаціях фатичного спілкування, в яких не відбувається передачі інформації як такої, але здійснюються певні соціальні акти, що підтверджують соціальний контакт і тим самим підтримують статус мовця і співрозмовника. У межах аналізованої вибірки констатовано такі форми СМВ: вітання, прощання, представлення, вибачення. Мовленнєвий вплив мовця на поведінку співрозмовника полягає в даному випадку в тому, щоб викликати у співрозмовника відповідні соціальні дії, в цьому сенсі він є, як правило, симетричний. Реакції співрозмовника на мовний вплив цього типу зазвичай стандартні і задаються соціальними нормами – у цьому полягає їх конвенціональний характер, наприклад:

АМВ 1 (А) - *If you did leave it at the apartment, it's not your fault (ІМВ). I had you bring a bunch of stuff (ІМВ). I reminded you about it, but I didn't illustrate how personal the watch was to me (ІМВ). If all I gave a fuck about was my watch, I should've told you (ІМВ). You ain't a mind reader (ІМВ).*

(Р) - *I'm sorry. (СМВ)*

АМВ 2 (А) - *I'm sorry. (СМВ)*

(P) Don't be (СМВ). *It just means I won't be able to eat breakfast with you.* (ІРВ)

АМВ 1. (А) - Привіт, (СМВ) *впізнаєш?*

(Р) - У-у-у! Тебе не впізнаєш!(СМВ) Алло, ало... Аллоу, ти ще там, е-ей, чувак?(СМВ)

АМВ 2. (А) - Алло, ало... Аллоу, ти ще там, е-ей, чувак?(СМВ)

(Р) - Ренат(СМВ), *це Мальок, у мене проблеми...*

АМВ 1. (А) - Пронто! (СМВ)

(Р) - Ренат, Ренат!(СМВ) *Ренат, ти мене чуєш? Це Мальок.* (СМВ)

АМВ 2. (А) - Ренат, ти мене чуєш? Це Мальок. (СМВ)

(Р) - Оу, чувак, (СМВ) *слухай, тебе так чути...*

Доцільним вважаємо зазначити надзвичайно низький відсоток (близько 4% в обох досліджуваних мовах) поширеності даного виду мовленнєвого впливу в експериментальному матеріалі двох досліджуваних мов. Крім того, СМВ у діалогічному молодіжному мовленні є асиметричним, тобто в більшості випадків мовленнєва дія одного з комунікантів не викликає у співрозмовника відповідної соціальної дії, репліка якого може бути обмежена ІМВ, наприклад:

АМВ (А) - Excuse me, sorry to interrupt (СМВ). *I'm curious, why would you get a stud in your tongue?* (ІМВ)

(Р) - It's a sex thing. It helps fellatio. (ІМВ)

АМВ (А) - Hi, I'm Buddy (СМВ), *what can I get'cha?* (ІМВ)

(Р) - I'll have the Douglas Sirk steak. (ІМВ)

АМВ (А) - *А чого ти на мене так дивишся?* Я нічого нікому не скажу. СМВ (обіцянка)

(P) - *I що тепер робити будем?* ІМВ

У наведеному нище прикладі СМВ з боку одного з комунікантів, супроводжуваний ІМВ у межах однієї репліки, які є акцією в АМВ, у якості реакції комуніканта в межах АМВ отримує МВВ, виражений вигуком *Whoa* і фразеологічним оборотом *hold you horses*, за яким йде ІМВ, орієнтований на запит інформації (уточнення):

АМВ (A) - *Lance, this is Vincent* (СМВ), *I'm in big fuckin' trouble* (ІМВ), *man, I'm on my way to your place* (ІМВ).

(P) - *Whoa, hold you horses* (МВВ), *man, what's the problem?* (ІМВ)

Очевидно, що в наведених АМВ СМВ нівельований ІМВ у межах однієї репліки-реакції комуніканта.

У наведеному далі прикладі СМВ виявляється взагалі проігнорованим комунікантом, реакція відсутня:

АМВ (A) - *Thank you, Jimmie.* (СМВ)

(P) - -

Така варіативність комбінацій реплік-реакцій на СМВ у межах АМВ пояснюється тим, що зв'язок між реплікою-акцією та реплікою-реакцією у межах діалогічного мовлення не обмежується лише структурно-семантичним рівнем, а напрямок розгортання комунікації визначається як власне лінгвальними, так і позалінгвальними чинниками, до яких можна віднести соціолінгвістичні параметри молодіжної комунікації та соціолінгвістичні характеристики її носіїв, які демонструють високу мобільність мовлення, швидку зміну тематики спілкування та комунікативних тактик, відсутність обов'язкового дотримання норм мовленнєвого етикету.

МВВ вважається ядерної групою мовленнєвого впливу. Мовленнєвий вплив цього типу спрямований на поведінку, вчинки співрозмовника, примушуючи його діяти відповідно до волі та бажання мовця.

Мовленнєвий вплив волевиявлення є більш вживаним у СМ (11% в українському СМ та 12% в англійському СМ). Види волевиявлень розрізняються за функцією у мовленнєвій взаємодії (вони можуть виступати як акції або як реакції), за характером і за силою мовленнєвого впливу. За характером мовленнєвого впливу у межах СМ виділені такі акції: наказ, прохання, переконання:

АМВ - (А) *Okay now, tell me about the hash bars!* (МВВ) - прохання
 - (Р) *What so you want to know?* (ІМВ)

АМВ - (А) *Tell 'em, Vincent.* (МВВ) - наказ
 - (Р) *Royale with Cheese.* (ІМВ)

АМВ - (А) *What?* (ІМВ)
 - (Р) - *Say "What" again!* (МВВ) *C'mon, say "What" again!*
 (МВВ) *I dare ya, I double dare ya motherfucker, say "What" one more goddamn time!* (МВВ)

АМВ 1. (А) - *Now describe to me what Marsellus Wallace looks like!*
 - (Р) - *Well he's... he's... black* (ІМВ)

АМВ 2. - (А) - *Well he's... he's... black* (ІМВ)
 - (А) - *Go on!* (МВВ) - наказ

(А) *Would you give me a foot massage* (МВВ) - *I'm kinda tired.* (ІМВ)

(Р) *Man, you best back off* (МВВ), *I'm gittin' pissed - this is the door.*
 (ІМВ)

АМВ 2 (А) - *Які німці в задницю... ідіот. Краще поміг би, ніж таякати там.* МВВ *Я ж вам говорив, що третю дівчину взяли з собою.* ІМВ

(Р) - *Та ну, перестань, Біта,* МВВ (прохання) *тут сила не допоможе.* ІМВ

АМВ 1. (А) - *Ого! Тут так темно!*

(Р) - *Ой! А давайте далі не підем.* МВВ - прохання

АМВ 2. (А) - *Ой! А давайте далі не підем.* МВВ

(Р) *Та не кумарь МВВ Вікі, все під контролем, я зараз полізу і проб'ю що там внизу внизу.*

АМВ (А) - *Розслабся, істеричка!* МВВ - наказ

(Р) - *Біта, не кіпішуй* МВВ - прохання. *Фіг з нею, з водою. Давайте думати, як звідси вибратись. Досить з нас статуеток всяких.*

Наведені приклади демонструють функціональну та семантичну варіативність МВВ у межах молодіжного діалогічного мовлення. МВВ може функціонувати як акція, що постає основною ланкою у розвитку діалогічної взаємодії. У випадку негативної реакції співрозмовника на акцію МВВ можливий варіант вживання МВВ у межах реактивної репліки. Тобто функціонування МВВ у діалогічному мовленні СМ зумовлено інтенціями комунікантів.

Третій тип мовленнєвого впливу, ІМВ, відповідає стратегіям інформаційного впливу. До мовних дій цього типу у межах СМ віднесені такі: запит інформації, констатація факту, роз'яснення. Відзначимо, що при аналізі конкретних мовленнєвих актів не завжди виявляється легко виділити їхнє основне функціональне навантаження, орієнтуючись на словесну структуру висловлювань, і тим більше встановити ієрархію функцій і відповідно типів мовленнєвого впливу. Аналіз фактичного матеріалу дослідження свідчить про те, що мовленнєвий акт може виконувати ряд функцій, відповідно один вислів у межах репліки комуніканта поєднує кілька типів мовленнєвого впливу. Наприклад, виявляється неоднозначною інтерпретація питальних висловлювань. Питання є, з одного боку, інформативним впливом – з'ясуванням, запитом інформації, з іншого боку, впливом на співрозмовника, що спонукає

до відповіді, відповідно може трактуватися і як волевиявлення, і як власне інформативний вплив. У межах дослідження відносимо запит інформації (з'ясування, уточнення, тобто питання) до ІМВ, враховуючи той факт, що стимулом, що ініціює цю мовленнєву дію, постає інформаційний запит.

Мовленнєві дії цього типу, об'єднуючи в собі повідомлення та судження, якими мовець хоче поділитися зі співрозмовником, можуть змінювати напрям думок і ступінь поінформованості співрозмовника і тим самим впливають на нього. Критерієм віднесеності даного класу мовних дій до впливів служить його зверненість до адресата, що виявляється у відповідних дієсловах (питати, повідомляти, розповідати кому що) і в уявленні про тиск на адресата, створюваному інформацією. Наведені діалоги демонструють швидкий розвиток вербальної взаємодії виключно на основі різних форм ІМВ:

АМВ 1 (А) - *Катя, ти не прикидаєш собі, як мене пре баскетбол. ІМВ*

(Р) - *А може пацани, які в нього грають? ІМВ*

АМВ 2 (А) - *А може пацани, які в нього грають? ІМВ*

(Р) - *Ну, і пацани теж. А ти, взагалі тупиш по повній програмі. ІМВ*

АМВ 3 (А) - *А ти, взагалі тупиш по повній програмі. ІМВ*

(Р) - *Ти про що? ІМВ*

АМВ 4 (А) - *Ти про що? ІМВ*

(Р) - *Катя, треба бути тупою або сліпою, щоб не бачити, як Біта стріляє на тебе після кожного забитого ним м'яча. ІМВ
Тобі так везе. ІМВ От на мене б так дивився. ІМВ*

АМВ 5 (А) - *Катя, треба бути тупою або сліпою, щоб не бачити, як*

*Біта стріляє на тебе після кожного забитого ним м'яча. ІМВ
Тобі так везе. ІМВ От на мене б так дивився. ІМВ*

(Р) - *Та ну нехай стріляє, моє серце не так легко пробити. ІМВ*

AMB 1 (A) - *We should have shotguns for this kind of deal.* (IMB) - повідомлення

(P) - *How many up there?* (IMB) - з'ясування

AMB 2 (A) - *How many up there?* (IMB)

(P) - *Three or four.* (IMB) - повідомлення

AMB 3 (A) - *Three or four.* (IMB)

(P) - *Counting our guy?* (IMB) - уточнення

AMB 4 (A) - *Counting our guy?* (IMB)

(P) - *I'm not sure.* (IMB) - повідомлення

AMB 5 (A) - *I'm not sure.* (IMB)

(P) - *So there could be five guys up there?* (IMB) - з'ясування

AMB 6 (A) - *So there could be five guys up there?* (IMB)

(P) - *It's possible.* (IMB) - повідомлення

AMB 7 (A) - *It's possible.* (IMB)

(P) - *We should have fuckin' shotguns.* (IMB) - повідомлення

AMB 1. (A) - *Так хто тоді розлив воду?* IMB

(P) *Катя, яка різниця хто. IMB Якщо хтось і розлив, то не нарком, я впевнена, а карту вже не повернути. IMB*

AMB 2. (A) - *Якщо хтось і розлив, то не нарком, я впевнена, а карту вже не повернути. IMB*

(P) - *А ти не розливала?* IMB

AMB 3. (A) - *А ти не розливала?* IMB

(P) - *Я?! Я не розливала. IMB*

IMB постає найпоширенішим у молодіжній комунікації (85% в українському СМ та 83% в англійському СМ). Функціональна універсальність та поширеність IMB, констатована у межах молодіжного діалогічного мовлення, дозволяє кваліфікувати цей клас мовленнєвого впливу як базисний, на якому власне ґрунтується молодіжна комунікація,

що пояснюється прагненням молоді до конкретності висловлення, тенденціями до мовної економії.

Розподіл трьох типів мовленнєвого впливу СМ на матеріалі вибірок двох досліджуваних мов, поданий у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Розподіл типів мовленнєвого впливу СМ

Тип мовленнєвого впливу	Українська мова		Англійська мова	
	кількість висловлювань	%	кількість висловлювань	%
СМВ	77	4,2%	78	4,6%
МВВ	198	10,7%	208	12,3%
ІМВ	1567	85,1%	1402	83,1%
Загальна кількість	1842	100%	1688	100%

Останній, четвертий тип мовленнєвого впливу, згідно граматики діалогу, постає ОЕМВ. Відносячи ОЕМВ до одного типу мовленнєвого впливу, Л. Л. Федорова, проте, диференціює між ними. До оцінних впливів дослідниця зараховує такі моральні оцінки, як: осуд, засудження, схвалення, обвинувачення, захист, виправдання. Оцінний вплив спрямований в основному на почуття співрозмовника та здійснюються на підставі загальноприйнятих моральних критеріїв.

Емоційний (експресивний) мовленнєвий вплив, на думку Л. Л. Федорової, відрізняється від оцінного в основному тим, що він пов'язаний не з громадськими, об'єктивно встановленими морально-правовими відносинами, а з областю міжособистісних суб'єктивно-емоційних відносин, метою яких є забезпечення адресної спрямованості висловлювань, тобто більшою мірою прагматично орієнтований. До сфери прагматики входять як способи впливу, що викликають емоційні реакції

у адресата, що характеризує експресивність, так і всі засоби впливу, які пов'язані з цілеспрямованою мовною діяльністю. Л. Л. Федорова виділяє такі види емоційних впливів: образа, загроза, глузування, ласка, схвалення, утішання, визнання провини, покаяння.

Доцільність виділення оцінного та емоційного впливу в якості окремого типу мовленнєвого впливу (з диференціацією між ними) діалогічного мовлення взагалі і у межах СМ зокрема, з нашого погляду, викликає певні сумніви. Вираз оцінки та вираження емоцій розглядаються вченими, зазвичай, у сукупності, без відриву один від одного [56; 114; 209; 212]. При цьому підкреслюється, що оцінність й емоційність не складають різні компоненти значення, вони є єдиними, як нерозривні емоції та оцінки на позалінгвальному рівні. Оцінка «вбирає» в себе відповідну емоцію, а параметри оцінки та емоції збігаються: «приємне» – «добре», «неприємне» – «погано». При цьому «оцінка як би прихована в емоції, згорнута в бруньку, розгортається тією чи іншою мірою в конкретних висловлюваннях» [138, с. 45].

При цьому слід зазначити, що оцінка як компонент змісту присутня в будь-якому висловлюванні, але має особливості вираження в різних типах мовленнєвих актів. Г. В. Колшанський зазначає: «Пізнавальний акт як деякий фрагмент розумової діяльності людини вже за своєю природою містить так званий оцінний момент, який і є не що інше, як проведена суб'єктом розумова операція над предметом висловлювання (сприйняття, розуміння, узагальнення, висновку і т. д.), що є «оцінкою» в найширшому розумінні. Оцінка міститься, таким чином, усюди, де відбувається будь-яке зіткнення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом» [103, с. 142]. Усвідомлюючи світ, людина висловлює своє ставлення до навколишньої дійсності і в її свідомості актуалізується цінність її об'єктів, внаслідок чого предмет думок отримує ту чи іншу оцінку залежно від ставлення до нього мовця. При цьому поняття цінності стосується не тільки позитивної або негативної, але і нульової значущості, оскільки виключення предмета

зі сфери інтересів мовця теж має ціннісне ставлення. Вище сказане приводить до думки про те, що оцінний зміст (а з ним і емотивність) присутня не лише у власне оцінних висловлюваннях з чітко вираженим оцінним предикатом, а й у висловлюваннях «зовні» дескриптивних, які описують стан речей, який розцінюється в наївній картині світу мовців як добре або погане [213, с. 15].

Оцінка відносна, залежить від суб'єктивного сприйняття дійсності мовцем, і висловлювання оцінки можуть бути істинними щодо індивідуального концептуального світу. Вираження оцінки, особливо індивідуальної, супроводжується актуалізацією емоційного змісту. Відправники та одержувачі висловлювань виявляються носіями емоцій, що виникають, якщо оцінка стосується їхніх інтересів. Чим сильніше ці інтереси зачеплені, тим дієвіше є оцінка, і тим більше мовленнєвий акт впливає на емоційний стан адресата.

У будь-якому природному мовленнєвому висловлюванні міститься суб'єктивний елемент свідомого ставлення мовця до висловленої ним думки, більшою чи меншою мірою проявляється ставлення суб'єкта говоріння до висловлення. Слід зазначити, що власне когнітивні процеси, вільні від емоційних компонентів, займають у повсякденному житті скромне місце. Коли ж процеси когнітивного аналізу й мають місце, то перебувають під сильним і безперервним впливом емоційних чинників, що вносять свій внесок у їх перебіг і результат. Емоції мотивують і забарвлюють результати діяльності людини, мовленнєвої в тому числі, сприяють емоційному самовираженню мовця, оголенню його емоційного стану та емоційного ставлення.

На ефективності будь-якого мовленнєвого акту акцентував Ш. Баллі, стверджуючи, що неможливо звернутися до людини, не вклавши в це звернення мінімум емоційності, хоча б у самій манері вимовляти його ім'я. Ствердження чи заперечення ніколи не виражаються абсолютно об'єктивно;

значить, будь-яке «так» чи «ні» стає емоційним в тій мірі, в якій для мовця важливе ствердження чи заперечення будь-чого [23, с. 33].

Праці багатьох вчених [60, с. 95; 103, с. 140] підтверджують думку про те, що емоційний та оцінний компоненти змісту апіорі присутні в будь-якому висловлюванні, але відрізняються ступенем представленості, розподілом функціонального навантаження. Фактом залишається при цьому настільки тісне поєднання оцінки з виразом емоцій, що має сенс говорити про категорію емоційної оцінки – елементі, направленому на створення у слухача емоційного резонансу [213]. Крім того, можна відзначити рухливість кордону між двома типами мовленнєвого впливу – емоційного та емоційно-оцінного: одне і те ж висловлювання в різних мовленнєвих ситуаціях здатне виражати або лише емоцію або емоцію й оцінку одночасно.

Враховуючи вищесказане, зазначимо, що OEMB у межах дослідження співвіднесено з поняттям суб'єктивної модальності, під якою слідом за Н. Ю. Шведовою, Т. М. Корольовою та іншими дослідниками розуміємо характеристику відношення до того, що повідомляється, експресивне вираження тих чи інших емоцій з приводу змісту повідомлення [114; 182; 236].

Зазначимо, що прагматика та модальність в плані своїх функціональних критеріїв перетинаються на рівні визначення відносин між суб'єктами організації мовленнєвого спілкування, між висловлюваннями, об'єктами суджень, тобто оцінки відносин до об'єктів у різних умовах і ситуаціях, що дає підставу розглядати суб'єктивну модальність у мові (мовленні) як один із інгредієнтів прагматики організації мовленнєвого потоку [177]. У молодіжній мовленнєвій комунікації суб'єктивна оцінка мовленнєвої ситуації, прагнення мовця до інтенсифікації висловлення, виразності мовлення зумовлені параметрами комунікантів.

Аналіз фактичного матеріалу дослідження дозволив виділити такі типи суб'єктивно-модальних значень: власне оцінні (засуджуючи, критично,

з похвалою) та емоційно-оцінні (обурено, зацікавлено, вражено, агресивно, презирливо, захоплено). Найчастотнішими типами суб'єктивно-модальних значень у СМ виявились такі: власне оцінне – «засуджуючи» та емоційно-оцінні: «зацікавлено», «вражено», «обурено», «агресивно». Розподіл найпоширеніших суб'єктивно-модальних значень у СМ у межах досліджуваного матеріалу подано в табл. 3.2.

Доцільним вважаємо зазначити, що емоційно-модальна забарвленість висловлювань СМ представлена як позитивними, серед яких превалюють «зацікавлено», «вражено», так і негативними значеннями, найчастотнішими з яких виявляються «обурено», «агресивно», «засуджуючи». При цьому кількість реалізацій негативних суб'єктивно-модальних значень у СМ досліджуваних мов, значно перевищують кількість реалізації позитивних (65 % та 35 % відповідно від загальної кількості найпоширеніших суб'єктивно-модальних значень).

AMB (A) - *I heard they got some tasty burgers. I ain't never had one myself, how are they?*

(P) - *They're good.* - з похвалою

AMB (A) - *Uuummmm, that's a tasty burger (захоплення) Vince, you ever try a Big Kahuna Burger?*

(P) - *No.*

AMB (A) - *Given a lot of 'em?* - зацікавлено

(P) - *Shit yeah.* - захоплення

- *Have you ever given a guy a foot massage?* (IMB)

AMB 1. (A) -- *Fuck you.* (BPB) - обурено

(P) - *How many?* (IMB)

AMB 2. (A) - *How many?* (IMB)

(P) - *Fuck you.* (BPB) - агресивно

Таблиця 3.2

Розподіл найпоширеніших суб'єктивно-модальних значень в СМ

	Суб'єктивно-модальне значення	Мова					
		українська		англійська		загальна кількість	%
		кількість	%	Кількість	%		
негативні суб'єктивно-модальні значення	обурено	214	18%	155	12.9%	369	15.4%
	агресивно	226	19%	176	14.7%	402	16.8%
	засуджуючи	82	6.8%	98	8.2%	180	7.5%
	інші	67	5.6%	77	6.4%	144	6.0%
	загальна кількість	589	49%	506	42%	1095	45%
позитивні суб'єктивно-модальні значення	зацікавлено	120	10%	90	7.5%	210	8.8%
	вражено	129	11%	181	15.1%	310	12.9%
	інші	78	6.5%	83	6.9%	161	6.7%
	загальна кількість	327	27%	354	30%	681	28%
умовно нейтральні	загальна кількість	284	24%	340	28%	624	27%
	загальна кількість	1200	100%	1200	100%	2400	100%

Стосовно структурного складу фактичного матеріалу дослідження зазначимо варіативність кількісного складу висловлювань у межах однієї репліки комуніканта у межах одного АМВ: превалювання односкладних

реплік (66% в українському СМ та 58% в англійському СМ від загальної кількості досліджуваного матеріалу), дво- та більше складові – 34% та 42% відповідно.

Таблиця 3.3

Ступінь співвіднесеності суб'єктивно-модального значення з формами мовленнєвого впливу (на матеріалі англ. та укр. мов)

Клас мовленнєвого впливу	Форма мовленнєвого впливу (комунікативно-модальний тип висловлювання)	Суб'єктивно-модальне значення				
		засуджуючи	Зацікавлено	вражено	обурено	агресивно
СМВ	Вітання	В	НСС	НСС	В	НСС
	Прощання	В	В	В	В	НСС
	Представлення	В	НСС	В	В	В
	Вибачення	В	В	В	В	В
МВВ	Прохання	В	ВСС	НСС	В	В
	Наказ	В	В	В	ВСС	ВСС
	Переконання	НСС	В	В	ВСС	НСС
ІМВ	запит інформації	В	ВСС	ВСС	ВСС	ВСС
	констатація факту	ВСС	В	ВСС	ВСС	ВСС
	роз'яснення	НСС	В	НСС	ВСС	ВСС

Умовні позначки: В – відсутність співвіднесеності; НСС – низький ступінь співвіднесеності; ВСС – високий ступінь співвіднесеності.

У межах широкого матеріалу дослідження серед масива досліджуваних висловлювань проведено їх розподіл за формами мовленнєвого впливу (комунікативно-модальними типами).

Виявлена залежність між класом мовленнєвого впливу, формою мовленнєвого впливу та актуалізованим у ньому суб'єктивно-модальним значенням (зведені дані подано в табл. 3.3).

Функціонально-семантичний аналіз діалогічного молодіжного мовлення дозволяє констатувати чітку залежність між соціальними характеристиками комунікантів та особливостями їхньої вербальної взаємодії. Молодь мобільна, конкретна, не скута межами стереотипного мислення, нормами мовленнєвого етикету, що знаходить відображення в її мовленні, обумовлюючи функціональну та семантичну варіативність діалогічної комунікації СМ. Спонтанність реакцій, безпосередність, загострене суб'єктивне відображення дійсності, прагнення самоствердитися (часто за рахунок інших) визначають інтенсивність емоційно-модальної забарвленості мовлення, з превалюванням негативних конотацій.

3.2. Структурні та лексико-семантичні характеристики СМ

Структура лексичної системи сучасних СМ української та англійської мов варіативна та охоплює стандартну та субстандартну (соціолектну) частини. Стандартна частина представлена загальнонародною стандартною лексикою. Соціолектна (субстандартна, просторічна) лексична підсистема СМ представлена лексичним просторіччям, яку слідом за В. П. Коровушкіним розглядаємо як сукупність неавтономних екзистенціальних мовних форм, що є історично сформованою ієрархічно структурованою лексичною підсистемою національної мови, що відповідає нормі другого рівня, та містить стилістично знижені та соціально марковані лексичні елементи (лексичні соціолектизми) з експресією різної якості –

від жартівливо-іронічною та фамільярно-глузливої до зневажливої і вульгарної [111].

Існують досить детальні класифікації лексичного просторіччя, запропоновані В. О. Хомяковим і В. П. Коровушкіним, які засновані на аналізі загального англійського експресивного просторіччя [227, с. 3-4] та на аналізі англійського та російського військового соціолектів [109, с. 48]. Зазначені класифікації виділяють однакові структурні елементи в субстандартних лексичних підсистемах, які лягли в основу класифікації структури СМ на матеріалі даного дослідження з урахуванням специфіки об'єкта дослідження. У межах просторічного вокабуляру СМ виділяємо такі типи лексичних соціолектизмів: загальні колоквіалізми, сленгізми та вульгаризми.

Загальні колоквіалізми визначаються як шар загальновідомої та загальноживаної побутової лексики та фразеології з жартівливо-іронічною та фамільярно-глузливої експресією й основною комунікативно-емотивною функцією. Вони межують, з одного боку, з літературними колоквіалізмами – компонентом літературного стандарту (норми першого рівня), а з іншого боку, із загальними сленгізмами, будучи сполучною ланкою між літературним стандартом та експресивним просторіччям (нормою другого рівня), сприяючи проникненню елементів просторіччя до стандартного вокабуляру.

Сленгізми є шаром побутової лексики та фразеології з пейоративною експресією та основною емотивною функцією. Зазначимо складність розмежування таких понять, як молодіжний сленг та загальний сленг (як шарів просторічної лексичної підсистеми СМ), адже сам молодіжний сленг може мати ознаки загального. Складність, на думку П. М. Грабового, полягає в тому, що і молодіжний, і загальний сленг мають багато спільного (зокрема, проблематичність конкретного виокремлення лексики, що зараховується до спеціальних сленгів та лексики, належить до ядра загального сленгу) [72]. Так само досить складно диференціювати лексику,

що належить до спеціалізованих сленгів (комп'ютерного, наркоманів, музикантів, тощо) і сленгізми, що належать до молодіжного сленгу. Той факт, що респонденти можуть пояснити значення слова, не може вважатися визначальним при віднесенні лексики до певного різновиду сленгу. Натомість, важливим постає функціональний аспект використання мовного знаку, прагматичне навантаження сленгізму. У цьому аспекті зазначимо, що прагматика мовного знаку, що використовується у мовленні комунікантів старшого віку та в мові засобів інформації часто не збігається з прагматикою тих же слів, що використовуються у невимушеному спілкуванні молоді.

Диференціація різновидів у межах молодіжного сленгу викликає певні труднощі. М. П. Грабовий пропонує при дослідженні молодіжного сленгу обмежувати його шаром лексики, що входить до загального ядра і використовується переважно більшістю молоді. На думку автора, не варто ототожнювати молодіжний сленг та спеціальні сленги, що, фактично, є лише дотичними підсистемами і не входять повною мірою до системи молодіжного сленгу. П. М. Грабовий слушно зауважує, що, наприклад, сленг наркоманів активно влився у мовлення молоді, проте наркомани, що не входять до соціально-вікової групи молоді, теж послуговуються цим сленгом. У такому разі можна говорити лише про сленгізми, що були запозичені молодіжним сленгом і активно використовуються в мовленні молоді. Складність розмежування зумовлена і тим фактом, що переважна кількість наркоманів є особами молодого віку і, фактично, належать до обох груп комунікантів. Враховуючи вищесказане зазначимо, що проводити диференціацію у межах сленгової лексики доцільно із залученням широкого вокабуляра із лексикографічних джерел, які враховують мовленнєвий матеріал різних соціальних груп СМ. У даному дослідженні, враховуючи специфіку експериментального матеріалу, вважаємо за доцільне виділяти сленгову лексику як структурний компонент субстандартної лексичної підсистеми СМ без виділення різновидів у її межах.

Під *вulgаризмами* розуміємо шар загальновідомої лексики з вульгарною експресією й основною функцією дисфемізації мови.

Зазначимо, що загальні колоквіалізми, сленгізми та вульгаризми не мають явно вираженого соціально-професійного маркування як основної диференціюючої ознаки (хоча загальні сленгізми і можуть його слабо проявляти), що відрізняє їх від професійних і корпоративних жаргонізмів і арготизмів (кентизмів).

Звернемо увагу на той факт, що визначені у межах субстандартної лексичної підсистеми СМ компоненти є лише мікросистемами лексичних макросистем відповідних екзистенціальних форм мови, а не самі екзистенційні форми. У цілому вживання зазначених лексичних елементів СМ в мові не створює ситуації лексичної диглосії, оскільки вони комунікативно не підміняють собою лексику літературного стандарту. Виняток становлять сленгізми, які створюють часткову ситуацію соціально-стилістичної лексичної диглосії, оскільки їхня лексико-семантична система може частково протистояти відповідній системі літературного стандарту.

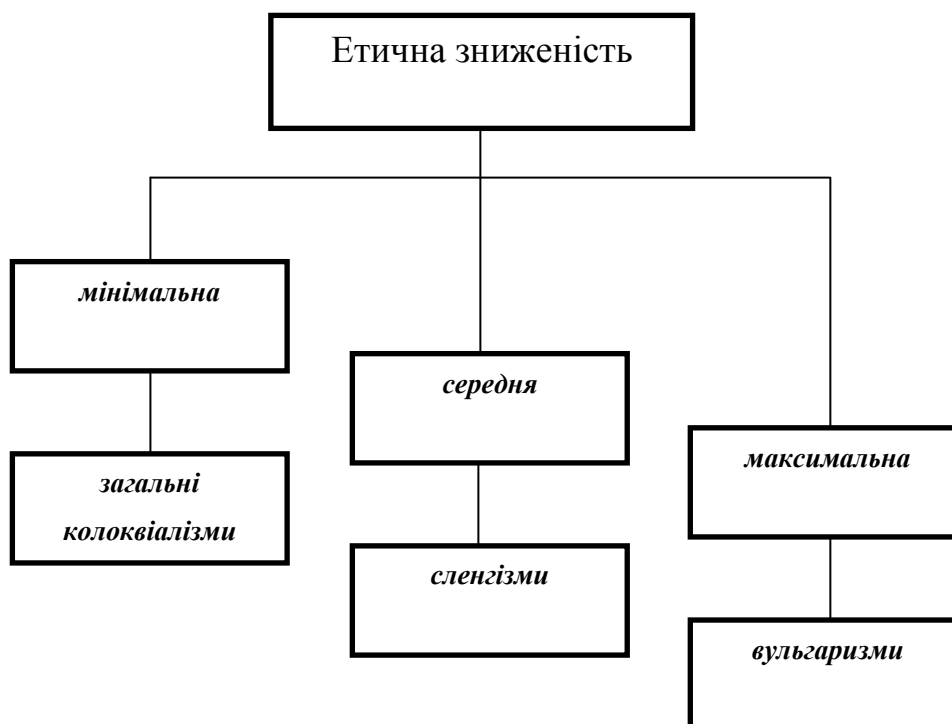
Загальні колоквіалізми, сленгізми та вульгаризми у сфері експресивного просторіччя розрізняються глибиною етико-стилістичної зниженості – найбільшою у вульгаризмів, найменшою у низьких колоквіалізмів і перехідної якості у загальних сленгізмів (умовний розподіл за цим критерієм поданий у схемі 3.1).

Зазначимо, що представлена градація субколоквіальної лексики внаслідок розмитості кордонів має досить умовний характер. Крім того, така класифікація має відносний характер, оскільки лексична одиниця не залишається раз і назавжди віднесеною до якоїсь рубрики. Динамічність слова, в першу чергу, визначається позалінгвальними чинниками: з одного боку, зміни соціальних умов існування суспільства сприяють зміні співвідношення між різними сферами вживання мови. З іншого боку, чим більше посилюються диференційні тенденції, тим очевидніше їм

протистоять тенденції інтегральні, що підтримують цілісність національної мови.

Схема 3.1

Глибина етичної зниженості субстандартної лексики СМ

Аналіз системи лексичного просторіччя СМ дозволяє констатувати такий розподіл між виокремленими компонентами (табл. 3.4).

Найменшу поширеність в обох досліджуваних мовах демонструють вульгаризми, які складають 10 % в українській мові та 13 % в англійській:

укр. мова: *мудак, сука, ідіот, ублюдок, хрен, падло, урод, срака, дурило, хамло, гадюка, гімнюк, гімнючка, дристун, трахати;*

англ. мова: *motherfucker, shit, fucking, prick, asshole, leak, hot shit, cunt, gigger, fruit, shit fucker, stupid ass, idiot, bastard.*

Друге місце за ступенем розповсюдженості в мовленні молоді посідають загальні колоквіалізми, складаючи 18 % в українській мові та 12 % в англійській:

укр. мова: *дрихнути, зриватися, молоти, кіпішити, манатки, розкрамсати, влупити, хавати, кумарити, діставати, валити, заливати, балачки.*

англ. мова: *wetback, to piss, gyp, stash, stuck up, dumps, calling card, champ, to party, tech, at each other's throat(s), half-baked, wad, lambaste, rain check.*

Таблиця 3.4

Розподіл компонентів субстандартної лексичної підсистеми СМ

Тип соціолектизма	Мова			
	українська		англійська	
	Кількість	%	Кількість	%
Сленгізми	276	72.3	335	74.9
Колоквіалізми	69	18.1	54	12.1
Вульгаризми	37	9.7	58	13.0
Загальна кількість	382		447	

Найбільш репрезентативною виявляється група молодіжних сленгізмів, які складають 72 % в українській та 75 % та англійській мовах. Аналіз тематики лексики СМ української та англійської мов дозволив виділити найбільш репрезентативні тематичні групи соціолектних одиниць відповідно до об'єктів і цілей номінацій: 1) номінації осіб, 2) номінації предметів або явищ дійсності, 3) номінації дій і станів (у тому числі відносини між людьми), 4) номінації грошей, 5) номінації, пов'язані з алкоголем та наркотиками (зведена інформація щодо розподілу лексичних соціолектизмів за тематичними групами представлена в таблиці 3.5).

Найпродуктивнішою тематичною групою слід визнати «номінації дій і станів», при цьому слід зазначити, що лексеми у межах цієї групи відрізняються найбільшою диференційованістю:

укр. мова: *забити, забацати, грузити, воняти, линяти, зависати, знати, бздіти, ковбасити, відтягуватися, драйв, гапляк, депресняк, відпад, капець;*

англ. мова: *to swim, to tackle, to take the rap, to get to piss, to dig, to take a beating, to back out, to let down, to drive to the wall, bang, jig, bust, catch, flop, guff.*

Таблиця 3.5

Розподіл лексичних соціолектизмів СМ за тематичними групами

Назва тематичної групи	Українська мова	Англійська мова
номінація осіб	21%	24%
номінація предметів та явищ дійсності	23%	22%
номінація дій та станів	32%	31%
номінація грошей	5%	7%
номінації, пов'язані з алкоголем і наркотиками	19%	16%
Разом	100%	100%

Менш репрезентативними є лексичні соціолектизми, віднесені до тематичних груп «номінації осіб» і «номінації предметів або явищ дійсності».

Тематична група «номінації осіб»:

укр. мова: *баба, вівця, дошка, балабол, баран, братуха, бухарик, чувак, дятел, гонник, барига, мент, трепло, даун, кобила, бичка, герла, жлоб;*

англ. мова: *baby, butch, dude, fag, zod, fucktard, bastard, call-girl, bigmouth, cop, creep, deadbeat, man, mother fucker, sucker, rents, dummy.*

Тематична група «номінації предметів або явищ дійсності»:

укр. мова: *бейдж, бенд, гадюшник, флетер, прайс, замутка, втик, бомба, чейндж, гандончик, западло, студуха, баттл;*

англ. мова: *blow-job, guff, jam, bullshit, hogwash, thread(s), hardball, bad job, johnny.*

Слід зазначити у межах даної групи достатньо чисельну групу соматизмів:

укр. мова: *будка, гризло, срака, фейс, заточка, диня;*

англ. мова: *boobs, knockers, tits, grill, tap, tug.*

Тематична група «номінації, пов'язані з алкоголем та наркотиками» також виявляється репрезентативною в обох мовах, соціолектизми, віднесені до цієї групи, складають 19% і 16% в українській та англійській мовах відповідно.

укр. мова: *бухий, бодяжити, удовбаний, готовий, колеса, косяк, наркота, вторяки;*

англ. мова: *prick, blow, dope, hooked, merry, pissed, shit-faced, wet, tight, wrecked.*

Найменш продуктивною в обох мовах слід визнати тематичну групу «номінації грошей», конституенти якої складають 5% в українській і 7% в англійській мові від сукупності всіх зафіксованих під час дослідження лексичних соціолектизмів:

укр. мова: *бабки, бакси, башлі, гріни, бабоси, ствол (сто), штука;*

англ. мова: *cabbage, dough, fast back, bucks, chase paper, ching, scratch.*

Предметно-тематична співвіднесеність субстандартного лексичного шару СМ дозволяє зробити висновок про його антропоцентричну спрямованість. Виділені тематичні області відображають ті сфери, які є

найбільш релевантними для молоді, що дає чітке уявлення про ієрархію цінностей молодого покоління: ті, що мають відношення до людини та її чуттєво-емоційного та раціонального сприйняття навколишньої дійсності, її діяльності та взаємодії з іншими людьми.

Структурування та систематизація молодіжної лексики на основі тематичних критеріїв проявляється в нечисленності тематичних груп. При цьому обмежена кількість даних груп компенсується їх відносною кількісною насиченістю за рахунок синонімічних рядів.

У СМ української та англійської мов на матеріалі вибірки констатовано 11 синонімічних рядів з кількістю одиниць у ряді від 20 до 10 (синонімічні ряди з кількістю одиниць у ряді менше 10 в даній роботі не розглядалися), в яких відображені основні поняття СМ зі значеннями: 1) дівчина (жінка); 2) хлопець (чоловік); 3) розважатися; 4) пиячити; 5) говорити; 6) кінець (дуже погана ситуація); 7) зрозуміти; 8) обличчя; 9) жінка легкої поведінки; 10) дуже гарна ситуація; 11) вбити.

Проведений лексико-семантичний аналіз підтвердив положення про існування тенденції до асиметрії в молодіжній лексиці, що виявляється в нечисельності тематичних груп та відносній щільності синонімічних рядів.

У субстандартній лексичній системі українського СМ можна виділити достатньо репрезентативну частину соціолектизмів, представлених англо-американськими запозиченнями, більшість з яких можна віднести до новітнього етапу мовного контактування української та англійської мов. Відзначимо, що переважна частина запозичень піддається фонетичній та граматичній адаптації в мові-реципієнті, отримує відповідні граматичні категорії. Багато хто з запозичених лексем утворює похідні слова за словотворчими моделям мови-реципієнта, наприклад:

флет - *флетер*, *фейс* - *відфейсовати*, *прайс* - *прайсовати*, *чейндж* - *чейнджити*, *шоп* - *шопінгувати*, *відшопити*, *піар* - *піарити*.

Проте в мовленні української молоді зустрічаються поодинокі випадки вживання англійських словосполучень, цілих фраз, вигуків, які можна розглядати лише у якості іншомовних вкраплень у мовленні, періодичність появи яких не дає підстав розглядати їх як закономірності. При цьому вихідна звукова оболонка піддається фонетичній субституції в українській мові, наприклад:

Ай ем зе бест! Фак мі! Крейзі піпл! Сорі! Ау, фак! Фак! Оу ес! Вау! ОК!

Доцільним вважаємо зазначити, що субстандартні лексичні соціолектизми (загальні колоквиалізми, сленгізми, вульгаризми) поряд з істотними відмінностями мають спільність емотивної функції [227, с. 4], яка виявляється в здатності цих одиниць чинити певний прагматичний вплив на реципієнта. Субстандартна лексика СМ має яскраво виражені оцінні й емотивні характеристики, і, отже, несе особливе навантаження у здійсненні регулятивної функції мови. «Специфічні» одиниці лексичного субстандарту викликають асоціацію з тією мовленнєвою сферою, для якої вони є характерними і поза якою постають недоречними [195 с. 163].

Визначення конотативного аспекту семантики одиниць субстандартної лексики СМ приводить до висновку про превалювання негативної конотації соціолектизмів в обох вибірках, що співпадає з результатами визначення емоційно-модальної забарленості молодіжного мовлення:

укр. мова: *хавати, розвести, засада, мажор, вирубати, врубатися, валити, влупити, по балабасу, стрьоманутися, косяк, лажса, дурь, халява, намутити, замочити, бухий, заточка, гризло.*

англ. мова: *ratfink, ankle, jug, beast, faggot, candy-ass(ed), gimp, caper, pansy, piece of ass, pig, gook, old bidy, fuck, prick, blow, guff, butch, greaser.*

Проте, у межах експериментального матеріалу констатовано низку лексичних соціолектизмів з невизначеною конотацією, актуалізація якої відбувається у конкретному мовленнєвому акті з урахуванням параметрів

прагматичної ситуації, комунікативного наміру та комунікативної компетенції адресанта, просодичних чинників:

АМВ I. (A) - *Так, ну відзначити цю подію треба по-любому. Ден, дуй в ліс за дровами, розведемо вогонь.*

(P) - *Я?! Біта, а то не я там уже так біжу, що аж падаю? Ні фіга собі! Я що посильний вам! – негативна конотація – «обурено».*

АМВ II. (A) - *Біта, звідки ти це все знаєш?*

(P) - *Ні фіга собі! Я бачу, Катюк, я нарешті по-серйозному привернув твою увагу? – позитивна конотація – «вражено».*

АМВ (A) - *Given a lot of 'em?*

(P) - *Shit yeah. – позитивна конотація – «у захваті». *I got my technique down man, I don't tickle or nothin'.**

I will never forgive your ass for this shit. This is some fucked-up repugnant shit!
– негативна конотація – «агресивно».

Зазначений феномен можна пояснити за допомогою поняття «прагматичний аспект семантики слова», введеного Е. М. Меркуловою [147]. Під цим терміном дослідниця розуміє інформацію, що лексикалізується та, відповідно, лексикографується, що відображає суб'єктивне та об'єктивне ставлення мовця до суб'єкту й об'єкту висловлювання. Введення зазначеного терміну дозволяє відмежувати його від власне конотації, що розуміється нерідко як додатковий зміст слова, який не знаходить відображення в його семантичній структурі та формується на основі постійних асоціативних зв'язків, що виникають у носіїв певного мовного колективу. Прагматичні конотації висловлюють супутні позначуваному поняттю чинники, обумовлені соціальною природою людини, до яких, наприклад, належать знання комунікантами існуючих у суспільстві норм спілкування, з чого випливає їхня здатність

задовольняти висуваним мовленнєвим експектаціям залежно від ролі, статусу, статі, віку комунікантів та інших фактів, що сприяють ефективності комунікації. У якості ведучого компоненту в семантиці прагматичного аспекту слова Є. М. Меркулова називає емотивно-оцінний компонент. Дослідниця виділяє інгерентну емотивність слова, яка відчувається усіма людьми, що говорять цією мовою, об'єктивація якої досягається завдяки загальності та обов'язковості пов'язаних з даним звуковим комплексом почуттів, переживань, реакцій, і адгерентну, потенційно властиву слову. Слово, переходячи зі словникового стану в ситуативний в тексті, може виявитися емоційно зарядженим, проявивши у відповідних контекстуальних умовах свій емоційний потенціал або «наповнившись» емотивним змістом від навколишнього контексту, реалізувати, таким чином, адгерентну емотивність. Поряд з інгерентною та адгерентною виділяється довільна емотивність, яка визначається особливостями сприйняття об'єктивної дійсності окремим індивідом, тими контекстами, в яких слово зустрічалося мовцю, роллю предметів і подій у його житті, що позначаються словом, випадковими звуковими зближеннями, тощо. Завдяки дії всіх цих чинників будь-який зміст тексту є потенційно емоціогенним, бо завжди знайдеться реципієнт, для якого саме цей зміст виявиться особистісно значущим. При цьому підкреслюється, що за певних умов емоційне сприйняття слова може стати спільним для цілої групи мовців [147].

3.3. Граматичні особливості СМ

Граматичні параметри молодіжного мовлення визначаються особливостями його функціонування (усне діалогічне мовлення) та соціолінгвістичними параметрами комунікантів. Емоційне забарвлення, спонтанність, ситуативність, контактність мовлення зумовлюють добір певних конструкцій та словотворчих моделей.

Синтаксичні особливості СМ, спільні для двох досліджуваних мов, репрезентовано різними типами експресивного синтаксису: інверсією, повторами, еліптичними конструкціями, парцеляцією, риторичними питаннями.

Інверсія

укр. мова:

Приїхати, то приїхали ми, але ще не прийшли.

Розвів ти нас, ми приїхали, а він на пляжі пивко потягує.

Оце висадила дура.

Дістав цей інститут!

англ. мова:

Have I got my technique down man, I don't tickle or nothin'.

Had I known it!

Повтори

укр. мова:

Сталося? Сталося!

Як ти можеш в такий момент прикалуватись?.. Як ти можеш в такий момент прикалуватись!

А як я з собою проколовся, коли поїхав з вами на цю довбану практику і погодився залізти з вами у цю штольню. Як з собою проколовся! Як з собою проколовся!

англ. мова:

It ain't a date It's like when you and your buddy's wife go to a movie or somethin'.

It's just... you know... good company. It's not a date.

I dare ya, I double dare ya motherfucker, say "What" one more goddamn time!

Еліптичні конструкції

укр. мова:

Ще далеко? Ти що? Да так!

англ. мова:

Not yet. What about? Do you?

Парцеляція

УКР. МОВА:

Ми сьогодні... Не ми... Сьогодні у нас Вікі... відзначилась. Вона знайшла цінний для історії експонат.

Міська влада. Вона ... і грати поставила, щоб такі буратіни, як ми, сюди не лазили.

Ну і де він? Наш дорогий професор?

АНГЛ. МОВА:

You remember? Antwan Rockamora? Half-black half-Samoan?

Have you met? ... Mia?

Риторичні питання

УКР. МОВА: *Скільки ти можеш мені робити зла? За що? Що я тобі зробив? Скільки ти можеш знущатися над мною?*

АНГЛ. МОВА: *Some wetback gettin' paid \$1.50 an hour ...really give a fuck you're stealin' from the owner?*

У якості конкретно-мовних граматичних ознак англійського СМ можна відзначити наявність подвійного заперечення, скорочених дієслівних форм, вживання форм стверджувальних речень у значенні питального, неузгодженість суб'єкта та предиката в числі.

Подвійне заперечення:

It ain't no ballpark either. I don't tickle or nothin'.

I'm not sayin' he was right, but you're sayin' a foot massage don't mean nothing, and I'm sayin' it does.

Скорочення дієслівних форм:

He ain't gonna have a sense of humor about that shit. Given a lot of 'em? Vince, you ever try a Big Kahuna Burger? I seen 'em do it. How you boys doin'? I ain't hungry.

Форма стверджувальних речень у значенні питального:

You want to know that?

You're gonna be takin' Mia out on a date?

You don't think he overreacted?

Неузгодженість суб'єкта і предиката в числі

A foot massagedon't mean nothing.

He don't let her get lonely.

Систематизація словотворчих моделей, за якими утворюються лексичні соціолектизми СМ, дозволяє зробити висновок про те, що в основі словотворення субстандартної молодіжної лексики лежить традиційний варіативний інвентар мовних засобів, характерних для певної загальнонаціональної мови.

Проведений у праці аналіз засобів поповнення субстандартної лексичної системи СМ на матеріалі досліджуваних мов, дозволяє констатувати як спільні продуктивні словотворчі моделі, так і конкретно-мовні.

До спільних засобів словотворення у межах аналізованої вибірки віднесено афіксацію, усікання, семантичний перенос: метафоричний та метонімічний.

Афіксація постає розповсюдженим словотворчим засобом в українському та американському молодіжному мовленні, при цьому вживаються загальні афіксальні морфемі словотворчого потенціалу мов:

укр. мова: *халявицик, депресняк, верняк, хавчик, відфейсувати, гризло, замутка, звездець, качок, відфейсовати, відшопити, залогінитися.*

англ. мова: *drunkie, greener, jumper, coffeholic, jellyhead.*

Усікання повною мірою відповідає прагненням мовців економити зусилля в мовленні:

укр. мова: *чел, шица, понса, інфа, музон, комп.*

англ. мова: *mon (money), biz (business), fess (professor), info (information), decaf (decaffeinatedcoffee), cig (cigarette), comfy (comfortable), prob (problem), preg (pregnant).*

Лексичні соціолектизми, створені внаслідок семантичного переносу (метонімічного та метафоричному), мають високу експресивність та емоційність.

УКР. МОВА: *грини, колеса, залізо, диня, будка, гризло, гандончик, гадюшник, заточка, вода, бомба, голяк.*

АНГЛ. МОВА: *ankle, kicks, hoops, bank, hogwash, jugs, tight, pig, trip, bust, to dig, soft head.*

У якості конкретно-мовних словотворчих способів англійського СМ можна зазначити інфіксацію та конверсію.

У факті появи соціолектизмів внаслідок конверсії вбачається принцип мовної економії: *to bust, to coop, to frag, shake-up.*

У лексичних одиницях англійського СМ використовуються інфікси - *fucking-, -motherfucking-, -goddamn-*, які можуть також функціонувати і у якості лексичних одиниць. Виступаючи у якості інфіксів, вони піддаються десемантизації, набуваючи функції емотивної інтенсифікації висловлювання:

I guaran - fucking - tee you!

It's unfuckin'-believable sometimes.

Go away. Go afuckin'way.

Fan-fuckin'-tastic.

I guaran-damn-tee it!

Аналіз граматичних характеристик СМ на матеріалі двох досліджуваних мов дозволяє зробити висновок про варіативність використовуваних у молодіжному мовленні граматичних конструкцій, обумовлених соціальними параметрами комунікації та носіїв молодіжного мовлення. Спільним для двох досліджуваних мов є реалізація різних типів експресивного синтаксису. У якості конкретно-мовних особливостей американського СМ виступають подвійне заперечення, скорочені дієслівні форми, стверджувальні речення у значенні питальних, неузгодженість суб'єкта та предиката в числі.

На морфологічному рівні до спільних засобів словотворення у межах аналізованої вибірки віднесено афіксацію, яка відбувається за загальними словотворчими моделями, що мають конкретно-мовну зумовленість. Усікання, семантичний перенос, що є також спільними засобами словотворення в обох досліджуваних мовах, сприяють емоційній забарвленості молодіжного мовлення, свідчать про прагнення молоді до інтенсифікації свого мовлення. Тими ж принципами зумовлені конкретно-мовні словотворчі засоби англійської мови.

3.4. Роль фонетичних засобів у реалізації емоційно-модальної забарвленості мовлення молоді

Емоційно-модальна напруженість мовлення молоді впливає на особливості сегментного та супрасегментного рівнів досліджуваних мов у межах СМ. Аудиторський аналіз спрямований на визначення фонетичних особливостей сегментного та супрасегментного рівнів СМ з метою доповнення й уточнення проведеного дослідником слухового аналізу.

Інструментальний аналіз дозволив підтвердити об'єктивність лінгвістичних висновків, отриманих за допомогою суб'єктивних методів дослідження (слухового й аудиторського аналізів), результатами точних фізичних вимірів релевантних фонетичних характеристик мовлення комунікантів на сегментному та супрасегментному рівнях у межах СМ.

3.4.1. Фонетичні особливості лінгвістичного оформлення мовлення носіїв українського та англійського СМ на сегментному рівні

3.4.1.1. Результати аудиторського аналізу

Внаслідок слухового аналізу діалогічного мовлення, проведеного дослідником, було констатовано, що емоційно-модальна напруженість

мовлення молоді в обох досліджуваних мовах актуалізується за допомогою певного комплексу фонетичних параметрів в її окремих сегментах, що обумовлено соціолінгвістичними характеристиками носіїв СМ та соціолінгвістичними параметрами молодіжної комунікації.

На сегментному рівні в загальному масиві експериментального матеріалу відзначено виділення головного наголошеного складу за рахунок протягування голосного звуку, подовження ініціального та медіального приголосного звуків у слові, поскладову вимову слова.

У завдання аудиторів входило визначення фонетичних особливостей сегментного рівня мовлення з метою доповнення й уточнення проведеного дослідником аналізу на рівні слухового сприйняття.

Лексеми, в яких були констатовані зазначені звукові модифікації, не були виокремлені з потоку мовлення, а подавались представленими у складі інтонаційних груп.

Результати проведеного аудиторського аналізу підтвердили висунуте припущення про наявність особливостей сегментного рівня мовлення молоді в обох досліджуваних мовах. Внаслідок того, що аудиторський аналіз поєднував у собі визначення фонетичного оформлення як сегментного, так і супrasegmentного рівнів, і у завдання інформантів входило також визначення та співвіднесення експериментальних інтонаційних груп з переліком певних суб'єктивно-модальних значень, аудитори були у змозі співвіднести їх з досліджуваними феноменами сегментного рівня.

Так, за результатами аудиторського аналізу, подовження головного наголошеного складу в обох досліджуваних мовах за рахунок протягування голосного звуку спостерігається в інтонаційних групах, які співвіднесені аудиторами з явно вираженими реалізаціями позитивних емоційно-модальних значень: «зацікавлено», «вражено». При цьому аудитори зазначають різний ступінь подовження голосного головного наголошеного складу, підкреслюючи зв'язок між посиленням протягування голосного та

емоційною забарвленістю емоційно-модального значення. За даними інформантів, тривалість подовженого голосного у межах інтонаційної групи, в якій реалізується емоційно-модальне значення «вражено», відчутно перевищує тривалість голосного у межах інтонаційної групи, в якій реалізується емоційно-модальне значення «зацікавлено». Враховуючи стабільність прояву зазначеного явища в молодіжному мовленні, було прийнято рішення перевірити якісні характеристики даного феномена на рівні інструментального аналізу.

Подовження ініціального та медіального приголосного звуку в слові в обох досліджуваних мовах, відзначене дослідником під час проведення першої частини слухового аналізу, підтверджене аудиторами та співвіднесене з вираженими негативними емоційно-модальними значеннями: «обурено» та «агресивно». Інформантами визначено залежність ступеня подовження приголосного з рівнем експлікації негативної емоції. Аудиторами констатовано, що тривалість подовженого приголосного у межах інтонаційної групи, в якій реалізується емоційно-модальне значення «агресивно», помітно перевищує тривалість приголосного у межах інтонаційної групи, в якій реалізується емоційно-модальне значення «обурено». Враховуючи стабільність прояву зазначеного явища у вузькому корпусі дослідження, перевірка якісних характеристик даного феномена була введена до переліку завдань інструментального аналізу.

Крім того, аудиторами зафіксована поскладова вимова слів в українському мовленні у межах інтонаційних груп, в яких реалізуються емоційно-модальні значення «вражено» та «агресивно». При цьому констатоване явище відзначено як стабільна тенденція при вираженні емоційно-модального значення «вражено» та така, що носить спорадичний характер, при вираженні емоційно-модального значення «агресивно». З оглядом на стабільність прояву зазначеного явища у молодіжному мовленні, вивчення поскладової вимови слів в українському мовленні у межах

інтонаційних груп, в яких реалізується емоційно-модальне значення «вражено», уведено до програми інструментального аналізу.

Таким чином, результатом аудиторського аналізу, спрямованого на визначення фонетичних особливостей сегментного рівня, став певний комплекс фонетичних параметрів в окремих сегментах інтонаційної групи, в яких аудитори суб'єктивно констатували стабільну тенденцію до характерних змін, зумовлених емоційно-модальною напруженістю мовлення в обох досліджуваних мовах, що визначило обсяг інструментального аналізу.

3.4.1.2. Результати інструментального аналізу

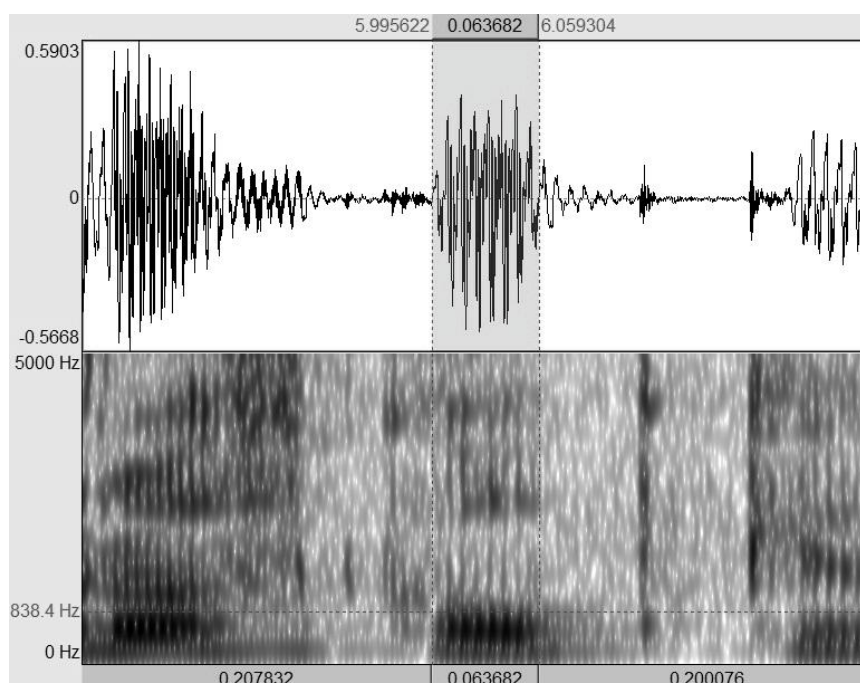
У ході проведення інструментального аналізу було перевірено гіпотезу, висунуту під час слухового аналізу дослідником та аудиторами про зміну тривалості голосного (подовження) головного ударного складу в межах інтонаційних груп, в яких актуалізуються емоційно-модальні значення «вражено» та «зацікавлено». З урахуванням результатів аудиторського аналізу завдання цього етапу полягає у підтвердженні твердження за допомогою вивчення тривалості відповідних сегментів на спектрограмах на матеріалі двох досліджуваних мов.

Аналізу були піддані алофони фонем, реалізовані акторами в умовно нейтральних висловлюваннях, та алофони фонем, реалізовані у мовленні тих самих акторів у межах інтонаційних груп з актуалізованими емоційно-модальними значеннями «вражено» та «зацікавлено», таким чином аналізовані алофони фонем склали мінімальні пари. При цьому було враховано відповідність ударності складів, що містять досліджувані сегменти, і максимально схоже фонетичне оточення, головна наголошена позиція у межах інтонаційної групи, наприклад: *поміч* - *бомба*, *руки* - *круто*, *падає* - *падо*; *horse* - *corny*, *leeky* - *legal*.

Отримані дані на матеріалі двох досліджуваних мов, підтверджують висновки щодо суттєвого подовження голосних головних наголошених складів, розташованих в інтонаційних групах, у межах яких маніфестуються емоційно-модальні значення «зацікавлено» та «вражено»: здебільшого у 1,5 – 2 рази, в окремих випадках максимальної експлікації емоційного стану – до 3 разів.

Рис. 3.1

**Реалізація алофона фонемі [o] в українському мовленні у слові
«розкопки» (умовно нейтральна реалізація)**

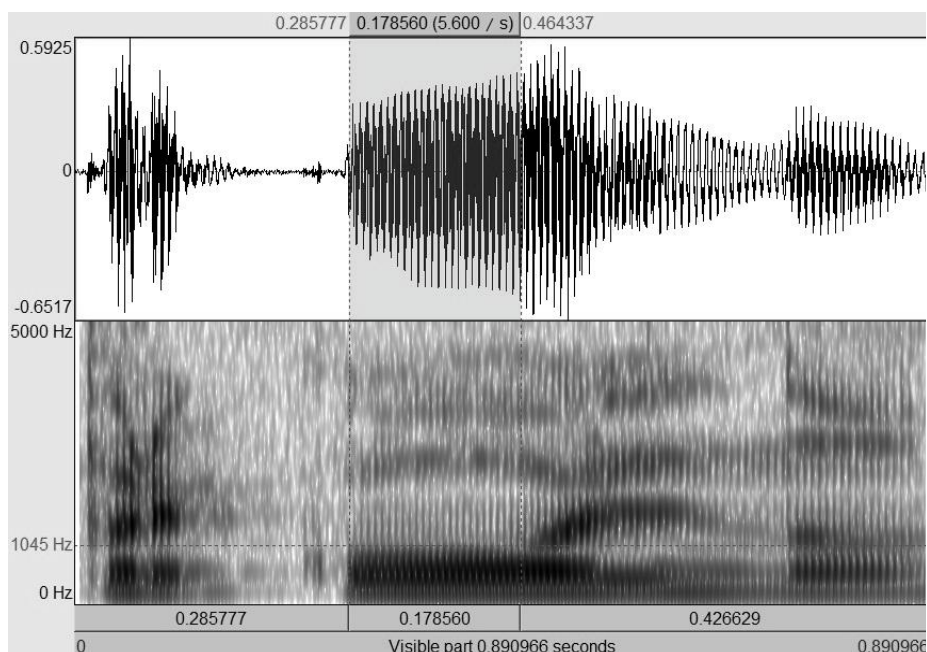
У якості демонстрації максимальної тривалості голосного, зафіксованої у межах досліджуваного матеріалу, можна навести такий приклад реалізації подовженого наголошеного голосного в українському мовленні. На рисунку 3.1 представлена спектрограма лексеми «розкопки» в умовно нейтральній реалізації з виділеним досліджуваним сегментом, зверху позначена тривалість голосного [o], яка становить 64 мс.

Рисунок 3.2 демонструє подовження наголошеного голосного у межах лексеми «прикольно» при реалізації емоційно-модального значення

«вражено». Як видно з рисунку 3.2, тривалість наголошеного голосного звуку [o] складає 178 мс, тобто в цьому випадку констатовано збільшення тривалості голосного майже в 3 рази у зіставленні з умовно нейтральною реалізацією.

Рис. 3.2

**Реалізація алофона фонемі [o] в українському мовленні у слові
«прикольно» (емоційно-модальне значення «вражено»)**

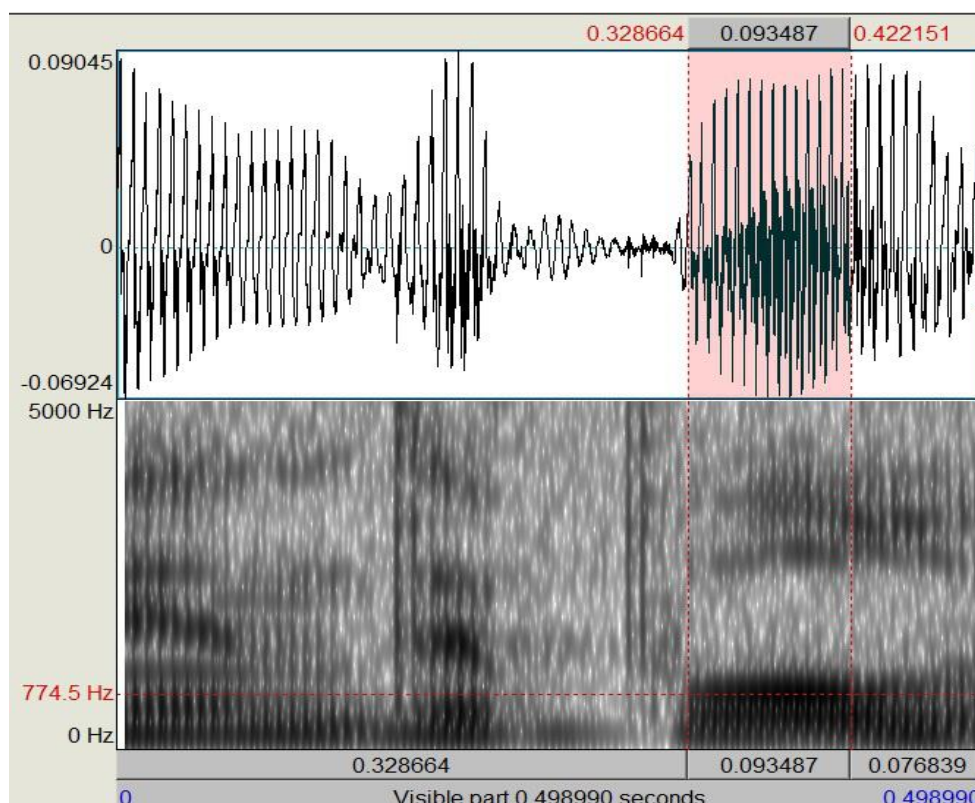
У якості демонстрації максимальної тривалості голосного, зафіксованої у межах досліджуваного матеріалу англійського мовлення, можна навести такий приклад реалізації подовженого наголошеного голосного. На рисунку 3.3 представлена спектрограма лексеми "pool" (в умовно нейтральній реалізації у межах інтонаційної групи "Swimming in the pool with her" з виділеним досліджуваним сегментом [u:], тривалість якого складає 93 мс.

Рисунок 3.4 демонструє подовження наголошеного голосного у лексемі "cool" при реалізації емоційно-модального значення «вражено» у межах інтонаційної групи "How cool it is!". Як видно з рисунку 3.4,

тривалість наголошеного голосного звуку [u:] складає 285 мс, тобто констатовано збільшення тривалості голосного майже в 3 рази у зіставленні з умовно нейтральною реалізацією.

Рис. 3.3

Реалізація алофона фонемі [u:] в англійському мовленні у словосполученні «in the pool» (умовно нейтральна реалізація)

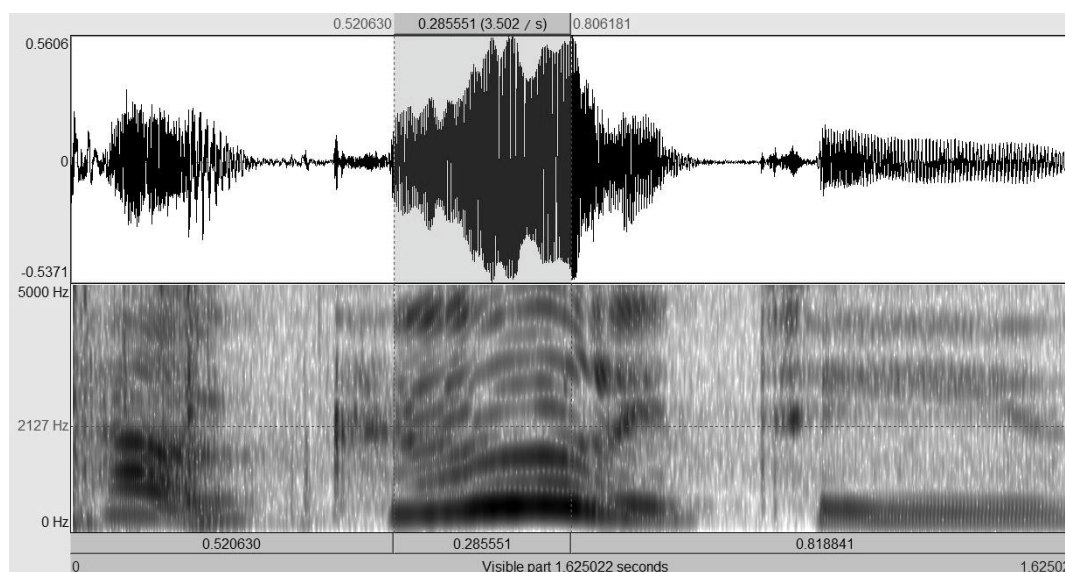

Інструментальному аналізу було піддано закономірність, відмічену дослідником та інформантами під час проведення слухового аналізу щодо подовження ініціальних та медіальних приголосних у межах інтонаційних груп, в яких актуалізуються суб'єктивно-модальні значення «обурено» та «агресивно». З урахуванням результатів аудиторського аналізу завдання цього етапу полягає у підтвердженні припущення за допомогою вивчення тривалості відповідних сегментів на спектрограмах на матеріалі двох досліджуваних мов.

Аналізу були піддані алофони фонем, реалізовані акторами в умовно нейтральних висловлюваннях, та алофони фонем, реалізовані у мовленні тих самих акторів у межах інтонаційних груп з актуалізованими емоційно-модальними значеннями «обурено» та «агресивно», таким чином аналізовані алофони приголосних фонем склали мінімальні пари. При цьому було враховано відповідність ударності складів, що містять досліджувані сегменти, позиція в слові та максимально схоже фонетичне оточення, наприклад: *виглядав - мудак*, *посунься - сук*, *падає - падло*; *shift - shit*, *funny - fuck*.

Рис. 3.4

Реалізація алофона фонемі [u:] в англійському мовленні у словосполученні «How cool it is» (емоційно-модальне значення «вражено»)

Отримані дані інструментального аналізу на матеріалі двох досліджуваних мов, підтверджують висновки слухового аналізу щодо суттєвого подовження приголосних, розташованих в інтонаційних групах, у межах яких актуалізуються емоційно-модальні значення «обурено» й «агресивно»: здебільшого у 1,3 – 1,6 рази, в окремих випадках максимальної експлікації агресивного стану – до 2 разів.

У якості демонстрації максимальної тривалості приголосного, зафіксованої у межах досліджуваного матеріалу, можна навести такий приклад реалізації подовженого ініціального приголосного звуку в українському мовленні. На рисунку 3.5 представлена спектрограма лексеми «думати» в умовно нейтральній реалізації у межах інтонаційної групи «Не треба думати про це» з виділеним досліджуваним сегментом, зверху позначена тривалість приголосного, яка становить 83 мс.

Рис. 3.5

Реалізація алофона фонемі [д] в українському мовленні у словосполученні «треба думати» (умовно нейтральна реалізація)

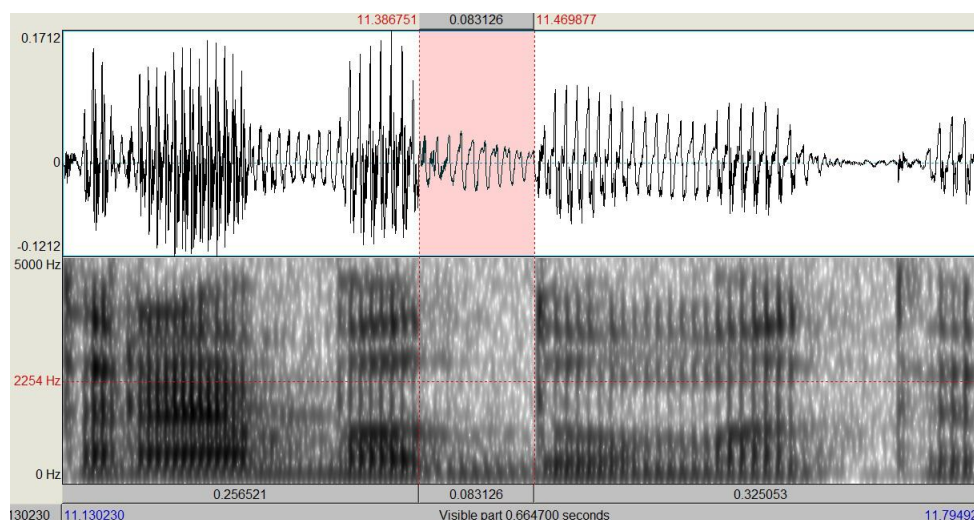

Рисунок 3.6 демонструє подовження ініціального приголосного в лексемі «дура» при реалізації емоційно-модального значення «агресивно» у межах інтонаційної групи «Ти шо дура!». Як видно з рисунку 3.6, тривалість приголосного звуку [д] складає 161 мс, тобто констатовано збільшення тривалості приголосного майже в 2 рази у зіставленні з умовно нейтральною реалізацією.

У якості демонстрації максимальної тривалості приголосного, зафіксованої у межах досліджуваного матеріалу англійського мовлення, можна навести такий приклад реалізації подовженого ініціального

приголосного. На рисунку 3.7 представлена спектрограма лексеми "done" в умовно нейтральній реалізації у межах інтонаційної групи "Never done this before" з виділеним досліджуваним сегментом, тривалість якого складає 58 мс.

Рис. 3.6

**Реалізація алофона фонемі [д] в українському мовленні у
словосполученні «Ти шо дура»
(емоційно-модальне значення «агресивно»)**

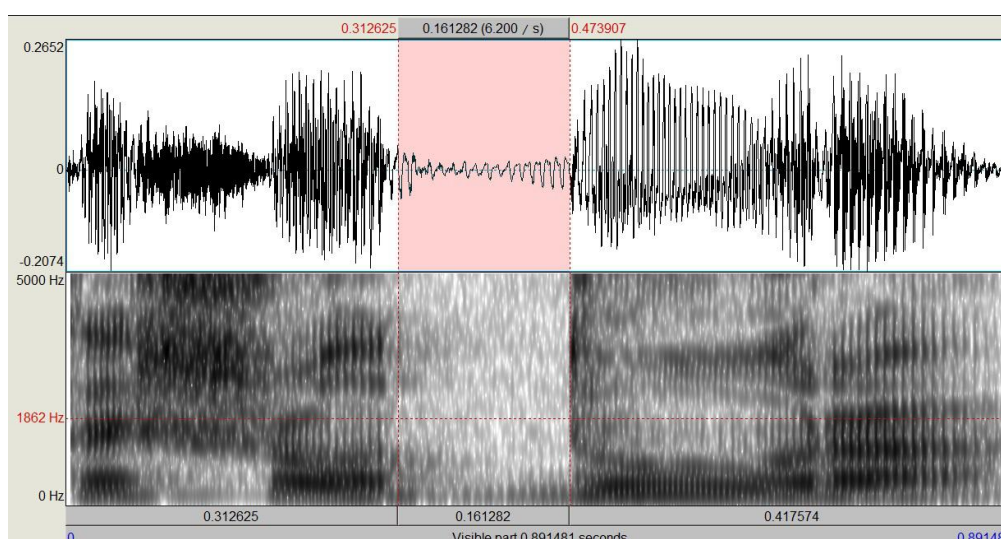

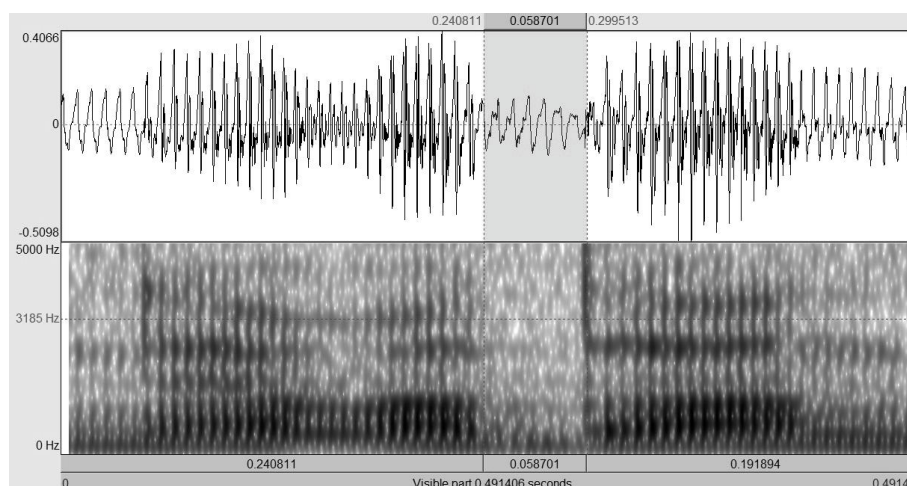
Рисунок 3.8 демонструє подовження ініціального приголосного в лексемі "dumb" при реалізації емоційно-модального значення «агресивно» у межах інтонаційної групи "Why are you so dumb!". Як видно з рисунку 3.8, тривалість приголосного звуку [d] складає 111 мс, тобто констатовано збільшення тривалості приголосного майже в 2 рази у зіставленні з умовно нейтральною реалізацією.

З огляду на зазначену аудиторями стабільну тенденцію поскладової вимови слів в українському мовленні у межах інтонаційних груп, в яких реалізується емоційно-модальне значення «вражено», інструментальному аналізу було піддано вивчення тривалості пауз між складами у межах лексеми.

Отримані дані на матеріалі українського мовлення підтверджують наявність пауз між складами лексем у межах інтонаційних груп, в яких реалізується емоційно-модальне значення «вражено». У більшості випадків констатовано подовження тривалості пауз до 70 мс. Приклад поскладової вимови слова «фіга́» в українському мовленні при реалізації емоційно-модального значення «вражено» у межах синтагми «Ні фіга собі!» наведений на рисунку 3.9. На спектрограмах міжскладові паузи ідентифікуються як довгі ділянки з мінімальною амплітудою (близької до 0), що цілком підтверджує висновки слухового аналізу.

Рис. 3.7

Реалізація алофона фонемі [d] в англійському мовленні у словосполученні "never done" (умовно нейтральна реалізація)

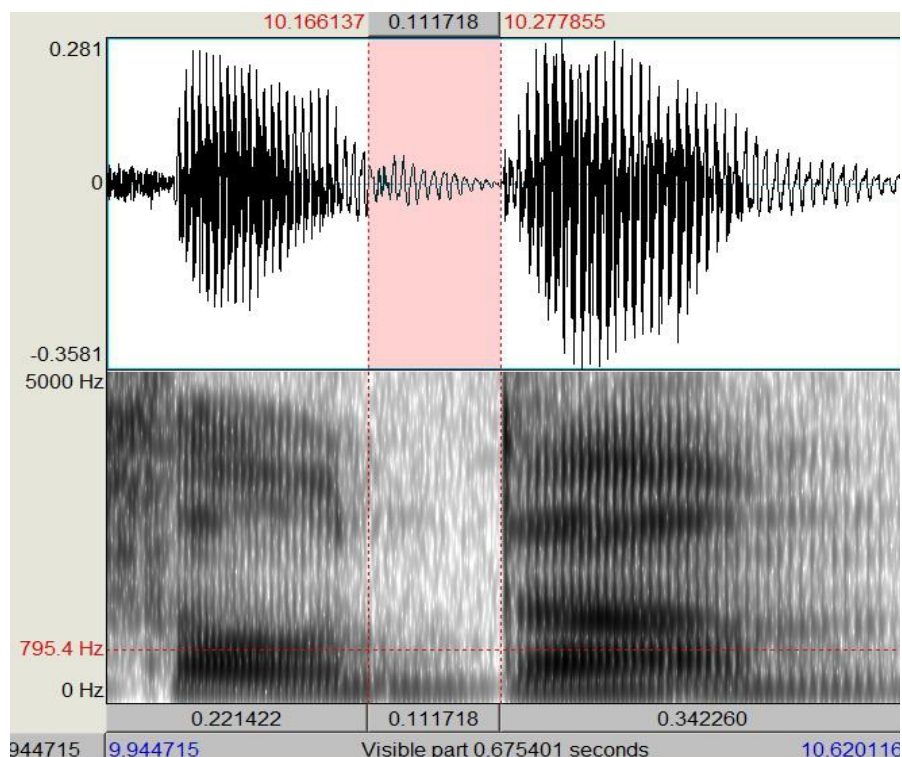
У ході інструментального аналізу тривалості голосних головних наголошених складів в інтонаційних групах, в яких реалізуються емоційно-модальні значення «зацікавлено», «вражено», «обурено», «агресивно», дослідник також звертав увагу на зміни формантних показників голосних у порівнянні з характеристиками зазначених звуків у відповідних позиціях в умовно нейтральних реалізаціях висловлювань, що належать одному актору. У зв'язку з цим були проаналізовані відхилення формантних

значень наголошених голосних в емоційно-зabarвленому українському та англійському мовленні.

При цьому зазначено, що в обсязі досліджуваного матеріалу двох мов, що вивчаються, при вираженні емоційно-модальних значень «зацікавлено», «вражено», «обурено» відхилення формантних характеристик ядерних голосних не виявилися статистично значущими та здебільшого зумовлені тембральними характеристиками мовця, що не дозволило встановити чітку залежність від реалізованого емоційно-модального значення. Проте при експлікації негативного емоційно-модального значення «агресивно» відхилення формантних параметрів ядерних голосних від нейтральних реалізацій демонструють таку закономірність в обох досліджуваних мовах: збільшення показників F1 (до 10 %) та F2 (до 15 %) з одночасним зменшенням показника F3 (до 8 %).

Рис. 3.8

Реалізація алофона фонему [d] в англійському мовленні у словосполученні "so dumb" (емоційно-модальне значення «агресивно»)

**Поскладова вимова слова «фіга» в українському мовленні у
межах словосполучення «ні фіга»
(емоційно-модальне значення «вражено»)**

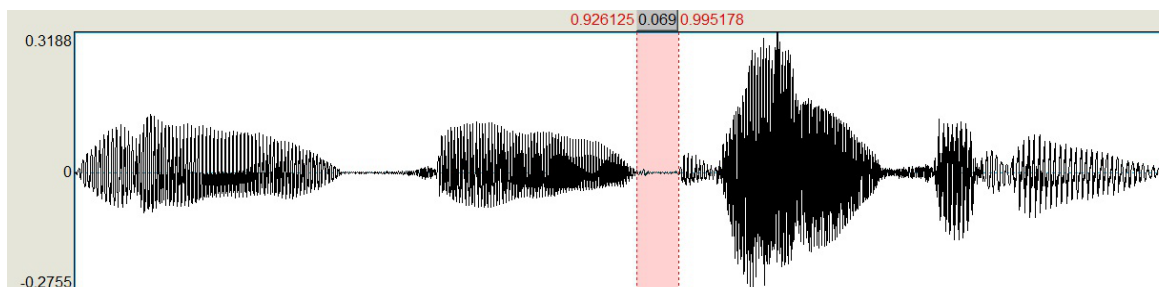

Рис. 3.10

**Реалізація алофона фонемі [а] в українському мовленні в умовно
нейтральній та агресивній реалізації**

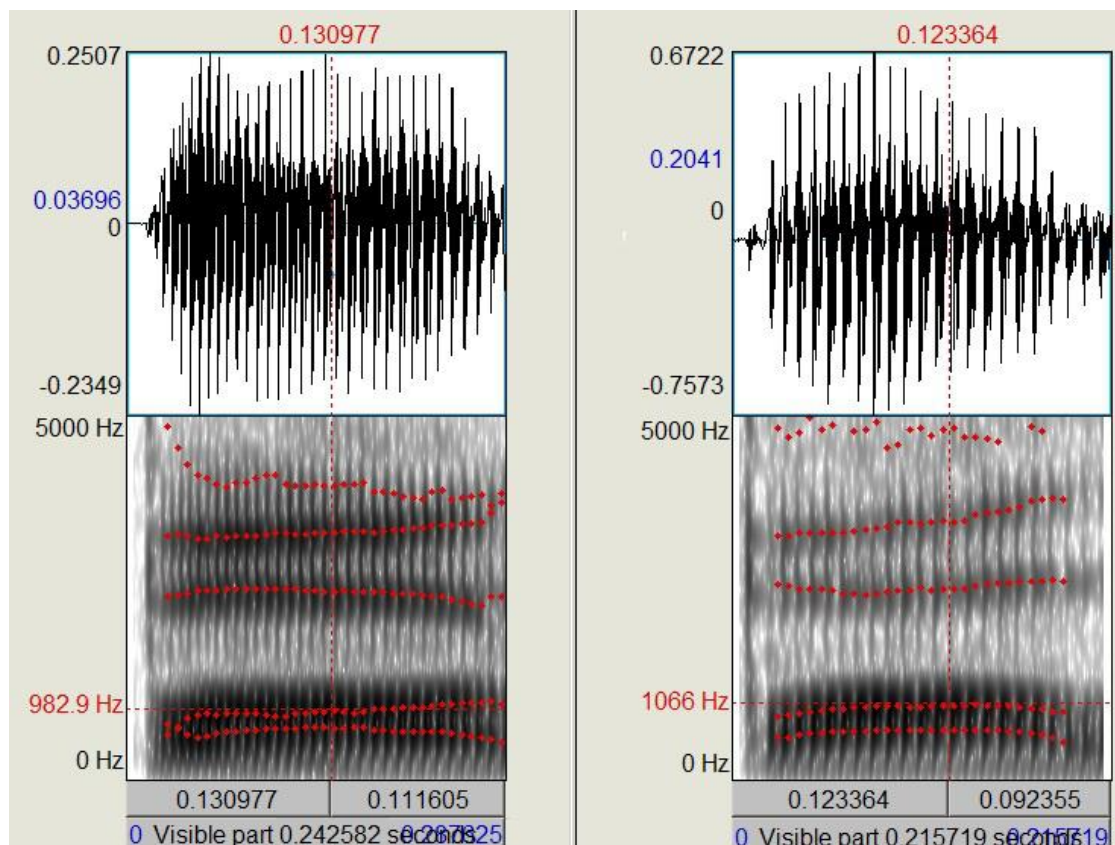

Рисунок 3.10 демонструє збільшення показників F1, F2 та зменшення показника F3 алофона фонемі [a] у порівнянні з його реалізацією в умовно нейтральному висловлюванні в українському мовленні.

Ліворуч представлено фрагмент спектрограми реалізації фонемі [a] в лексемі «впала» в умовно нейтральній інтонаційній групі, праворуч зображено фрагмент спектрограми реалізації фонемі [a] в лексемі «падло» у межах інтоногрупи, в якій реалізовано емоційно-модальне значення «агресивно». При цьому в програмі Praat були отримані такі результати вимірювань:

Умовно нейтральна реалізація:

F1, Гц	F2, Гц	F3, Гц	F4, Гц
669.108591	982.877732	2635.936788	3401.606985

Агресивна реалізація:

F1, Гц	F2, Гц	F3, Гц	F4, Гц
699.019325	1130.039498	2430.680132	3513.675816

Така сама картина спостерігається в англійському мовленні: рисунок 3.11 демонструє збільшення показників F1, F2 та зменшення показника F3 алофона фонемі [ʌ] у порівнянні з його реалізацією в умовно нейтральному висловлюванні в англійському мовленні.

Ліворуч представлено фрагмент спектрограми реалізації фонемі [ʌ] у лексемі «done» в умовно нейтральній інтонаційній групі "Never done this before", праворуч зображено фрагмент спектрограми реалізації фонемі [ʌ] в лексемі "dumb" у межах інтоногрупи "You are so dumb", в якій реалізовано емоційно-модальне значення «агресивно».

При цьому в програмі Praat були отримані такі результати вимірювань:

Умовно нейтральна реалізація:

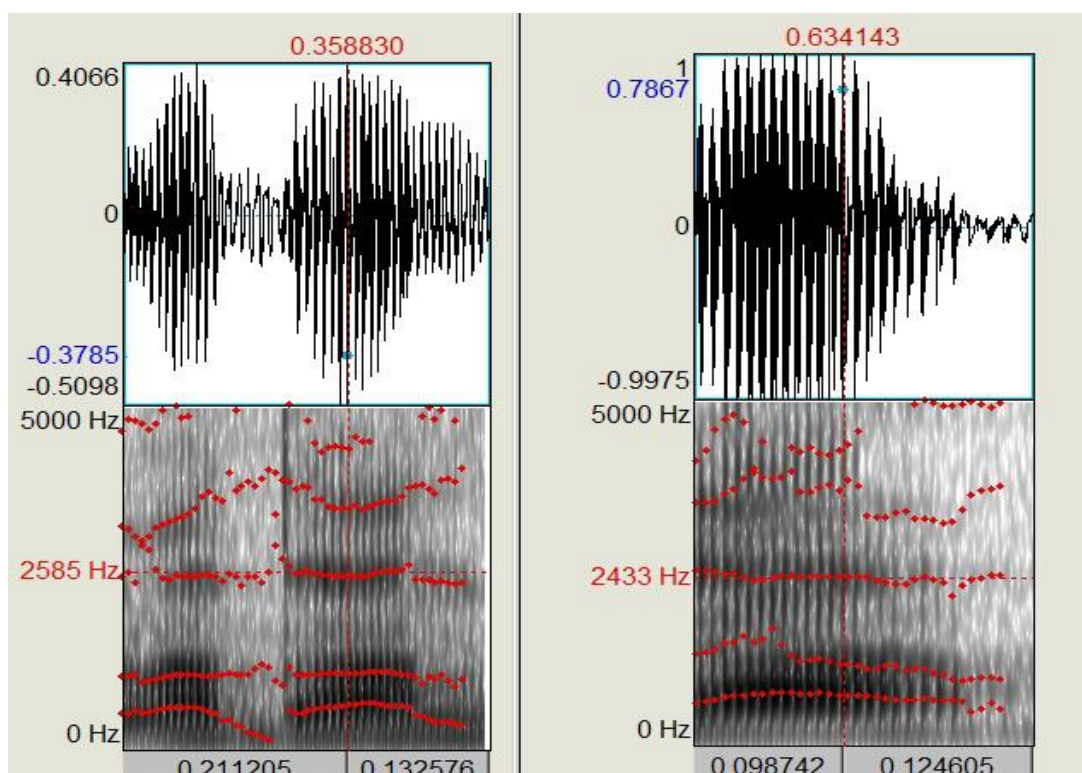
F1, Гц	F2, Гц	F3, Гц	F4, Гц
626.772715	1088.832510	2507.164645	3495.121359

Агресивна реалізація

F1, Гц	F2, Гц	F3, Гц	F4, Гц
689.655005	1167.952533	2389.208663	3742.894805

Рис. 3.11

Реалізація алофона фонемі [ʌ] в англійському мовленні в умовно нейтральній та агресивній реалізації

Таким чином, дані інструментального аналізу цілком підтверджують висновки аудиторського аналізу стосовно подовження тривалості голосного головного ударного складу в межах інтонаційних груп, у яких актуалізуються емоційно-модальні значення «вражено» та «зацікавлено», подовження ініціальних та медіальних приголосних у межах інтонаційних груп, в яких актуалізуються суб'єктивно-модальні значення «обурено» та «агресивно», наявність пауз між складами лексем у межах інтонаційних

груп, в яких реалізується емоційно-модальне значення «вражено». Зазначені особливості інструментально підтверджені в обох досліджуваних мовах.

Крім того, виявлена тенденція відхилення формантних параметрів ядерних голосних від нейтральних реалізацій при експлікації негативного емоційно-модального значення «агресивно» в обох досліджуваних мовах: збільшення показників F1 та F2 з одночасним зменшенням показника F3. Проте з огляду на відсутність можливості перевірити статистичну значимість зазначеної закономірності внаслідок обмеженості основними завданнями роботи експериментального матеріалу її підтвердження потребує окремого дослідження.

3.4.2. Просодичні засоби передачі суб'єктивно-модальних значень в українському та англійському СМ

3.4.2.1. Результати аудиторського аналізу

Аудиторський аналіз став одним з найголовніших етапів експериментально-фонетичної частини даного дослідження, націленого на визначення особливостей фонетичного оформлення молодіжного мовлення на супрасегментному рівні. Його завданням було виявлення характеру взаємодії просодичної інформації, що сприймається аудитором, з реалізованим суб'єктивно-модальним значенням у молодіжному мовленні на матеріалі двох досліджуваних мов. Для визначення тієї частини просодичної інформації, яка разом з інформацією інших мовних рівнів є достатньою для диференціації типу суб'єктивно-модального значення, як уже згадувалося у підрозділі 2.1, з текстів фільмів було відібрано 1200 інтонаційних груп кожної з досліджуваних мов, співвідносні з різним типом суб'єктивно-модальних значень, з рівним розподілом за комунікативним типом і за комунікативно-модальним типом. При відборі інтоногруп перевага віддавалася тим з них, які, на думку дослідника, мають яскраву

інтонаційну виразність та в яких відсутнє накладення суб'єктивно-модальних значень різних функціонально-семантичних полів.

Відібраний матеріал було записано у цифровому вигляді та надано аудиторам для прослуховування в довільному порядку.

Аудиторам пропонувалося на бланках з роздрукованими інтоногрупами відзначити передбачуване ними суб'єктивно-модальне значення (перелік додавався), а також виділити в інтоногрупі частини (перед'ядерна, ядерна, заядерна) після дворазового прослуховування.

Інтоногрупа вважалася достовірно розпізнаною, якщо більшість інформантів (не менше 80%) відносила її до одного з запропонованих домінантних суб'єктивно-модальних значень, у разі неможливості віднесення інтонаційної групи до запропонованих типів, дана інтонаційна група відхилялась.

Як засвідчив аналіз відповідей аудиторів з ідентифікації типів суб'єктивно-модальних значень, з найбільшою вірогідністю та впевненістю аудиторами визначалися значення «агресивно» й «обурено». Визначення типу «зацікавлено» в середньому відрізняється меншою вірогідністю. Основні ускладнення викликало співвіднесення інтоногрупи з власне оцінним модальним значенням «засуджуючи».

Цей факт можна, напевно, пояснити тим, що чотири з п'яти суб'єктивно-модальних значень є емоційно-модальними, з яскраво вираженим просодичним оформленням, що викликає мінімальні труднощі з визначенням модального значення, реалізованого в певній інтоногрупі у позаконтекстному пред'явленні. Суб'єктивно-модальне значення «засуджуючи» належить до власне оцінних значень, його реалізація в певній мірі обумовлена лексико-граматичним наповненням та контекстною реалізацією. На етапі слухового аналізу, проведеного дослідником, інтоногрупи розглядалися у складі цілісних фраз у контекстному оточенні, що, з одного боку, істотно полегшувало процес їх розпізнавання, а з іншого, контекст не дозволяв сконцентрувати увагу дослідника виключно на

просодичному оформленні. Після виокремлення інтоногруп у деяких випадках втрата контекстної обумовленості та відсутність вираженої специфічної лексико-граматичної наповненості приводила до труднощів у визначенні суб'єктивно-модального значення інтоногрупи при неясковому просодичному оформленні.

Найвищий відсоток згоди між інформантами був зафіксований при розпізнаванні емоційно-модального значення «агресивно», що пояснюється максимальним ступенем емоційної забарвленості наведеного значення, його дистинктивною просодичною оформленістю.

У цілому аудиторський аналіз, по-перше, підтвердив правомочність виділення дослідником певних суб'єктивно-модальних значень у молодіжному мовленні, а, по-друге, привів до висновку про наявність певних просодичних параметрів, що дозволяють з високою долею достовірності ідентифікувати виділені суб'єктивно-модальні значення в двох досліджуваних мовах.

Таблиця 3.6

Ступінь достовірного розпізнавання аудиторами суб'єктивно-модального значення в інтоногрупі (укр. мова)

Тип суб'єктивно-модального значення	Вихідна кількість	Достовірно розпізнаних	% розпізнавання
Обурено	307	265	86.3
Агресивно	358	338	94.4
Засуджуючи	142	89	62.7
Зацікавлено	190	142	74.7
Вражено	203	164	80.8
Загальна кількість	1200	998	

Розпізнання аудиторами більшості суб'єктивно-модальних значень висловлювань, визначених дослідником, з опорою на інтонацію поза контекстної реалізації підтвердило гіпотезу про переважаючу роль просодії в актуалізації суб'єктивно-модального значення. Результати ступеня достовірного розпізнавання аудиторами суб'єктивно-модальних значень в інтоногрупі відображено в таблицях 3.6, 3.7.

Таблиця 3.7

Ступінь достовірного розпізнавання аудиторами суб'єктивно-модального значення в інтоногрупі (англ. мова)

Тип суб'єктивно-модального значення	Вихідна кількість	Достовірно розпізнаних	% розпізнавання
Обурено	290	271	93
Агресивно	330	298	90
Засуджуючи	159	104	65
Зацікавлено	175	145	83
Вражено	246	190	77
Загальна кількість	1200	1008	

У завдання аудиторів також входило відзначити параметри, які, на їхній погляд, мають більшою мірою вплив у межах інтонаційної групи та на її ділянках: мелодичний контур, фразовий наголос, гучність, темп, паузація.

Аудитори дійшли висновків, що всі просодичні параметри тією чи іншою мірою беруть участь в емоційній забарвленості мовлення, проте у якості основних були відзначені мелодичний контур та інтенсивність.

Найбільша варіативність мелодійного тону відзначена в інтоногрупах, в яких були реалізовані емоційно-модальні значення «вражено», «обурено» та «агресивно», підвищення загальної інтенсивності звуку відзначене в

інтоногрупах, в яких були реалізовані емоційно-модальні значення «агресивно» та «обурено».

Таким чином, на інструментальний аналіз просодичних характеристик емоційно-модально забарвленого молодіжного мовлення було винесено дослідження рівня ЧОТ, діапазон його змін та інтенсивність на рівні інтонаційної групи та її складових.

3.4.2.2. Результати інструментального аналізу

Враховуючи попередні висновки аудиторського аналізу, задачею інструментального аналізу стало визначення та обробка певних параметрів частоти основного тону, тривалості та інтенсивності, які дозволили виявити наступний комплекс інформативних акустичних корелятивів емоційно-оцінної інтонації: середній рівень частоти основного тону; частотний діапазон як на рівні інтонаційної групи, так і її сегментів; напрямок руху частоти основного тону, тривалість складу ядерної частини; інтенсивність всієї інтонаційної групи та окремих сегментів.

Цільовою кількістю інтонаційних груп, достатньою для проведення інструментального аналізу та достовірності подальшої статистичної обробки, було прийнято не менше 50 реалізацій кожного виділеного суб'єктивно-модального значення в кожній із досліджуваних мов. Для досягнення цієї мети з інтонаційних груп, які задовольнили критеріям відбору під час аудиторського аналізу, були відібрані інтонаційні групи з максимально можливим рівним розподілом за комунікативно-модальним типом у кількості, більшої за 50 одиниць, за кожним типом та умовно нейтральні реалізації.

З цієї причини експериментальний матеріал, призначений для інструментального аналізу, склали 680 інтонаційних груп на двох досліджуваних мовах, розподіл інтонаційних груп за реалізованим

суб'єктивно-модальним значенням та комунікативно-модальним типом подано в таблицях 3.8, 3.9.

Як зазначено у підрозділі 2.4, у роботі вимірювалися абсолютні характеристики звуку, які зумовлені не лише просодичним оформленням висловлювання, але й підпадають під вплив індивідуальних особливостей мовлення акторів та загальних конкретно-мовних фонетичних особливостей досліджуваних мов. У якості базових величин для проведення розрахунків були обчислені середні величини для всіх вимірюваних параметрів за методикою, описаною в підрозділі 2.4. Для цього з мовлення кожного актора, репліки якого були обрані у якості досліджуваного матеріалу, були відібрані приблизно по 50 інтонаційних груп з умовно нейтральними реалізаціями. У кожній з цих інтоногруп програмним методом вимірювалася середня інтенсивність, рівень і діапазон ЧОТ. Згодом для кожної з цих величин було виведено загальне середньоарифметичне значення. Зведена таблиця, що характеризує обчислені базові величини, представлена у Додатку А.

Таким чином, відносні акустичні характеристики отримувались шляхом поділу обмірюваних показників досліджуваної частини інтонаційної групи на усереднені показники, отримані при аналізі суб'єктивно нейтральних реалізацій висловлювання для кожного актора, які розглядалися у якості базових.

Використання для аналізу відносних величин дозволило нівелювати риси індивідуального мовлення, конкретно-мовні фонетичні особливості досліджуваних мов та зосередитися на якісних змінах акустичних показників інтонаційних груп, що виникають внаслідок та притаманні емоційно-модально забарвленню мовлення з конкретним значенням.

Серед мелодійних характеристик розглядалися такі:

1. Форма й напрямок руху огинаючої кривої ЧОТ в інтонаційній групі та її сегментах.
2. Середній рівень частоти основного тону фрази та її сегментів (Гц).

3. Частотний діапазон фрази та частотні інтервали сегментів фрази (Гц) розраховувалися як різниця між максимальним і мінімальним рівнем ЧОТ у межах досліджуваного сегмента або фрази.

4. Середній рівень інтенсивності (дБ) фрази та її сегментів.

5. Тривалість наголошеного складу в ядерній частині.

Інструментальний аналіз дозволив одержати об'єктивну інформацію щодо комплексу інформативних акустичних корелятивів емоційно-оцінної інтонації в українській та англійській мовах у межах СМ.

У кожному масиві вимірюваних параметрів фонетичних реалізацій суб'єктивно-модальних значень для всіх досліджуваних акустичних показників було обчислено середнє арифметичне, а також середньоквадратичне відхилення для вибірки значень, отриманих під час інструментального аналізу.

Констатовано, що просодичні ознаки молодіжної комунікації у СМ української та англійської мов мають релевантні спільні та конкретно-мовні засоби актуалізації дистинктивних інтонаційних характеристик на рівні мелодичних, динамічних і темпоральних характеристик.

Були зазначені такі загальні тенденції, що виявилися значною мірою схожими в обох досліджуваних мовах у межах висловлювань с високою емоційно-модальною забарвленістю:

- зростання рівня ЧОТ ядерної частини інтоногрупи у такій послідовності (з меншого до більшого) **в українській мові:**

зацікавлено засуджуючи обурено вражено агресивно

в англійській мові:

зацікавлено засуджуючи вражено обурено агресивно

- зростання інтенсивності та діапазону ЧОТ усієї інтоногрупи в англійській та українській мовах в такій послідовності (з меншого до більшого):

зацікавлено засуджуючи вражено обурено агресивно

- зростання діапазону ЧОТ ядерної частини **в українській мові:**

зацікавлено засуджуючи обурено вражено агресивно

в англійській мові:

зацікавлено засуджуючи вражено обурено агресивно

Доцільним вважаємо зазначити, що навіть при наявності відмінностей в абсолютних значеннях вимірюваних параметрів, загальні тенденції проявляють спільні риси, які дозволяють знайти спільні ознаки для обох мов.

Спільними рисами просодії при передачі певних емоційно-модальних значень у досліджених мовах були визначені такі:

- Спадна передшкала спостерігається при реалізації суб'єктивно-модальних значень «зацікавлено», «засуджуючи» та «обурено».
- Висхідна шкала характерна при реалізації емоційно-модальних значень «уражено» та «агресивно».
- Відносно звужений інтервал ЧОТ спостерігається при реалізації суб'єктивно-модальних значень «зацікавлено» та «засуджуючи».
- Розширений інтервал ЧОТ спостерігається при реалізації емоційно-модальних значень «уражено», «обурено» та максимально розширений при «агресивно».
- Високий тональний регістр спостерігається при реалізації емоційно-модальних значень «уражено», «обурено» та максимально високий при «агресивно».
- Середній тональний регістр спостерігається при реалізації емоційно-модальних значень «зацікавлено» та «засуджуючи».
- Значне наростання інтенсивності звуку спостерігається при реалізації емоційно-модальних значень «обурено» та «агресивно».

Результати розрахунків середньоарифметичних значень вимірювань у групах показників за всіма модальними значенням зведені у таблицях 3.10, 3.11.

Таблиця 3.8

Розподіл експериментального матеріалу за комунікативно-модальними типами у межах суб'єктивно-модальних значень в укр. мові

Суб'єктивно-модальне значення	Комунікативно-модальний тип					Загальна кількість	
	Кількість інтонаційних груп						
Зацікавлено	прохання	запит інформації				59	
	16	43					
Вражено	запит інформації	констатація факту				55	
	28	27					
Засуджуючи	констатація факту	переконання	роз'яснення			53	
	42	8	3				
Обурено	наказ	переконання	запит інформації	констатація факту	роз'яснення	53	
	5	13	15	9	11		
Агресивно	наказ	запит інформації	констатація факту	роз'яснення			52
	19	15	14	4			

Таблиця 3.9

Розподіл експериментального матеріалу за комунікативно-модальними типами у межах суб'єктивно-модальних значень в англ. мові

Суб'єктивно-модальне значення	Комунікативно-модальний тип					Загальна кількість
	кількість інтонаційних груп					
Зацікавлено	прохання	запит інформації				54
	22	32				
Вражено	запит інформації	констатація факту				55
	21	34				
Засуджуючи	констатація факту	переконання	роз'яснення			52
	36	7	9			
Обурено	наказ	переконання	запит інформації	констатація факту	роз'яснення	53
	7	6	18	19	3	
Агресивно	наказ	запит інформації	констатація факту	роз'яснення		58
	34	6	12	6		

В обраній групі критерій визнавався таким, що достовірно визначає суб'єктивно-модальне значення та є спільним для всіх комунікативно-модальних типів висловлювань у межах цього суб'єктивно-модального значення у випадку, якщо середньоквадратичне відхилення не перевищувало 0,1.

Ті параметри у вибірці вимірних значень, середньоквадратичне відхилення яких перевищувало обране критичне значення, були визнані такими, що залежать не тільки від типу суб'єктивно-модального значення, а й від інших факторів, тому не можуть служити ознакою, що однозначно визначає суб'єктивно-модальне значення.

Ураховуючи розрахунки за результатами інструментального аналізу, на статистичний аналіз просодичних характеристик емоційно-модально забарвленого молодіжного мовлення було винесено дослідження наступних характеристик:

- Для емоційно-модального значення «зацікавлено»: рівень ЧОТ ядерної частини, інтервал ЧОТ ядерної частини, рівень ЧОТ усієї інтонаційної групи.
- Для емоційно-модального значення «вражено»: рівень ЧОТ перед'ядерної частини, інтервал ЧОТ ядерної частини, рівень ЧОТ усієї інтонаційної групи.
- Для власне оцінного значення «засуджуючи»: рівень ЧОТ ядерної частини, інтервал ЧОТ ядерної частини, рівень ЧОТ усієї інтонаційної групи.
- Для емоційно-модального значення «обурено»: рівень ЧОТ ядерної частини, рівень ЧОТ усієї інтонаційної групи, діапазон ЧОТ усієї інтонаційної групи.
- Для емоційно-модального значення «агресивно»: рівень ЧОТ ядерної частини, рівень ЧОТ усієї інтонаційної групи, діапазон ЧОТ усієї інтонаційної групи.

Методика проведення статистичного аналізу наведена у підрозділі 2.5. Результати, що підтверджують надійність отриманих даних і достатність експериментальної вибірки, представлені у Додатку Б.

Таблиця 3.10

Відносні усереднені акустичні кореляти суб'єктивно-модальних значень СМ в українській мові

Частина інтонаційної групи	Акустичні характеристики	Модальне значення				
		зацікавлено	вражено	засуджуючи	обурено	агресивно
Перед'ядерна частина	Рівень ЧОТ	1,23	1,38	1,49	1,48	1,32
	Інтервал ЧОТ	1,20	1,60	1,02	1,29	1,43
	Інтенсивність	1,05	1,14	1,03	1,29	1,34
Ядерна частина	Рівень ЧОТ	1,20	1,42	1,35	1,38	1,60
	Інтервал ЧОТ	0,95	1,50	0,98	1,42	1,59
	Інтенсивність	1,05	1,16	1,08	1,31	1,37
	Тривалість складу	1,28	1,50	1,26	1,17	1,43
Заядерна частина	Рівень ЧОТ	1,07	1,36	1,27	1,21	1,23
	Інтенсивність	1,04	1,13	1,07	1,27	1,23
Інтонаційна група	Рівень ЧОТ	1,26	1,38	1,37	1,45	1,46
	Діапазон ЧОТ	1,01	1,75	1,23	1,81	2,03
	Інтенсивність	1,05	1,14	1,06	1,29	1,30

Таблиця 3.11

Відносні усереднені акустичні кореляти суб'єктивно-модальних значень СМ в англійській мові

Частина інтонаційної групи	Акустичні характеристики	Модальне значення				
		зацікавлено	вражено	засуджуючи	обурено	агресивно
Перед'ядерна частина	Рівень ЧОТ	1,26	1,32	1,38	1,48	1,40
	Інтервал ЧОТ	1,25	1,60	1,20	1,35	1,41
	Інтенсивність	1,08	1,19	1,10	1,23	1,34
Ядерна частина	Рівень ЧОТ	1,18	1,36	1,30	1,43	1,62
	Інтервал ЧОТ	0,75	1,20	0,80	1,52	1,63
	Інтенсивність	1,09	1,20	1,11	1,33	1,35
	Тривалість складу	1,04	1,34	1,02	1,16	1,30
Заядерна частина	Рівень ЧОТ	1,03	1,26	0,95	1,28	1,40
	Інтенсивність	1,05	1,14	0,90	1,18	1,28
Інтонаційна група	Рівень ЧОТ	1,11	1,32	1,24	1,43	1,48
	Діапазон ЧОТ	1,30	1,45	0,90	1,40	1,60
	Інтенсивність	1,07	1,17	1,02	1,23	1,32

3.5. Лінгвістична інтерпретація СМ як системи

Мовленнєві особливості СМ визначаються властивими йому позалінгвальними чинниками, які зумовлені як усним характером мовленнєвої взаємодії, так і соціальними параметрами носіїв СМ. Притаманне молоді загострене суб'єктивне відображення дійсності, прагнення максимального самовираження, емоційність, оцінність, з одного боку, і бажання надати висловлюванню чіткості, стислості, конкретності, зумовлене тенденціями до економії мовних зусиль, знаходить своє відображення як на рівні функціонування СМ, так і на рівні варіативних компонентів його мовних підсистем.

Молоді властиві спонтанність реакцій, безпосередність, прагнення до самовираження, протиставлення себе та свого бачення світу дорослих, що вимагає особливої системи вербалізації навколишньої дійсності. І молоді це частково вдається за рахунок створення власної лексичної системи, тематична співвіднесеність якої відображає загальний перелік та ієрархію цінностей молоді людини, при цьому створювана лексична система протиставлена світу дорослих своєю підвищеною емоційно-оцінною насиченістю, чому, втім, відповідають окремі компоненти загальної лексичної системи мови (вульгаризми та загальні колоквіалізми), які вводяться до складу компонентів субстандартної лексики та функціонують у молодіжній комунікації нарівні з власними лексичними утвореннями (сленгізмами). Проте номінативний потенціал субстандартної лексичної системи виявляється дещо обмеженим внаслідок недосвідченості суб'єктів мовленнєвої діяльності, їх відносно недовгого перебування у вікових, психологічних і світоглядних межах життєвого етапу, внаслідок чого структурному різноманіттю субстандартної системи СМ доводиться в ще більшому ступені варіювати за рахунок використання стандартних лексичних елементів.

Таким чином, структура лексичної системи сучасних СМ української та англійської мов виявляється варіативною та охоплює стандартну частину та субстандартну (соціолектну) частину, у межах якої виокремлюються певні *стилістично знижені та соціально марковані* структурні елементи, кількісний та якісний склад яких створює часткову ситуацію соціально-стилістичної лексичної диглосії внаслідок відносної чисельності в її складі субстандартних лексичних одиниць.

Грамматичні параметри СМ також визначаються особливостями його функціонування як усного діалогічного типу мовлення та соціолінгвістичними параметрами комунікантів. Емоційне забарвлення, спонтанність, ситуативність, контактність мовлення зумовлюють наявність певних особливостей граматичної підсистеми СМ, які представлені варіативними типами експресивного синтаксису, певними засобами морфологічного рівня. Низька частотність застосування субстандартних елементів граматичного рівня, спорадичний характер їх прояву не дає підстав виокремити субстандартну граматичну підсистему у межах СМ, проте дозволяє констатувати особливості СМ в обох досліджуваних мовах на зазначеному мовному рівні.

Соціолінгвістичні характеристики носіїв СМ та соціолінгвістичні параметри молодіжної комунікації зумовлюють емоційно-модальну напруженість мовлення, притаманну молоді, яка актуалізується за допомогою певного комплексу фонетичних параметрів. Проте фонетичні особливості мовлення не зачіпають засади загальної фонетичної системи мови, які виступають у якості базису, на ґрунті якого проявляються соціально обумовлені особливості сегментного та супrasegmentного рівнів СМ. Універсальність природи емоційно-модального ставлення до навколишньої дійсності дозволяє констатувати особливості фонетичної оформленості емоційно забарвленого мовлення в двох неблизькоспоріднених мовах.

Дослідження, проведене на матеріалі українського та англійського молодіжного мовлення, дозволяє визначити СМ як відносно стійку

напівавтономну форму існування національної мови, що обслуговує молодіжний соціум, має специфічну лексичну систему та інвентар граматичних і фонетичних особливостей, обумовлених соціолінгвістичними характеристиками її носіїв і соціолінгвістичними параметрами молодіжної комунікації (неформальний характер інтеракції, що передбачає свободу спілкування, засновану на солідарних відносинах рівних і своїх, не скуту межами офіційності), що варіюються за якістю та кількістю.

Емоційна забарвленість мовлення молоді, як домінантна його характеристика, актуалізується за рахунок взаємодії елементів усіх мовних рівнів СМ. Взаємодіючи, вони забезпечують адекватність плану вираження плану змісту в межах висловлювання, взаємозумовлюють один одного, забезпечуючи взаєморозуміння між членами соціально маркованої системи, актуалізуючи їхні комунікативні інтенції та емоційно-оцінне ставлення до навколишнього світу.

Варіативність СМ може розглядатися як його інгерентна властивість, яка пронизує всі аспекти його структури та функціонування. Функціонування СМ регламентовано поєднанням норми першого рівня, що проявляється у кодифікованій нормативності, яка виступає у якості нейтрального фону, на якому проявляються властивості норми другого рівня, некодифікованої нормативності, що є ознакою СМ як соціально обмеженої мовної системи. До норми другого рівня СМ відносяться структурні, семантичні та функціональні особливості його лексичної, граматичної та фонетичної систем. Варіативність СМ надає практично необмежену свободу комбінування засобів вираження з метою актуалізації широкого спектру комунікативних інтенцій і суб'єктивно-модальних конотацій у молодіжному мовленні.

Висновки до розділу III

Функціонально-семантичний аналіз діалогічного молодіжного мовлення засвідчив, що, незважаючи на орієнтованість репліки-реакції на репліку-акцію у межах АМВ, діапазон реакційних реплік є варіативним: репліки комунікантів не обмежені кількістю та комунікативним типом речень і обумовлені прагматикою висловлювання. У межах репліки-реакції можуть бути виділені окремі мовленнєві дії: реакційна дія, зумовлена попередньою акцією, та дія, що ініціює подальшу реакцію комуніканта, тобто постає акцією в діалогічному спілкуванні; можлива цілісність мовленнєвих дій у межах репліки-реакції комуніканта та її функціонування у якості акції у межах подальшої інтеракції у незмінній формі. Така варіативність пояснюється тим, що зв'язок між реплікою-акцією та реплікою-реакцією у межах діалогічного мовлення не обмежується лише структурно-семантичним рівнем, а напрямок розгортання комунікації визначається як власне лінгвальними, так і позалінгвальними чинниками, до яких можна віднести соціолінгвістичні параметри молодіжної комунікації та соціолінгвістичні характеристики її носіїв, інтенції комунікантів.

За сферою впливу на співрозмовника у межах діалогічної мовленнєвої комунікації СМ виділено 3 класи мовленнєвих впливів: соціальний мовленнєвий вплив, мовленнєвий вплив волевиявлення, інформативний мовленнєвий вплив; оцінний та емоційний мовленнєвий вплив співвіднесено з поняттям суб'єктивної модальності, у межах якої виділені найчастотніші типи суб'єктивно-модальних значень, що актуалізуються у молодіжному мовленні: власне оцінне – «засуджуючи» та емоційно-оцінні: «зацікавлено», «вражено», «обурено», «агресивно».

Аналіз класів мовленнєвого впливу діалогічного мовлення СМ дозволяє констатувати нерівноцінність їхньої репрезентативності у молодіжній комунікації. Найменшу поширеність (близько 4% в обох досліджуваних мовах) демонструє СМВ, який здійснюється з метою вітання,

прощання, представлення, що в переважній більшості випадків не викликає у співрозмовника відповідної мовленнєвої дії, тобто є асиметричним у сфері молодіжної комунікації – репліка-реакція у межах АМВ може бути представлена виключно ІМВ, можлива відсутність зворотньої реакції з боку учасника комунікації.

МВВ є більш розповсюдженим (11 % в українському та 12 % в англійському мовленні) в СМ і представлений такими комунікативно-модальними типами висловлювань: прохання, наказ, переконання. У межах найпоширенішого (85 % та 83 % відповідно) у молодіжній комунікації ІМВ диференційовано такі комунікативно-модальні типи висловлювань: запит інформації (з'ясування, уточнення), констатація факту, роз'яснення.

Емоційно-модальна забарвленість висловлювань СМ представлена як позитивними, серед яких превалюють «зацікавлено», «вражено», так і негативними значеннями, найчастотнішими з яких виявляються «обурено», «агресивно», «засуджуючи». Кількість реалізацій негативних суб'єктивно-модальних значень у СМ значно перевищують кількість реалізації позитивних.

Соціолектна (субстандартна) лексична підсистема СМ представлена лексичним просторіччям – стилістично зниженими та соціально маркованими елементами (лексичними соціолектизмами). Система лексичного просторіччя СМ містить компоненти: молодіжні сленгізми (72 % та 75 % в українській та англійській мовах), загальні колоквиалізми (18 % та 12 % відповідно) та вульгаризми (10 % та 13 % відповідно).

У межах експериментального матеріалу констатовано низку лексичних соціолектизмів з невизначеною конотацією, актуалізація якої відбувається у конкретному мовленнєвому акті з урахуванням прагматики висловлювання, просодичних та позалінгвальних чинників.

Аналіз тематичного розподілу лексики СМ української та англійської мов дозволив виділити найбільш репрезентативні тематичні групи соціолектних одиниць відповідно до об'єктів і цілей номінацій: 1) номінації

осіб, 2) номінації предметів або явищ дійсності, 3) номінації дій і станів (у тому числі відносини між людьми), 4) номінації грошей, 5) номінації, пов'язані з алкоголем і наркотиками.

Предметно-тематична співвіднесеність лексичного шару СМ дозволяє зробити висновок про його антропоцентричну спрямованість. Виділені тематичні області відображають ті сфери, які є найбільш релевантними для молоді, що дає чітке уявлення про ієрархію цінностей молодого покоління: сфери, що мають відношення до людини та її чуттєво-емоційного та раціонального сприйняття навколишньої дійсності, релевантних аспектів її діяльності та взаємодії з іншими людьми.

Структурування та систематизація лексики СМ на основі тематичних критеріїв проявляється в малочисельності тематичних груп. При цьому обмежена кількість груп компенсується їх відносною кількісною насиченістю за рахунок синонімічних рядів.

Спільними продуктивними словотворчими моделями у СМ постає афіксація, усікання, семантичний перенос: метафоричний та метонімічний. Усі типи лексичних соціолектизмів СМ характеризуються переважно негативною конотацією, переважаючою комунікативно-емотивною функцією та понятійно-функціональною закріпленістю за молодіжною сферою функціонування мови. У якості конкретно-мовних словотворчих способів українського СМ можна виділити англо-американські запозичення, англійського СМ – інфіксацію, конверсію.

Граматичні особливості СМ репрезентовано різними типами експресивного синтаксису: інверсією, повторами, еліптичними конструкціями, парцеляцією, риторичними питаннями. У якості конкретно-мовних граматичних ознак англійського СМ можна відзначити наявність подвійного заперечення, скорочених дієслівних форм, вживанням форм стверджувальних речень у значенні питального.

За результатами слухового, аудиторського та інструментального аналізів констатовано, що емоційно-модальна напруженість мовлення

для двох досліджуваних мов СМ актуалізується за допомогою певного комплексу фонетичних параметрів як у фразі в цілому, так і в окремих її сегментах.

На сегментному рівні відзначено виділення головного наголошеного складу за рахунок протягування голосного звуку (здебільшого в 1,5 - 2 рази, в окремих випадках максимальної експлікації емоційного стану – до 3 разів), подовження ініціального або медіального приголосного звуку в слові (у більшості випадків в 1,3 - 1,6 рази, в окремих випадках максимальної експлікації емоційного стану в обох мовах – до 2 разів), поскладову вимову слова. Констатовані при вираженні емоційно-модальних значень «зацікавлено», «вражено», «обурено» відхилення формантних характеристик ядерних голосних не є статистично значущими та здебільшого зумовлені тембральними характеристиками мовця, проте при експлікації негативного емоційно-модального значення «агресивно» відхилення формантних параметрів ядерних голосних від нейтральних реалізацій демонструють таку закономірність: збільшення показників F1 (до 10 %) та F2 (до 15 %) з одночасним зменшенням показника F3 (до 8 %).

Констатовано, що просодичні ознаки молодіжної комунікації у СМ української та англійської мов мають релевантні спільні та конкретно-мовні засоби актуалізації дистинктивних інтонаційних характеристик на рівні мелодичних, динамічних і темпоральних характеристик. Спільними рисами просодії при передачі певних емоційно-модальних значень у досліджених мовах були визначені такі:

- 1) зацікавлено: спадна передшкала, звужений інтервал ЧОТ ядерної частини, середній тональний регістр;
- 2) уражено: висхідна передшкала, розширений інтервал ЧОТ перед'ядерної частини, високий тональний регістр;
- 3) засуджуючи: спадна передшкала, звужений інтервал ЧОТ ядерної частини, середній тональний регістр;

4) обурено: спадна передшкала, розширений діапазон ЧОТ усієї синтагми, високий тональний регістр;

5) агресивно: висхідна передшкала, максимально розширений діапазон ЧОТ усієї синтагми, максимально високий тональний регістр.

Основні положення цього розділу викладено в статтях автора [4; 5; 6; 8; 9; 256; 257].

ВИСНОВКИ

Соціальні чинники, що лежать в основі мовної варіативності, знаходяться за межами потенційно варіативної мовної системи та визначають використання мови як засобу спілкування в мовному колективі. Поліфункціональна варіативність мови та її конкретні форми обумовлюються об'єктивними потребами соціально-мовленнєвого спілкування: неоднорідністю соціуму та різноманіттям соціально-комунікативних ситуацій. Самоідентифікація мовця з певним соціальним колективом опосередковує добір окремих мовних форм або цілих мовних систем і підсистем, надає стереотипності висловлюванням, які варіюються з урахуванням ситуативної змінної та індивідуальних характеристик особистості.

У соціолінгвістичному аспекті норма розглядається як об'єктивна категорія, яка присутня в мові і, експліцитно чи імпліцитно, у свідомості кожного мовця, здійснюючи зв'язок між мовою-системою та мовленням. Процес формування норми відбувається під впливом як об'єктивних умов (реалізація можливостей, що надаються мовною системою), так і суб'єктивних факторів (соціальна оцінка мовних фактів та їх свідомий відбір), тобто поняття норми передбачає складну діалектичну взаємодію об'єктивного (експліцитного), та оцінного (аксіологічного, імпліцитного) аспектів. Об'єктивна норма (норма першого рівня) відмежовує допустимі в мовній системі реалізації від неприпустимих, відмежовуючи системне від несистемного. Аксіологічна норма (норма другого рівня) охоплює ті допустимі системні реалізації, які прийняті мовним колективом на певному етапі розвитку мови на рівні узусу. Експліцитна норма поширюється на весь мовний колектив, відображаючи кодифіковані норми літературної мови, а також норми, що розділяються більшістю мовців у межах лінгвосоціуму незалежно від їхнього соціального статусу; імпліцитна норма функціонує всередині окремо взятої соціальної групи.

Дослідження, проведене на матеріалі українського та англійського молодіжного мовлення, доводить, що СМ є відносно стійкою напівавтономною формою існування національної мови, що обслуговує молодіжний соціум, має специфічну лексичну систему та інвентар граматичних і фонетичних особливостей, обумовлених соціолінгвістичними характеристиками її носіїв і соціолінгвістичними параметрами молодіжної комунікації (неформальний характер інтеракції, що передбачає свободу спілкування, засновану на солідарних відносинах рівних і своїх, не скуту межами офіційності), що варіюються за якістю та кількістю.

Варіативність СМ як системи є його інгерентною властивістю та пронизує всі аспекти його структури та функціонування. Функціонування СМ регламентовано поєднанням норми першого рівня, що проявляється у кодифікованій нормативності, яка є суттєвою диференціальною ознакою літературного стандарту та виступає у якості нейтрального фону, на якому проявляються властивості норми другого рівня, некодифікованої нормативності, що є диференціальною ознакою СМ як соціально обмеженої мовної системи. До норми другого рівня СМ відносяться структурні, семантичні та функціональні особливості його лексичної, граматичної та фонетичної систем.

Системний аналіз даних двох вибірок дозволив зробити висновок про існування типологічно спільних рис лексичного рівня. Субстандартна лексична система СМ представлена стилістично зниженими та соціально маркованими елементами (лексичними соціолектизмами). Лексичні соціолектизми СМ характеризуються здебільшого зниженою конотацією, переважаючою комунікативно-емотивної функцією та понятійно-функціональною закріпленістю за молодіжною сферою функціонування мови. Система лексичного просторіччя СМ містить такі компоненти: сленгізми, загальні колоквіалізми та вульгаризми. Простежуючи комплекс двосторонніх зв'язків між СМ та соціумом, що охоплює суспільно значущі зміни та варіації у СМ, зазначимо неоднаковість соціальної обумовленості його мовних ярусів

та підкреслимо, що найбільш явний зв'язок з життям суспільства виявляє лексичний ярус, а інші яруси пов'язані з ним опосередковано.

Варіативність граматичного рівня СМ репрезентовано типологічно спільними для двох мов ознаками: інверсія, повтори, еліптичні конструкції, парцеляція, риторичні питання. У якості типологічних граматичних ознак СМ англійської мови можна відзначити наявність подвійного заперечення, скорочених дієслівних форм, форми стверджувального речення у значенні питального, що можуть бути віднесені до норми другого рівня.

Проведений аналіз фонетичних засобів соціолекту молоді продемонстрував той факт, що найважливішим в оформленні фонетичного компонента молодіжного мовлення є параметр емотивності, що використовується при реалізації прагматичної функції комунікації, який значно впливає на сегментний та супraseгментний рівні мовлення молоді. Комбінація різних функцій просодії у процесі молодіжної комунікації при визначальній ролі емоційно-модальної складової постає найважливішим компонентом актуалізації прагматики висловлювання.

Спільними ознаками маніфестації емоційно-модальної напруженості мовлення для двох досліджуваних мов можна вважати наступні фонетичні характеристики: на сегментному рівні відзначається виділення головного наголошеного складу за рахунок протягування голосного звуку, подовження ініціального або медіального приголосного звуку в слові, поділ звуку на складові елементи, поскладову вимову слова, відхилення значень формантних характеристик ядерних голосних від нейтральних реалізацій.

Характерні риси просодії носять подібний характер в українській та англійській мовах. Мовна специфіка проявляється у деякому розходженні використовуваних просодичних маркерів. Зокрема, в українській мові передшкала характеризується більш низьким мелодійним рівнем, ніж передшкала висловлювань в англійській мові. При вираженні емоційно-модальних значень в англійській мові більш контрастні перепади мелодики в ядрі та мелодичний діапазон фрази в цілому.

Емоційна забарвленість мовлення молоді актуалізується за рахунок активної взаємодії компонентів лексичної, граматичної та фонетичної підсистем. Взаємодіючи, вони забезпечують адекватність плану вираження плану змісту в масштабах висловлювання, зумовлюють трансформацію структури компонентів кожної з підсистем за рахунок компенсаційних, маскуючих, дифузних процесів. Попри розходження інвентарю засобів, використовуваних у межах кожної з підсистем мови, основні закономірності механізму взаємодії різнорівневих мовних засобів при актуалізації семантики мовлення виявляються однотипними, що можна розглядати як прояв ізоморфізму в системі мови, пов'язаний із взаємодією мовних підсистем під час передачі змістових відносин, що свідчить про можливість взаємокомпенсації різнорівневих засобів при актуалізації ними змістових відносин у процесі мовної комунікації та є проявом тенденції «мовної економії», широко поширеної в СМ.

Дослідження СМ на матеріалі української та англійської мов дозволило встановити, що всі основні принципи функціонування цієї системи є подібними в двох неспоріднених мовах, що вивчаються.

У якості перспектив подальших досліджень розглядаємо вивчення функціонування системи СМ з урахуванням рольових відносин між учасниками комунікативного акту, які визначаються соціальною ситуацією, варіюються разом з нею. Крім того, до перспектив відносимо вивчення мовлення молоді з урахуванням таких соціолінгвістичних параметрів, як освіта, місце народження та проживання, приналежність до малих груп та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова И. Е. Фонетическая вариативность вне естественной языковой среды : [монографія] / И. Е. Абрамова. – М. : Флинта, 2012. – 289 с.
2. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка: к вопросу о предмете социолингвистики / В. А. Аврорин. – Л.: Наука, 1975. – 276 с.
3. Александрова О. В. Молодіжний соціалект як лінгвістичний феномен (до питання термінологічного визначення поняття) / О. В. Александрова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2014. – № 19. – С. 3-10.
4. Александрова О. В. Особенности употребления вульгаризмов в речи персонажей художественных произведений / О. В. Александрова // Актуальні проблеми германо–романської філології та освітній соціокультурний процес : матеріали наук.-практ. конф., 4-5 жовтня 2013 р., м. Тернопіль / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль : Вид. центр ТНПУ, 2013. – С. 64-66.
5. Александрова О. В. Особенности функционирования табуированной лексики в современной речи / О. В. Александрова // Культура народов Причерноморья. Филологические науки. – Симферополь : Изд-во КРИППО, Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, 2006. – Т. 1, № 82. – С. 12-14.
6. Александрова О. В. Особливості просодичного оформлення діалогічних єдностей, що містять сленгові лексику / О. В. Александрова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2012. – № 14. – С. 28-33.

7. Александрова О. В. Просодія – важливий компонент епістемічної семантики англomовного та україномовного соціолекту молоді / Г. В. Сивокінь, О. В. Александрова // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : Вид-во РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 130. – С. 387-389.
8. Александрова О. В. Просодичні засоби вираження негативних емоцій в діалозі, що містить сленгову лексику / О. В. Александрова // Філологія і освітній процес : 21 століття: матеріали наук.–практ. конф., 30 верес. – 5 жовтня 2013 р., м. Одеса / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Одеський нац. ун-т. ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Вид-во КП ОМД, 2010. – С. 139-140.
9. Александрова О. В. Просодичні особливості реалізації молодіжного соціолекту в діалогічних єдностях / О. В. Александрова // Актуальні проблеми навчання іноземних мов та перекладу : матеріали наук.–практ. конф., 11-12 квіт. 2013 р., м. Київ / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київський нац. лінгв. Ун-т. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2010. – С. 14-16.
10. Александрова О. В. Современные тенденции социолекта молодежи [Електронний ресурс] / О. В. Александрова // Universum: Филология и искусствоведение : электрон. науч. журн. – 2014. – № 2 (4). – Режим доступу : <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/1006>.
11. Александрова О. В. Фонетичні засоби актуального членування мовлення молоді / Є. Ю. Савченко, О. В. Александрова // Новітня філологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – Вип. 47. – С. 31-39.
12. Алексієвець О. М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення : [монографія] / Оксана Алексієвець. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 200 с.
13. Алпатов В. М. Национальные традиции в вычленении и обозначении обработанных литературных идиомов (система терминов) /

В. М. Алпатов // *Формы дифференциации языка в зеркале национальных терминологических традиций: материалы кругл. стола.* – М., 2002. С. 34-45.

14. Анищенко О. А. *Генезис и функционирование молодежного социолекта в русском языке национального периода : [монография] / О. А. Анищенко.* – М. : Флинта : Наука, 2010. – 280 с.

15. Антропова Л. И. *Вариативность языковой нормы / Л. И. Антропова // Вестник Челябинского государственного университета, 2013. – № 35 (326). Филология. Искусствоведение. Вып. 85. – С. 8-10.*

16. Антропова Л. И. *Формы существования языка: автореф. дис... докт. филол. н. : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Л. И. Антропова.* – Челябинск, 2005. – 35 с.

17. Арнольд И. В. *Стилистика. Современный английский язык : Учебник для вузов / И. В. Арнольд.* – 4-е изд., испр. и доп. – Москва : Наука, 2002. – 384 с.

18. Арутюнова Н. Д. *Лингвистический энциклопедический словарь / Н. Д. Арутюнова ; под ред. Ярцевой В. Н.* – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

19. Арутюнова Н. Д. *Фактор адресата / Арутюнова Н. Д. // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. - 1981. - Т. 40, № 4. - С. 356-367.*

20. Ахманова О. С. *Словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс] / О. С. Ахманова.* – Режим доступа : http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_51.htm

21. Балабін В. В. *Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство» / Балабін Віктор Володимирович.* – К., 2002. – 308 с.

22. Балли Ш. *Французская стилистика / Ш. Балли.* – М. : Из-во иностран. Лит-ры, 1961. – 394 с.

23. Балли Ш. *Язык и жизнь / Ш. Балли.* – М. : URSS, 2003. – 230 с.

24. Баранникова Л. И. Просторечие как особый социальный компонент языка / Л. И. Баранникова // Язык и общество. – Саратов, 1974. – Вып. 2. – С. 3-22.
25. Барнет В. Языковая норма в социальной коммуникации / В. Барнет // Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах / Под ред. Ф. П. Филина и А. И. Горшкова. – М. : Наука, 1976. – С. 47-69.
26. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Собрание сочинений Москва : Русские словари. – 1996. – Т. 5. – С. 159-206.
27. Бахтина М. Б. Эмотивно-оценочная картина мира современной молодёжи : автореф. дис... к. филол. н. : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. Б. Бахтина. – Новосибирск, 2011. – 20 с.
28. Беликов В. И. Социоллингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : РГГУ, 2001. – 439 с.
29. Белл Р. Социоллингвистика : Цели, методы и проблемы / Р. Белл – М.: Международные отношения, 1980. – 318 с.
30. Беляева Т. М. Нестандартная лексика английского языка / Т. М. Беляева, В. А. Хомяков. – Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1985. – 316 с.
31. Беляевская Е. Г. Семантика слова : Учеб.пособие для ин-тов и фак.иностр.яз. : Для изучающих англ.яз. / Е. Г. Беляевская. – Москва : Высшая школа, 1987. – 128 с.
32. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания, 1996. – № 3. – С. 32-41.
33. Беркнер С. С. О взаимодействии реплик в английской диалогической речи / С. С. Беркнер // Учен. зап. – Ульяновск. – 1959. – Том XVI. – Вып. II. – 41 с.
34. Бибихин В. В. Язык философии / В. В. Бибихин. – Москва: Прогресс, 1993. – 403 с.

35. Бишук Г. В. Ритмична модель англомовного художнього тексту (експериментально–фонетичне дослідження на матеріалі соціально–психологічних оповідань письменників ХХ століття) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Галина Володимирівна Бишук. – Київ, 2003. – 208 с.

36. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму (на матеріалі англійської мови 90-х років ХХ – початку ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Р. В. Боднар. – Київ, 2007. – 20 с.

37. Бодуэн де Куртене И. А. Язык и языки / И. А. Бодуэн де Куртене // Избранные труды по общему языкознанию. – М. : АН СССР, 1963. – Т. 2. – 392 с.

38. Бойко Б. Л. Молодежный жаргон как отражение взаимодействующих субкультур / Б. Л. Бойко // Встречи этнических культур в зеркале языка: (в сопоставительном лингвокультурном аспекте) : Научный совет по истории мировой культуры. – М. : Наука, 2002. – 487 с. – С. 352-361.

39. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика: учебное пособие для студентов пед. Ин-тов по спец. № 2101 «Русский язык и литература» / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1987. – 159 с.

40. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльне–історичне та типологічне мовознавство» / К. Л. Бондаренко ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2007. – 19 с.

41. Борисова Е. Г. О некоторых особенностях молодёжного жаргона / Е. Г. Борисова // Русский язык в школе, 1981. – № 3. – С. 83-87.

42. Борисова Е. Г. Современный молодёжный жаргон / Е. Г. Борисова // Русская речь, 1980. – № 5. – С. 51-54.

43. Борисова–Лукашанец Е.Г. О лексике современного молодёжного жаргона (англоязычные заимствования в студенческом сленге 60-70-х годов)

// Литературная норма в лексике и фразеологии. – М. : Наука, 1983.– С. 104-120.

44. Бридко Т. В. Особенности вербальной коммуникации в молодежной среде Германии / Т. В. Бридко, С. В. Кравченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, 2012. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 25 (64). № 3, ч. 1. – С. 322-325.

45. Бровченко Т. А. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях / Бровченко Т. А., Варбанец П. Д., Таранец В. Г. – Одесса : Изд-во ОГУ, 1976. – 101 с.

46. Бугаева И. В. Сленг современных семинаристов в аспекте изучения религиозной личности / И. В. Бугаева // Язык. Речь. Речевая деятельность : межвуз. сб. научн. тр. – Н. Новгород, 2004. – Вып. 7. – С. 36-40.

47. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили / Р. А. Будагов. – М. : Наука, 1967. – 376 с.

48. Васильева Л. Співвідношення «система – норма – стандарт – узус» у штокавських мовах / Л. Васильева // Проблеми слов'язнавства, 2004. – Вип. 54. – С. 104-112.

49. Виноградов В. А. Методы типологии / В. А. Виноградов // Общее языкознание : методы лингвистических исследований. – М. : Наука, 1973. – С. 224-256.

50. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследование по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 560 с.

51. Виноградов В. В. Наука о языке художественной литературы и её задачи (на материале русской литературы) / В. В. Виноградов // Доклад на IV Международном съезде славистов. – М., Изд-во АН СССР, 1958. – с. 1-51.

52. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 240 с.

53. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке // Труды института русского языка. – М., 1975. – С. 53-87.
54. Винокур Г. О. О языке художественной литературы: Учебное пособие для филол. спец. вузов / Винокур Г. О. – М. : Высш. шк., 1991. – 447 с.
55. Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка / Отв. ред. Ю. Д. Дешериев, Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1988. – 200 с.
56. Вольф Е. А. Функциональная семантика оценки / Е. А. Вольф. – М. : URSS, 2006. – 261 с.
57. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура / Б. Гавранек. // Пражский лингвистический кружок (сб. статей). – М. : Прогресс, 1967. – С. 338-377.
58. Гак В. Г. Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1973. – С. 349-373.
59. Гак В. Г. О плюрализме в лингвистических теориях / В. Г. Гак // Филологические науки. – 1997. – № 6. – С. 60-70.
60. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология: на м-ле французского и русского языков / В. Г. Гак. – М. : Международ. отношения, 1977. – 264 с.
61. Гак В. Г. Язык как форма самовыражения народа / В. Г. Гак // Язык как средство трансляции культуры. – М., 2000. – С. 54-68
62. Гак В. Г. Языковая ситуация во франкоязычных странах / В. Г. Гак // Язык – Культура – Этнос / под ред. Г. П. Нецименко. – М., 1994. – С. 130-140.
63. Гальперин И. Р. О термине «сленг» / И. Р. Гальперин // Вопросы языкознания. – 1956. – № 6. – С. 106-114.
64. Гамперц Дж. Типы языковых обществ / Дж. Гамперц // Новое в лингвистике. Социолингвистика. – М., 1975. – Вып. 7. – С. 182-198.
65. Герман И. А. Лингвосинергетика / Герман И. А. – Барнаул : Изд-во Алт. акад. экономики и права, 2000. – 168 с.

66. Глухова М. А. Метафоризация в аргю : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Глухова Мария Александровна. – Тверь, 2003. – 214 с.
67. Головин Б. Н. Основы культуры речи / Б. Н. Головин. – 3-е изд. – М. : Наука, 2005. – 320 с.
68. Гордієнко В. А. Формування загального сленгу в сучасній російській мові : Автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.02 «Російська мова» / В. А. Гордієнко ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т філології. – К., 2006. – 17 с.
69. Горчакова Е. В. Сопоставительное исследование молодежного социолекта русского и немецкого языков : социолингвистический и лингвокогнитивный аспекты : дис. ... к. филол. н. : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Горчакова Евгения Валентиновна. – Томск, 2002. – 175 с.
70. Грабовий П. М. Зіставлення англійського та українського молодіжного сленгу в лінгвокультурологічному аспекті [Електронний ресурс] / П. М. Грабовий – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/629/1/Graboviy_Article.pdf
71. Грабовий П. М. Когнітивні параметри українського молодіжного сленгу : автореф. дис... канд. філол. н. : спец. 10.02.01 «Українська мова» / П. М. Грабовий. – Київ, 2010. – 20 с.
72. Грабовий П. Молодіжний сленг у системі соціолектів сучасної української мови [Текст] / Петро Грабовий // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Випуск 16. – С. 294-297.
73. Грачев М. А. Русское аргю : [монографія] / М. А. Грачев – Н. Новгород : Изд-во НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 1997. – 246 с.
74. Грибова П.Н. Лингвистическая сущность диалогической речи, ее роль и место в системе национального литературного языка [Електронний ресурс] / П. Н. Грибова – Режим доступу: <http://www.alba-translating.ru/index.php/ru/articles/2012/gribova2012.html>

75. Дешериев Ю. Д. Социальная лингвистика. К основам общей теории / Ю. Д. Дешериев. – М. : Наука, 1977. – 382 с.
76. Ерофеева Е. В. Вероятностные структуры идиомов : Социолингвистический аспект / Е. В. Ерофеева. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2005. – 320 с.
77. Ерофеева Е. В. К вопросу о природе подсистем языка / Е. В. Ерофеева // Проблемы социо- и психолингвистики : Сб. ст. / Отв. ред. Т. И. Ерофеева. – Перм. ун-т. – Пермь, 2002. – Вып. 1. – С. 12-16.
78. Ерофеева Е. В. Экспериментальное исследование фонетики регионального варианта литературного языка : учеб. пособие / Е. В. Ерофеева. – Пермь : Перм. гос. ун-т., 1997. – 140 с.
79. Ерофеева Т. И. Опыт исследования речи горожан: территориальный, социальный и психологический аспекты / Т. И. Ерофеева. – Свердловск : Изд-во Урал. гос. ун-та, 1991. – 135 с.
80. Ерофеева Т. И. Понятие «социолект» в истории лингвистики XX века (Изменяющийся языковой мир) [Электронный ресурс] / Т. И. Ерофеева – Режим доступа : <http://www.lekcion.narod.ru/articles/philology/linguistics2/erofeeva-02.html>
81. Ерофеева Т. И. Социолект : стратификация исследования : дис. ... д. филол. н. : 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / Т. И. Ерофеева. – Санкт-Петербург, 1995. – 356 с.
82. Жданович М. А. Лингвистические средства создания образа персонажа в художественном диалоге (на материале современной англоязычной прозы и драматургии) : автореф. дис... канд. филол. н.: спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. А. Жданович. – Самара, 2009. – 20 с.
83. Жеребило Т. В. Термины и понятия лингвистики : Общее языкознание. Социолингвистика : [Словарь-справочник] / Т. В. Жеребило. – М. : ООО «Пилигрим», 2011. – 280 с.
84. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты [Текст] / В. М. Жирмунский. – Л. : Худ. лит., 1936. – 215 с.

85. Жирмунский В. М. Проблемы социальной дифференциации языков / В. М. Жирмунский // Язык и общество. – М. : Наука, 1969. – с. 22-38.
86. Журавлев В. К. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции / Журавлев В. К. – М. : Наука, 1982. – 328 с.
87. Задоріжна Н. І. Просодичні маркери гендерної варіативності мовлення (на матеріалі англомовного дискурсу радіореклами) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Ігорівна Задоріжна. – Київ, 2009. – 226 с.
88. Захарова Ю. М. Просодична інтерференція в англомовному дискурсі (експериментально–фонетичне дослідження мовлення арабо–англійських білінгвів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Юлія Миколаївна Захарова. – Київ, 2005. – 18 с.
89. Звегинцев В. А. О научном наследии Вильгельма фон Гумбольдта / В. А. Звегинцев // В. фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию – М. : Прогресс, 1984. – С. 356-363.
90. Зенина Л. А. Словообразовательные модели в социальных диалектах: на примере американского сленга : автореф. дис... канд. филол. н. : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Зенина Лариса Анатольевна. – Москва, 2005. – 20 с.
91. Зернецкий П. В. Практикум по английскому языку (вопросы коммуникативной лингвистики) : пособие для студентов романо-германских факультетов ун-тов и ин-тов иностр. языков. – К. : Вища шк., 1987. - 35 с.
92. Исаев Д. В. Социолингвистическая мотивация как определяющий фактор развития национального варианта (на примере Канады) // Перспективные научные исследования в языкознании : [колл. Монография] / О. Г. Алифанова, Д. В. Исаев, А. В. Павлова, О. С. Рыхлова, Е. В. Турлова, О. А. Хрущева, М. В. Щербакова. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2012. – 200 с. – С. 31-52/

93. Ицкович В. А. Норма и ее кодификация / Ицкович В. А. // Актуальные проблемы культуры речи. – М. : Наука, 1970. – С. 9-40.
94. Калита А. А. Актуалізація емоційно–прагматичного потенціалу висловлення : [монографія] / Алла Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
95. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : [монографія] / Алла Андріївна Калита. – К. : вид. центр Київськ. держ. лінгв. ун-ту, 2001. – 356 с.
96. Карпець Л. А. Український спортивний жаргон : структурно–семантичний аспект : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Л.А. Карпець ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 19 с.
97. Кёстер–Тома З. Стандарт, субстандарт, нонстандарт / З. Кёстер–Тома // Russistik, 1993.– № 2. – С. 15-31.
98. Ковалевська Т. І. Прагматичний аспект просодії емоційного висловлювання [Електронний ресурс] / Т. І. Ковалевська. – Режим доступу : http://www.philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_936/content/koval-evska.pdf
99. Кодзасов С. В. Общая фонетика / С. В. Кодзасов, О. Ф. Кривнова. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 592 с.
100. Кожин А. Н. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. А. Крылова, В.В. Одинцов. – М. : Высшая школа, 1982. – 223 с.
101. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 154 с.
102. Колшанский Г. В. Лингвокоммуникативные аспекты речевого общения / Г. В. Колшанский // Иностраный язык в школе. – 1985. – № 1. – С. 24-27.
103. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1975. – 230 с.

104. Конецкая В. П. Социология коммуникации [Электронный ресурс] / В. П. Конецкая – Режим доступа : http://www.i-u.ru/biblio/archive/koneckaja_sociologija/00.aspx
105. Комина Н. А. Коммуникативно–прагматический аспект английской диалогической речи : автореф. дис... канд. филол. н. : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. А. Комина. – Калинин, 1984. – 20 с.
106. Коновалов А. В. Социокультурные особенности функционирования современных британских диалектов: на материале западно–центральных диалектов : дис.... кандидата филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Коновалов Артем Владимирович. – М., 2005. – 176 с.
107. Копыленко М. М. О семантической природе молодежного социолекта / М. М. Копыленко // Социально–лингвистические исследования / Под ред. Л. П. Крысина и Д. Н. Шмелева. – М., 1976. – С. 79-86.
108. Копытина Н. Н. Социолектные особенности французской молодежной речи : дис ... канд. филол. н. : 10.02.05 «Романские языки» / Копытина Наталья Николаевна. – Белгород, 2006. – 163 с.
109. Коровушкин В. П. Английский лексический субстандарт versus русское лексическое просторечие (опыт контрастивно–социолектологического анализа) : [Монография] / В. П. Коровушкин. – Череповец : Череповецкий государственный университет, 2008. – 167 с.
110. Коровушкин В. П. Военные социолекты в английском и русском языках (к вопросу о контрастивном описании) / В. П. Коровушкин // Социальные варианты языка. Материалы международной научной конференции. – Нижний Новгород, 25-26 апреля 2002 года. – С. 12-15.
111. Коровушкин В. П. Нестандартная лексика в английском и русском военных подъязыках (понятийный аппарат социолексикологического описания) / В. П. Коровушкин // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2003. – № 4, С. 53-59.

112. Коровушкин В. П. Основы контрастивной социолектологии : [монография, в 2-х ч.] / В. П. Коровушкин. – Череповец : ГОУ ВПО ЧГУ, 2005. – Часть I. – 223 с.
113. Коровушкин В. П. Теоретические основы контрастивной социолектологии : [Монография] / В.П. Коровушкин. – Череповец : ГОУ ВПО ЧГУ, 2009. – 246 с.
114. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. – К. : Одесса : Вища шк. Головное взд-во, 1989. – 147 с.
115. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (проблема языкового изменения) / Косериу Э., 2-е изд., стереотипное. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 204 с.
116. Косцинский К. Существует ли проблема жаргона? / К. Косцинский // Вопросы литературы. –1968. – № 5. – С. 181-191.
117. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК Гнозис, 2003. – 375 с.
118. Крысин Л. П. К социальным различиям в использовании языковых вариантов / Л. П. Крысин // Вопросы языкознания. – № 3. – С. 37-49.
119. Крысин Л. П. О перспективах социолингвистических исследований в русистике // Л. П. Крысин // Русистика. – Берлин, 1992, – № 2. – С. 96-106.
120. Крысин Л. П. Проблема социальной и функциональной дифференциации языка / Л. П. Крысин // Современный русский язык. Социальная и функциональная дифференциация. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – С. 11-33.
121. Крысин Л. П. Речевое общение и социальные роли говорящих / Л. П. Крысин // Социально–лингвистические исследования. – М. : Наука, 1976. – С. 42-52.
122. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1989. – 186 с.

123. Крысин Л. П. Формы существования (подсистемы) русского национального языка / Л. П. Крысин // Современный русский язык. Социальная и функциональная дифференциация. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – С. 33-77.

124. Крысин Л. П. Язык в современном обществе / Л. П. Крысин. – М. : Просвещение, 1977. – 192 с.

125. Крысин Л.П. Языковая норма и речевая практика [Электронный ресурс] / Л. П. Крысин. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-05.htm>.

126. Ктитарова Н. К. Український та російський молодіжний сленг як засіб відображення світогляду молодого покоління [Електронний ресурс] / Н. К. Ктитарова, К. В. Мельничук – Режим доступа : http://confcontact.com/2013_04_17/3_Ktytarova.htm

127. Кудрявцева Л. А. Русское городское просторечие : Киев – 2000 / Л. А. Кудрявцева // Русистика, 2001. – № 1. – С. 4 – 9.

128. Кудрявцева Л. А. Словарь молодежного сленга города Киева / Л. А. Кудрявцева, И. Г. Приходько; ред. Л. А. Кудрявцева // Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченко. Институт филологии. – К. : ИД «Аванпост–Прим», 2006. – 198 с.

129. Кудрявцева Л. О. Формування загального сленгу в російській мові і відображення цього процесу в різних лінгвістичних джерелах // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004 . – Т. XIII : Інститут філології. – С. 37-42.

130. Курченко Л. М. Сучасні тенденції фонетичної асиміляції англо–американських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект): автореф. дис... канд. філол. н.: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. М. Курченко. – Київ, 1994. – 20 с.

131. Кусько К. Я. Дискурс іноземномовної комунікації: концептуальні питання теорії і практики / К. Я. Кусько // Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів : Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. – С. 23-48.
132. Лабов У. О механизме языковых изменений / У. Лабов // Новое в лингвистике. Социолингвистика / Отв. ред. Н.С.Чемоданов. - М. : Прогресс, 1975. - Вып. 7. - с. 199-228
133. Лавриненко И.Н. Критерии классификации кинодискурса [Электронный ресурс] / И. Н. Лавриненко – Режим доступа : <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6284/2/Lavrinenko.pdf>
134. Ларин Б.А. История русского языка и общего языкознания: Избранные работы / Б. А. Ларин. – М. : Просвещение, 1977. – 224 с.
135. Левикова С. И. Феномен молодежной субкультуры (социально-философский аспект) : дис ... докт. филос. наук : 24.00.01 «Теория и история культуры» / Левикова Светлана Игоревна. – Москва, 2002. – 358 с.
136. Літературна норма і мовна практика / Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Коць Т.А. та ін. ; за редакцією С.Я.Єрмоленко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 319 с.
137. Лингвистический энциклопедический словарь (ЛЭС) / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
138. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Н. А. Лукьянова // Проблемы семантики. – Новосибирск : НГУ, 1986. – 98 с.
139. Маковский М. М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология) / М. М. Маковский. – М. : Высш. шк., 1982. – 135 с.
140. Маковский М. М. Взаимодействие ареальных вариантов «сленга» и их соотношение с языковым стандартом / М. М. Маковский // Вопросы языкознания. – 1963. – № 5. – С. 21-30.
141. Маковский М. М. Соотношение индивидуальных и социальных факторов в языке / М. М. Маковский // Вопросы языкознания, 1976. – № 1. – С. 40-54.

142. Маковский М. М. Языковая сущность современного английского «сленга» / М. М. Маковский // Иностр. яз. в шк. – 1962. – № 4. – С. 102-113.
143. Максимов, В. И. Русский язык и культура речи / В. И. Максимов. – М. : Гардарики, 2000. – 412 с.
144. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 21 с.
145. Мележик К.А. Проблема стандартных и нестандартных норм в национальной английской языковой ситуации / К. А. Мележик // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации», 2011. – Том 24 (63)., № 4, Часть 1. – С. 475-481.
146. Мележик К. О. Соціолінгвістична варіативність дискурсу англійського «реального» телебачення (на матеріалі реаліті шоу «Великий Брат») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / К. О. Мележик ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 21 с.
147. Меркулова Э. Н. Прагматический аспект субколлоквиальных оценочных номинаций (американский вариант английского языка): Монография / Э. Н. Меркулова. – Нижний Новгород : 2013. - 145 с.
148. Методы экспериментально–фонетического исследования звучащей речи : Учеб. пособие по теоретической фонетике иностранных языков / М. П. Дворжецкая, Е. И. Стериополо, О. Р. Валигура, А. И. Скробот, А. Д. Петренко. – К. : Изд-во Киев. гос. пед. ин-та ин. яз., 1991. – 76 с.
149. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика / Н. Б. Мечковская. – 2–изд.– М. : Аспент Пресс, 2000. – 208 с.
150. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Інститут української мови НАН України.– К., 2006. – 21 с.

151. Михайлов Л. М. Грамматика немецкой диалогической речи / Л. М. Михайлов. – М. : Высшая школа, 1986. – 110 с.
152. Михайлов Л. М. Коммуникативная грамматика немецкого языка. / Л. М. Михайлов – М. : Высшая школа, 1994. – 256 с.
153. Мокиенко В. М. Большой словарь русского жаргона / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – СПб. : Норинт, 2000. – 717 с.
154. Мосенкіс Ю. Л. Стан і перспективи дослідження українського молодіжного сленгу / Ю. Л. Мосенкіс // *Alya Universitatis Palackianae Olomouensis. Facultas Philosophica. – Philologica 82. – Ucrainica I. Současnb ukrajiniстика: Problemy jazyka, literatury a kultury.* – Olomouc : Univerzita Palackйho v Olomouci, 2004. – S. 100-102.
155. Наер В. Л. Уровни языковой вариативности и место функциональных стилей / В. Л. Наер // *Научная література : Сб. науч. тр.* / Наука. – М., 1981. – С. 3-16.
156. Назмутдинова С. С. Гармония как переводческая категория (на материале русского, английского, французского кинодискурса) : автореф. дис... к. филол. н. : спец. 10.02.20 – «Сравнительно-историческое, сопоставительное и типологическое языкознание» / С. С. Назмутдинова. – Тюмень, 2008. – 21 с.
157. Никитина Ю. Н. Социальные и лингвистические свойства современного русского молодежного жаргона : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Никитина Юлия Николаевна. – Москва, 2005. – 426 с.
158. Никольский Л. Б. О предмете социолингвистики / Л. Б. Никольский // *Вопросы языкознания.* – 1974. – № 1. – С. 60-67.
159. Носенко Э. Л. Особенности речи в состоянии эмоциональной напряженности / Элеонора Носенко. – Днепропетровск : Издательство ДГУ, 1975. – 205 с.
160. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / [под ред. Б. А. Серебренникова]. – М. : Наука, 1970. – 604 с.

161. Ожегов С.И. О формах существования русского национального языка / С. И. Ожегов // Вопросы культуры речи. – М., 1966. – Вып. 7. – С. 5-8.
162. Онипенко Н. К. Идея субъективной перспективы в русской грамматике / Н. К. Онипенко // Русистика сегодня.– 1994.– №3.– С. 74-83.
163. Орехова Е. Н. Субъективная модальность высказывания: форма, семантика, функции : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Орехова Елена Николаевна. – М., 2011. – 419 с.
164. Осипов Г. В. Теория и практика советской социологии / Г. В. Осипов // Социальные исследования. – М. : Наука, 1970. – Вып. 5 Теория и методы. – С. 19.
165. Палькевич О. С. Сучасні аспекти вивчення пуризму як засобу нормалізації мови / О. С. Палькевич // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Мовознавство . – 2014. – Т. 22, вип. 20(2). – С. 109-117. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumo_2014_22_20\(2\)__20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumo_2014_22_20(2)__20.pdf)
166. Пестерова Н. В. Субстандартная номинация в современном английском медицинском субъязыке : автореф. дис... канд. филол. н. : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Пестерова. – Санкт–Петербург, 2011. – 26 с.
167. Петренко О. Д. До сторіччя кодифікації орфоепічної норми німецької мови / О. Д. Петренко, Д. О. Петренко, Е. Ш. Исаев // Мовознавство. – 2000. – № 6. – С. 49-56.
168. Петренко А. Д. Социальная стратификация языка и проблемы социофонетической вариативности / А. Д. Петренко // Культура народов Причерноморья. – 2001. – № 19. – С. 44-51
169. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии : [Монография] / А. Д. Петренко. – Киев : Рідна мова, 1998. – 255 с.
170. Пиотровский Р. Г. Антиномия «язык – речь» и статистическая интерпретация нормы языка / Р. Г. Пиотровский, Л. А. Турыгина // Статистика речи и автоматический анализ текста. – Л. : Наука, 1971. – с. 5-46.

171. Поздняков О. В. Номінативні процеси в сучасному німецькому молодіжному слензі (системно–квантитативне дослідження словників і періодичних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Поздняков ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2010. – 20 с.

172. Польская Д. М. Язык молодёжи в словаре и тексте (на материале немецкой молодёжной литературы и прессы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Д. М. Польская. – Смоленск, 2013. – 22 с.

173. Попова З. Д. Общее языкознание. Учебное пособие / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – Москва : АСТ : Восток–Запад, 2007. – 408 с.

174. Потапова Р. К. Новые информационные технологии и лингвистика / Р. К. Потапова. – М. : Моск. гос. линг. ун-т., 2002. – 573 с.

175. Принципы и методы лексикологии как социолингвистической дисциплины // Под ред. О.С. Ахмановой. – М. : МГУ, 1971. – 183 с.

176. Принципы и методы социолингвистических исследований / отв. ред. А. Н. Баскаков, В. Ю. Михальченко. М. : Наука, 1989. – 196 с.

177. Приходько А. І. Статус оціночної модальності у мові / А. І. Приходько // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. – Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63), № 3. – С. 260-264.

178. Раскин В. К. Теории языковых подсистем / В. К. Раскин. – М. : URSS, 2008. – 417 с.

179. Рейманкова Л. К выражению модальных установок говорящих в диалоге [Электронный ресурс] / Л. Рейманкова. – Режим доступа : https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/121647/SpisyFF_227-1980-1_37.pdf?sequence=1

180. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1976. – 543 с.

181. Россихина М. Ю. Молодежный жаргон в русской и немецкой лексикографии XIX–XXI вв. : автореф. дис... канд. филол. н. : спец. 10.02.01, 10.02.19 «Русский язык» / М. Ю. Россихина. – Брянск, 2009. – 20 с.
182. Русская грамматика / Гл. ред. Н. Ю. Шведова: В 2 т. – М. : Наука, 1980. – Т. I. – 783 с. ; 1982. – Т.2. – 709 с.
183. Савинова М. С. Просодия как маркер профессиональной принадлежности говорящего: автореф. дис... канд. филол. н. : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. С. Савинова. – Москва, 2010. – 20 с.
184. Сапожникова О. П. Соотношение естественной и литературной коммуникации / О. П. Сапожникова // Филологические науки 1998. – № 1. – С. 83-91.
185. Светозарова Н. Д. Просодическая организация высказывания и интонационная система языка : автореф. дис... докт. филол. н. : спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / Н. Д. Светозарова. – Ленинград, 1983. – 32 с.
186. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [Монографическое учебное пособие] / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
187. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Вид-во Укр. фітосоціол. центру, 1999. – 148 с.
188. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2006. – 716 с.
189. Селина И. А. Соотношение прескриптивной и дескриптивной норм в синтаксисе современной французской речи: на примере конструкции дополнение–подлежащее–сказуемое : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 «Романские языки» / Селина Ирина Анатольевна. – Нижний Новгород, 2003. – 156 с.
190. Семенюк Н. Н. Норма / Н. Н. Семенюк // Общее языкознание. – М. : Просвещение, 1970. – С. 524-571.

191. Серебренников Б. А. Территориальная и социальная дифференциация языка / Б. А. Серебренников // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. – М. : Наука, 1970. – 607 с.
192. Скворцов Л. И. Арго. Жаргон // Русский язык: энциклопедия / Гл. ред. Ф.П. Филин. – М., 1979. – С. 23-24, 83-84.
193. Скворцов Л. И. Норма. Литературные языки. Культура речи // Актуальные проблемы культуры речи / Л. И. Скворцов. – М. : Наука, 1970. – С. 40-104.
194. Скворцов Л. И. Теоретические основы культуры речи / Л. И. Скворцов. – М. : Наука, 1980. – 200 с.
195. Скребнев Ю. М. Введение в коллоквиалистику. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1985. – 209 с.
196. Слюсаревский Н. Н. Субкультура как объект исследования [Электронный ресурс] / Н. Н. Слюсаревский. – Режим доступа : <http://www.countries.ru/library/typology/subkultura.htm>
197. Соболева И. А. О семантико–понятийной соотнесенности и «конкуренции» понятий арго – жаргон – сленг – социолект / И. А. Соболева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 24 (283). – С. 24-31.
198. Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация / Рос. Академия наук. Ин–т русского языка им. В. В. Виноградова. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 568 с.
199. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы / Солнцев В. М. // Вопросы языкознания – 1984. – № 2. – С. 31-42.
200. Солнцев В. М. Язык как системно–структурное образование / Солнцев В. М. // М. : Наука, 1971. – С. 214-215.
201. Сороколетова Н. Ю. Взаимодействие синтаксической и интонационной сегментации информационного текста [Электронный ресурс] / Н. Ю. Сороколетова – Режим доступа : www.gramota.net/materials/1/2010/12/70.html

202. Соссюр Ф. де Курс общей лингвистики / Под ред. и с примеч. Р. И. Шор. – 3-е изд., стер. / Соссюр Ф. де. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
203. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг : Соціальна диференціація української мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – Розділ VII. Особливості говорів української мови та проблеми соціолінгвістики. – 464 с.
204. Ставицька Л. О. Український жаргон. Словник / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 494 с.
205. Степанищенко О. В. Исследование молодежи как особой социальной группы в социально–гуманитарных науках [Электронный ресурс] / О. В. Степанищенко – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-molodezhi-kak-osoboy-sotsialnoy-gruppy-v-sotsialno-gumanitarnyh-naukah>
206. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 272 с.
207. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин – Воронеж : Полиграф, 2001. – 208 с.
208. Струганец Л. Релевантные признаки нормы литературного языка / Л. Струганец // Научни трудове на русенския университет, 2012. – Том 51, серия 6.3. – с. 101-106.
209. Телия В. И. Коннотативный аспект семантики языковых единиц / В. И. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
210. Тищенко О. М. Український молодіжний сленг у когнітивному вимірі / О. М. Тищенко // Лексикографічний бюлетень : Збірник наукових праць, Інститут української мови НАН України. – Київ, 2010. – Випуск 19. – с. 229-231
211. Тощенко Ж. Т. Социология. Общий курс. – 2-е изд., доп. и перераб. / Ж. Т. Тощенко – М. : Прометей : Юрайт–М, 2001. – 511 с.
212. Трипольская Т. А. Эмотивно-оценочный дискурс : когнитивный и прагматический аспекты / Т. А. Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 1999. – 165 с.

213. Трофимова Н. А. Эмотивный смысл высказывания и операторы его порождения / Н. А. Трофимова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 78. – С. 154-160.

214. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке: Монография / И. И. Туранский. – М. : Высшая школа, 1990. – 173 с.

215. Фаска Б. Норма серболужицкого литературного языка и ее кодификация // Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах / Под ред. Ф. П. Филина и А. А. Горшкова. – М. : Наука, 1976. – С. 93-106.

216. Федорова Л. Л. Виды речевого воздействия и роль интонации в их распознавании / Л. Л. Федорова // Московский лингвистический журнал. – 1996. – № 3. – С. 113-134.

217. Федорова Л. Л. Коммуникативные стратегии культуры и гуманитарные технологии. Теория речевой коммуникации и грамматика диалога [Электронный ресурс] / Л. Л. Федорова // Коммуникативные стратегии культуры и гуманитарные технологии. Научно–методические материалы. Коллектив авторов. Российский Государственный педагогический университет имени А. И. Герцена. – СПб. : 2007. // Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3392/3395>

218. Федорова Л. Л. Об определении функций речевых актов / Л. Л. Федорова // Речевой акт в педагогической коммуникации. Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Fedorova.htm>

219. Федотова Ю. Б. Социолект студенческой молодежи современной Великобритании // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – № 9 (268), Ч. II. – С. 118-123.

220. Филин Ф. П. К проблеме социальной обусловленности языка / Ф. П. Филин // Язык и общество. – М. : Наука, 1968. – С. 5- 22.

221. Функциональная стратификация языка / Под. ред. М. М. Гухман. – М. : Наука, 1985. – 136 с.
222. Фурса О. Англiцизми українського молодiжного сленгу : чинники динамiки та проблеми класифiкацiї / О. Фурса // Мова та iсторiя : Перiодичний збiрник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 61. – С. 57-65.
223. Хакимова Е. М. Понятие «языковая норма» в системе фундаментальных лингвистических категорий / Е. М. Хакимова // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – 2007. – Вып. 14. – № 13 (91). – С. 128-133.
224. Хомутова Т. Н. Теория языковой вариативности: социолингвистический аспект / Т. Н. Хомутова // Вестник ЮУрГУ, 2005. – № 11. – с. 28-34.
225. Хомяков В. А. Введение в изучение сленга – основного компонента английского просторечия / В. А. Хомяков. – Вологда : Вологодский государственный педагогический институт, 1971. – 104 с.
226. Хомяков В. А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков / В. А. Хомяков // Вопросы языкознания. 1992. – № 3. – С. 94-101.
227. Хомяков В. А. Нестандартная лексика в структуре английского языка национального периферия : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Хомяков Владимир Александрович. – Ленинград, 1980. – 39 с.
228. Христенко О. С. Німецький молодiжний сленг : лiнговокогнітивний та соціолiнгвістичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. С. Христенко. – Київ, 2009. – 18 с.
229. Цвиллинг М. Я. Функциональный стиль, подъязык и социальный диалект (к вопросу о соотношении понятий) / М. Я. Цвиллинг // Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М. : Наука, 1986. – С. 5-15.

230. Цибизова Оксана Владимировна Современный молодежный жаргон : проблемы лексикографического описания : автореф. дис... канд. филол. н. : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О. В. Цибизова. – Архангельск, 2006. – 21 с.

231. Цыбулевская А. В. Эмотивный арготический лексикон : автореф. ...канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Цыбулевская Анна Васильевна. – Ставрополь, 2005. – 22 с.

232. Чабаненко М. Г. Молодежный дискурс как реализация типовой и индивидуальной языковой личности : автореф. дис... канд. филол. н. : 10.02.01 «Русский язык» / М. Г. Чабаненко. – Кемерово, 2007. – 21 с.

233. Чахоян Л. П. Синтаксис диалогической речи в современном английском языке / Л. П. Чахоян. – М. : Высшая школа, 1979. – 167 с.

234. Шаткина Л. А. Взаимодействие просодии слова и фразы в реализации коммуникативно–прагматической парадигмы высказывания / Л. А. Шаткина // Изучение динамического аспекта сегментных и суперсегментных единиц звучащего текста. – К. : КГПИИЯ, 1988. – С. 65–70.

235. Швачко С. О., Анохіна Т. Лінгвістичний статус паузи (на матеріалі англійських художніх текстів) / С. О. Швачко, Т. Анохіна // Вісник Сумс. держ. ун-ту : Філологічні науки. – Суми, 2002. – № 3. – С. 116-121.

236. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова. – М. : Изд-во академии наук СССР, 1960. – 377 с.

237. Швейцер А. Д. Вариативность языковой нормы в территориальном и социальном аспектах / А. Д. Швейцер // Сборник научных трудов МГПИИЯ. В надзаг. : Моск. гос. пед. ин-т иностр. языков им. Мориса Тореза, 1973. – Вып. 73. – с. 92-97.

238. Швейцер А. Д. Введение в социолингвистику (для институтов и факультетов иностранных языков) / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – Москва : Высшая школа, 1978. – 216 с.

239. Швейцер А. Д. К проблеме социальной дифференциации языка / А. Д. Швейцер / Вопросы языкознания. – М., 1982. – № 5. – С. 39-48.

240. Швейцер А. Д. К разработке понятийного аппарата социолингвистики / А. Д. Швейцер // Социально–лингвистические исследования / Под ред. Л. П. Крысина и Д. Н. Шмелёва. – М. : Наука, 1976. – С. 31-41.

241. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика : Теория, проблемы, методы / А. Д. Швейцер. – М. : Либроком, 2009. – 178 с.

242. Шеина И.М. Лексико–семантическое поле как универсальный способ организации языкового опыта // Вестн. Московского гос. обл. ун-та. Сер. Русская филология. – 2010. – № 2. – С. 69-72.

243. Штерн А. С. Перцептивный аспект речевой деятельности: (Экспериментальное исследование) / А. С. Штерн – СПб. : Изд–во С.-Петербургского ун-та, 1992. – 236 с.

244. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – М. : Учпедгиз, 1957.–187 с.

245. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Щерба Л. В. // Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – С. 24-39.

246. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

247. Щур І. І. Українськомовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 23 с.

248. Эрвин–Трипп С. М. Язык. Тема. Слушатель. Анализ взаимодействия / С. М. Эрвин–Трипп // Новое в лингвистике. Социолингвистика. – М., 1975. – Вып. VII. – С. 336-362.

249. Яблокова Т. Н. Эмоциональные высказывания в диалогической и монологической речи / Т. Н. Яблокова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2011. – № 2 (9). – С. 191-196.

250. Язык и моделирование социального взаимодействия : Сб. ст./ Д. Болинджер, Р. Фишер, У. Юри, Р. Абельсон и др. – М. : Прогресс, 1987. – 464 с.

251. Языковая норма. Типология нормализационных процессов / отв. ред. В. Я. Порхомовский, Н. Н. Семенюк. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1996. – 383 с.

252. Яковлева М. А. Компенсация при передаче стилистически сниженных высказываний на разных уровнях текста : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 ; 10.02.20. – «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Яковлева Мария Александровна. – Москва, 2008. – 130 с.

253. Якобсон Р.О. Речевая коммуникация. Язык в отношении к другим системам коммуникации // Якобсон Р.О. Избранные работы. – М. : Прогресс, 1985. – С. 306-330.

254. Якубинский Л.П. Избранные работы. Язык и его функционирование / Л. П. Якубинский. – М. : Наука, 1986. – 207 с.

255. Ярцева В. Н. Проблемы языкового варьирования: исторический аспект // Языки мира. Проблемы языковой вариативности / В. Н. Ярцева – М. : Наука, 1990. – С. 4-26.

256. Alexandrova O. V. Sentence stress in English and Ukrainian / Т. М. Korolova, O. V. Alexandrova, E. U. Malihina // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. – № 17. – С. 80-86.

257. Alexandrova O. V. Sound interchange in modern colloquial speech / Т. А. Brovchenko, O. Alexandrova, A. Malihina // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2014. – № 18. – С. 15-21.

258. Bell R. T. *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems* / R.T. Bell. – London : Batsford, 1976. – 324 p.
259. Bright W. *International Encyclopedia of Linguistics* / W. Bright (Editor in Chief). – N. Y., Oxford : Oxford Univ. Press, 1992. – Volume 4. – 482 p.
260. Chapman R. L. *American Slang* / R. L. Chapman. – New York : Harper & Row, Publishers, Inc., 1987. – 499 p.
261. Coleman J. *The Life of Slang* / J. Coleman. – Oxford University Press, 2012. – 354 p.
262. Crystal D. *Prosodic systems and intonation in English* / David Crystal. – London : CUP, 1969. – 382 p.
263. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language* / Crystal D. – Cambridge University Press, 1995. – 489 p.
264. Delattre P. *Studies in Comparative Phonetics: English, German, Spanish and French* / P. Delattre. – Heidelberg : Heidelberger Verlag, 1981. – 283 p.
265. Eckert H. *The Phonetics and Phonology of English Pronunciation* / H. Eckert, W. Berry. – Trier : Wissenschaftlicher Verlag, 2002. – 289 p.
266. Ehmann H. *Ein paar Facts voraus* / H. Ehmann // *Das neuste Lexikon der Jugendsprache*. – München : Verlag C. H. Beck, 2001. – S. 195.
267. Fant G. *The relation between area functions and the acoustic signal* / G. Fant // *Phonetica*. – 1980. – Vol. 37. – P. 55-86.
268. Firth J. R. *Papers in linguistics* / J. R. Firth // Oxford University Press, 1957. – 233 p.
269. Fries Ch. S. *Coexistent phonemic systems* / Ch. S. Fries and K. L. Pike // «*Language*», 1949. – V. 25, 1. – P. 29-50.
270. Gumperz J. J. *Language in Social Groups* / J. J. Gumperz. – Stanford University Press, 1971. – 350 p.
271. Harmon R. M. *Talkin' American: A Dictionary of Informal Words and Expressions* / R. M. Harmon. – Boston : Signal Press, 1995. – 373 p.

272. Hudson R. A. Sociolinguistics / R. A. Hudson. – Cambridge : CUP, 1980. – 250 p.
273. Johnson K. Acoustic and Auditory Phonetics / K. Johnson. – Cambridge : Blackwell, 1997. – 169 p.
274. Halliday M. Language, context, and text: aspects of language in a socialsemiotic perspective / M. Halliday. – Oxford : Oxford University Press, 1989. – 126 p.
275. Halliday M. The Linguistic Sciences and Language Teaching / M. Halliday, A. McIntosh, P. Stevens. – London : Longman, 1965. – 77 p.
276. Havranek B. Zum Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur / Havranek B. // Actes du quatrieme congres international de linguistes. – Copenhagen, 1938. – S. 25-32.
277. Hjelmslev L. «Langue et parole», Cahiers Ferdinand de Saussure [Электронный ресурс] / L. Hjelmslev. – Режим доступа : http://www.revue-texto.net/Saussure/Sur_Saussure/Hjelmslev_Langue.html.
278. Hornberger N. H. Sociolinguistic and Language Teaching / N. H. Hornberger, S. L. McKay – Multilingual Matters, 1996. – 592 p.
279. Kratz H. What is college slang? / H. Kratz // American speech. – 1964. – Vol. 39, № 3. – P. 188-195
280. Labov W. Sociolinguistic Patterns / W. Labov // Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – 347 с.
281. Labov W. The Social Stratification of English in New York City / W. Labov // Second edition: Cambridge / Cambridge U. Press, 2006. – P. 168-178.
282. Labov W. The Study of Nonstandard English / W. Labov // National Council of Teachers of English. – Washington D.C. : Center for Applied Linguistics, 1970. – 73 p.
283. Lisker L. A cross language study in initial stops: acoustical measurements / L. Lisker, A. Abramson // Word, 1964. – V. 20. – P. 384-422.
284. Luckmann T. The Sociology of Language / T. Luckmann. – Indianapolis : Bobbs – Merrill, 1975. – 79 p.

285. Machelett K. Das Lesen von Sonagrammen [Электронный ресурс] / K. Machelett, H. G. Tillmann. – Режим доступа : <http://www.phonetik.uni-muenchen.de/SGL>.
286. Maddieson I. Patterns of sounds / I. Maddieson. – Cambridge University Press, 1984. – 432 p.
287. Neuland E. Jugendsprache / E. Neuland. Tübingen und Basel : Fraucke Verlag, 2008. – 210 s.
288. Partridge E. Slang To-day and Yesterday / E. Partridge. – London : Routledge&Kegan Paul Ltd., 1970. – 380 p.
289. Phipps A. Learning the arts of Linguistic Survival: Linguaging, Tourism, Life / Alison Mary Phipps. – Clevedon, UK : Multilingual Matters, 2006. – 240 p.
290. Rickford J. R. Regional and social variation / J. R. Rickford // [McCay S.L. and Hornberger N.H. (eds.)] Sociolinguistics of language teaching. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1995. – P. 151-194.
291. Roach P. English phonetics and phonology / Peter Roach. – Cambridge : CUP, 1998. – 262 p.
292. Scherer G. Englische Phonetik und Phonologie / G. Scherer, A. Wollmann. – Berlin : E. Schmidt, 1986. – 153 p.
293. Seidlhofer B. Common ground and different realities: world Englishes and English as a lingua franca / Barbara Seidlhofer // World Englishes, 2009. – Vol. 28(2). – P. 236-245.
294. Swain M. Linguaging, agency and collaboration in advanced second language learning / Merrill Swain // Heidi Byrnes (ed.). Advanced Language learning: The Contributions of Halliday and Vygotsky. – London : Continuum, 2006. – P. 95-108.
295. Trudgill P. Dialect and education in the United Kingdom / P. Trudgill, J. Cheshire // Cheshire J., Edwards V., Münstermann H. & Weltens B. (Eds.). – Dialect and education: some European perspectives. – Clevedon: Multilingual Matters, 1989. – P. 94–109

296. Trudgill P. Standard English: what it isn't / Trudgill P. // [Bex T. & Watts R. J. (Eds.)] Standard English: the widening debate. – London : Routledge, 1999. – P. 117-128.

297. Weigand E. Sprach als Dialog : Sprechakttaxonomie und kommunikative Grammatik / Weigand E. - Tübingen : Niemeier, 1989. - 368 s.

298. Wenger E. Communities of Practice/ Etienne Wenger. – Cambridge : Cambridge University press, 1998. – 336 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Базові характеристики мовлення акторів

Таблиця А.1

Усереднені акустичні показники акторів в умовно нейтральних висловлюваннях (укр. мова)

	Стать	Усереднений рівень ЧОТ (Гц)	Усереднений діапазон ЧОТ (Гц)	Усереднена інтенсивність (дБ)
Актор А1	ч	114	53	57
Актор А2	ч	101	63	52
Актор А3	ч	120	50	51
Актор Б1	ж	175	93	51
Актор Б2	ж	183	95	60
Актор Б3	ж	170	100	47
Актор Б4	ж	170	104	57

Таблиця А.2

Усереднені акустичні показники акторів в умовно нейтральних висловлюваннях (англ. мова)

	Стать	Усереднений рівень ЧОТ (Гц)	Усереднений діапазон ЧОТ (Гц)	Усереднена інтенсивність (дБ)
Актор В1	ч	110	77	62
Актор В2	ч	115	72	66
Актор В3	ч	106	88	63
Актор Г1	ч	120	71	61
Актор Г2	ч	127	85	59
Актор Г3	ж	170	117	67
Актор Г4	ж	176	125	63
Актор Г5	ж	183	118	66

Додаток Б

**Перевірка статистичної гіпотези про нормальний закон розподілу
вимірюваних параметрів просодичних характеристик молодіжного
мовлення**

Дотаток В

Зразки спектрограм експериментальних інтоногруп

Рис. В.1

Реалізація інтоногрупи «Це для чого?» в українському мовленні
(емоційно-модальне значення «зацікавлено»)

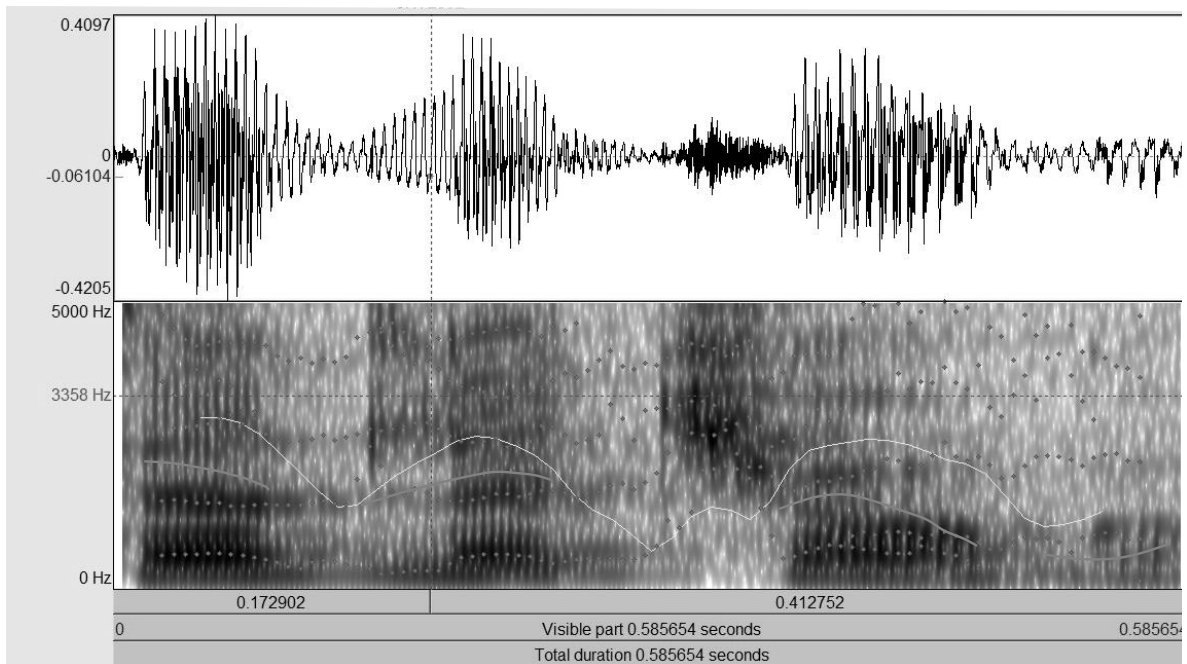
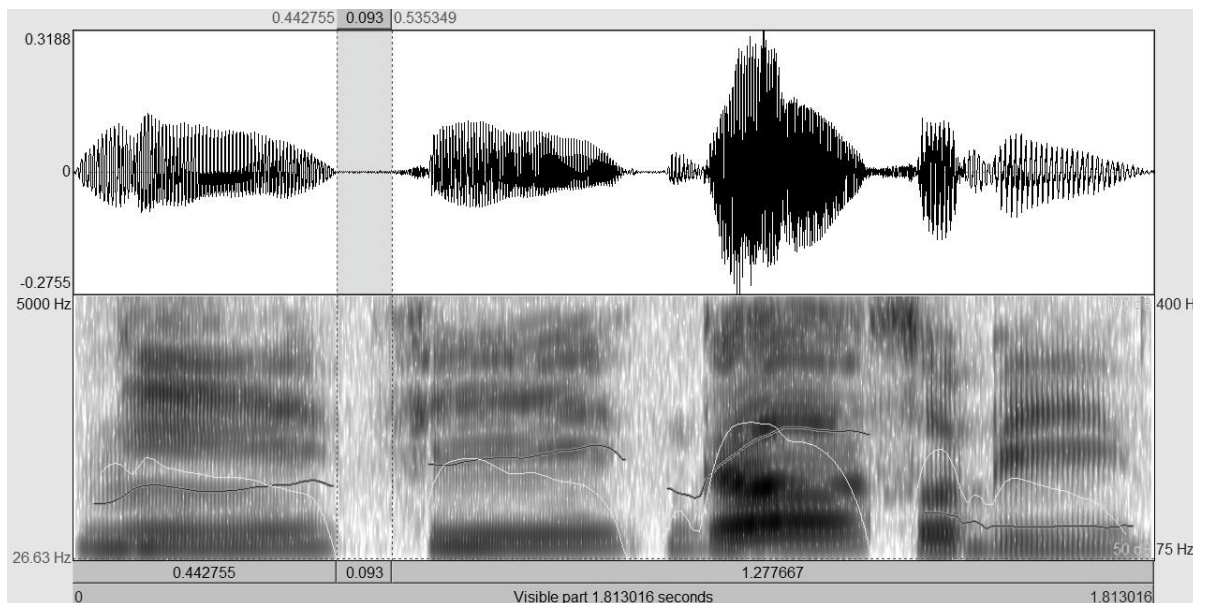
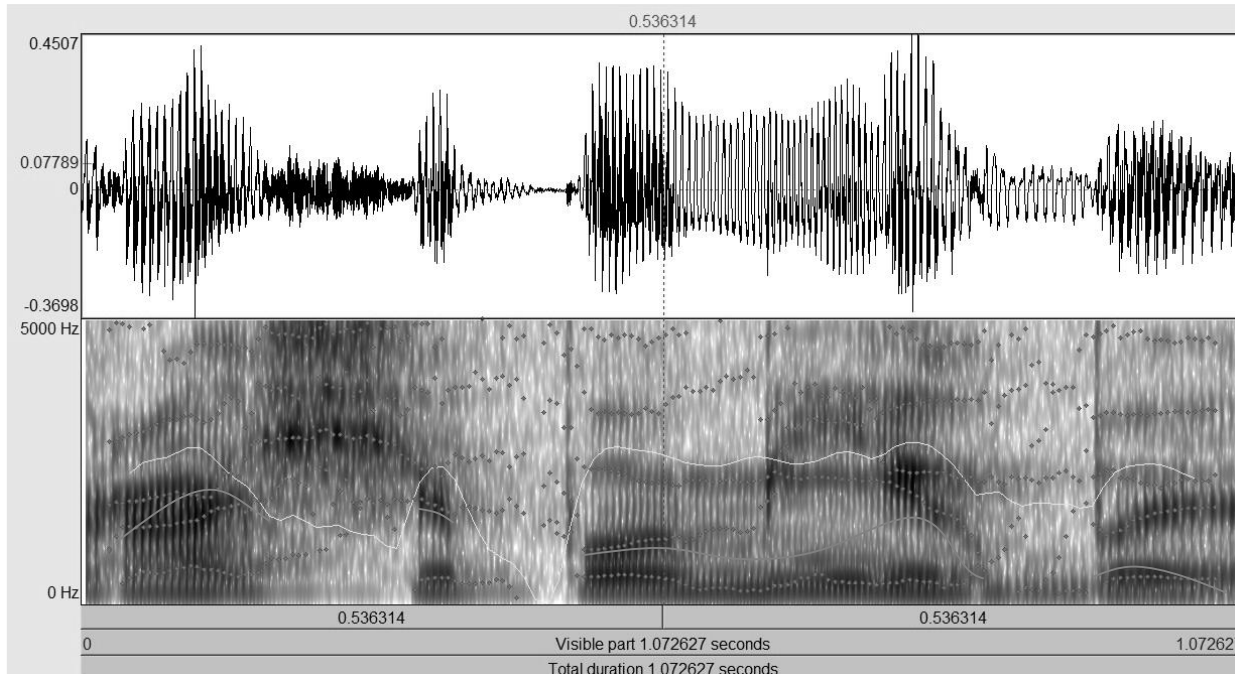

Рис. В.2

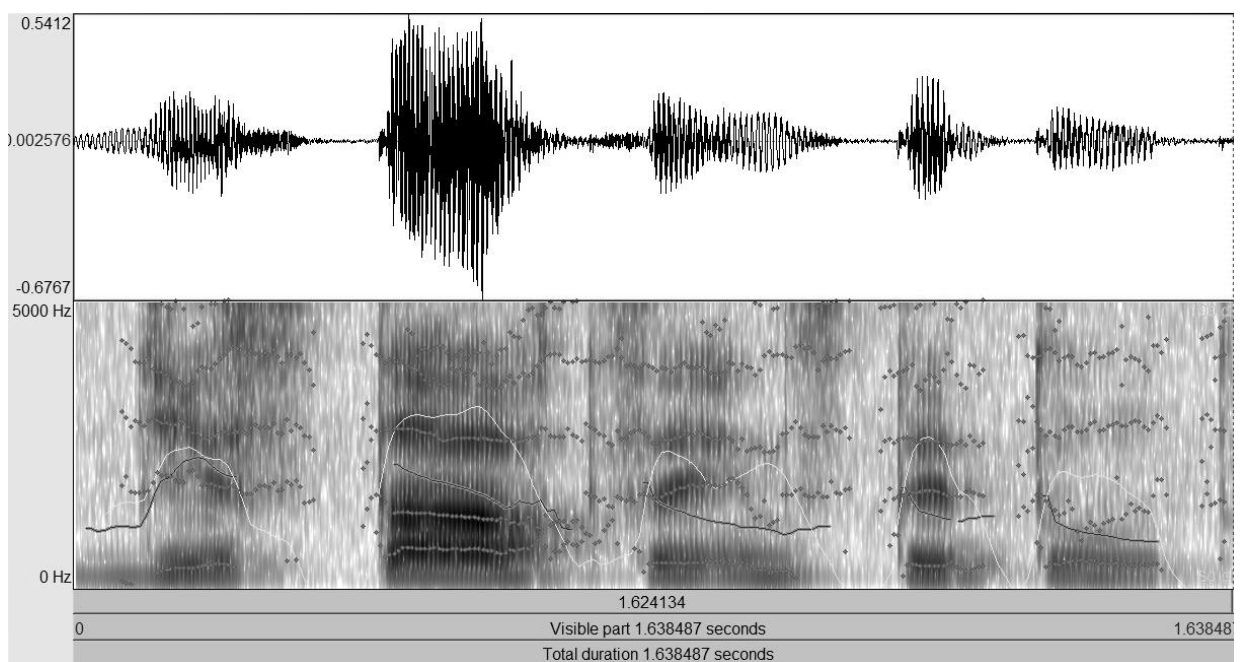
Реалізація інтоногрупи «Ні фіга собі!» в українському мовленні
(емоційно-модальне значення «вражено»)

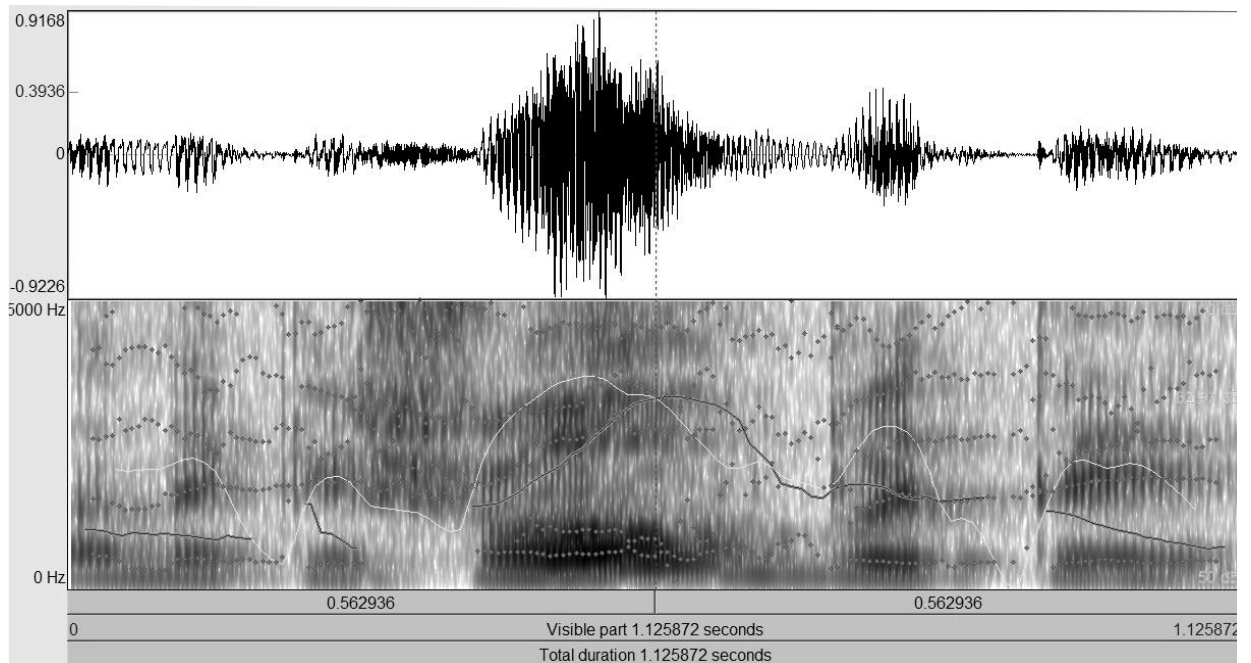
**Реалізація інтоногрупи «Краще поміг би!» в українському мовленні
(емоційно-модальне значення «засуджуючи»)**

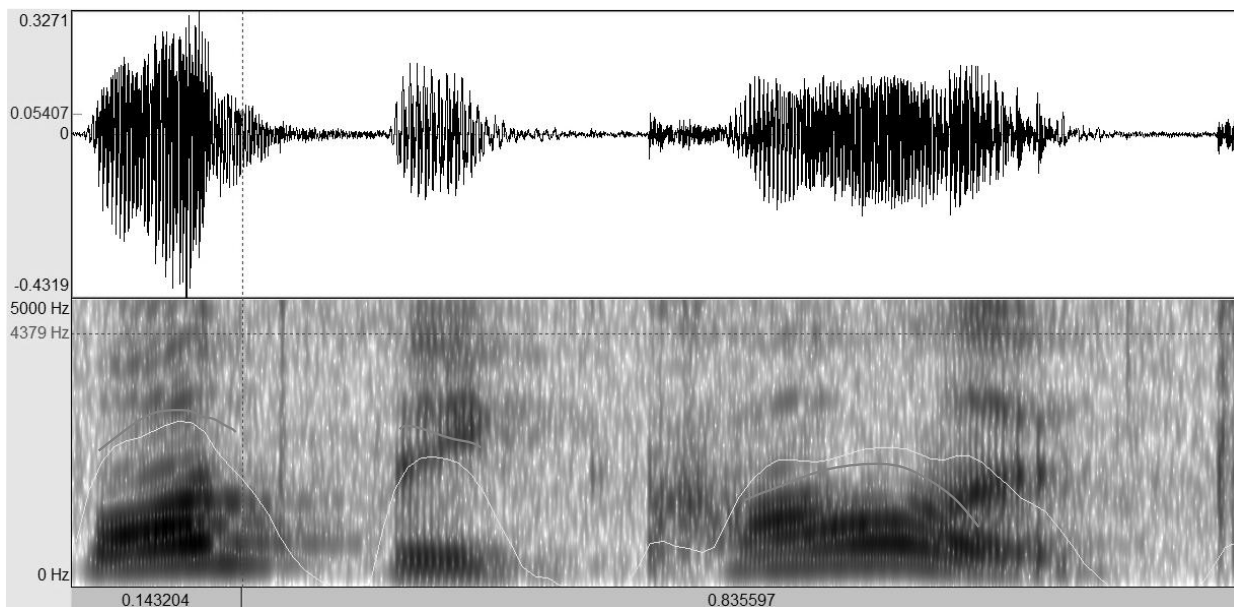
**Реалізація інтоногрупи «Дістав цей інститут!» в українському мовленні
(емоційно-модальне значення «обурено»)**

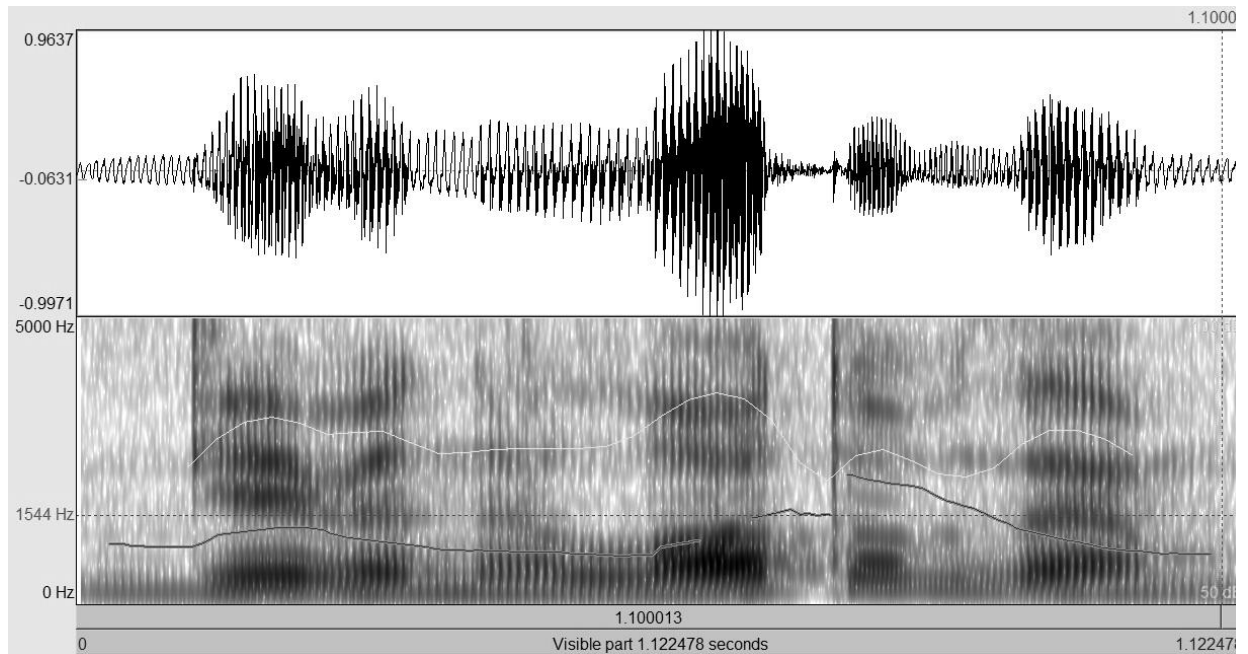
**Реалізація інтоногрупи «А не пішов би ти!» в українському мовленні
(емоційно-модальне значення «агресивно»)**

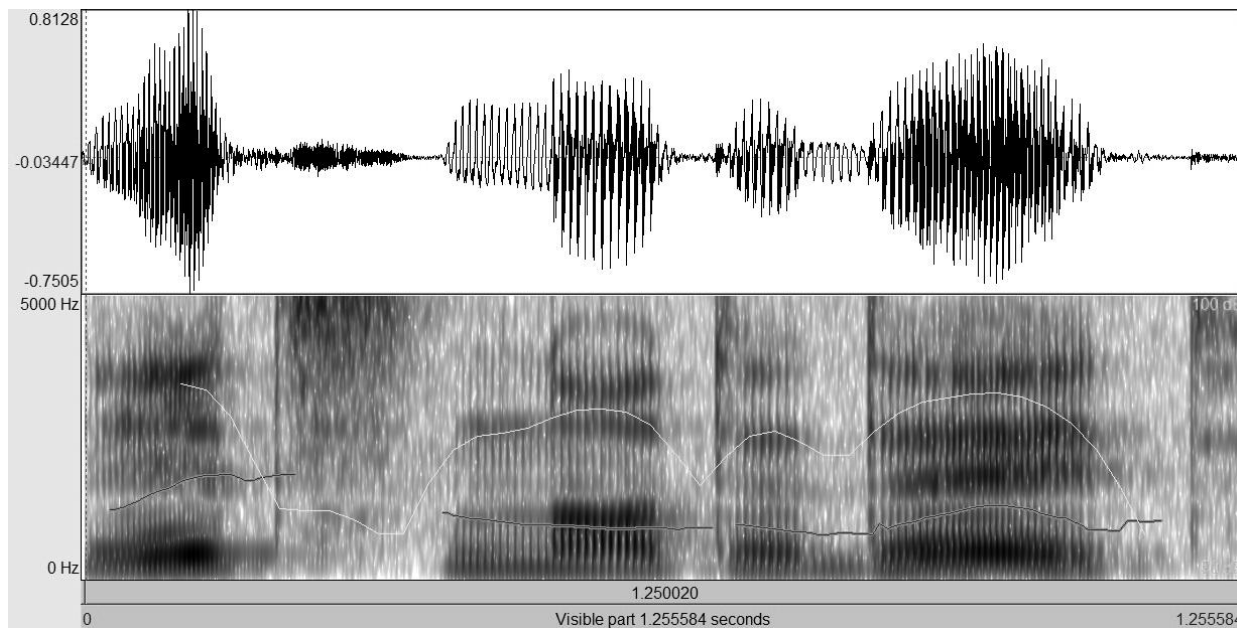
**Реалізація інтоногрупи «What they call it?» в англійському мовленні
(емоційно-модальне значення «зацікавлено»)**

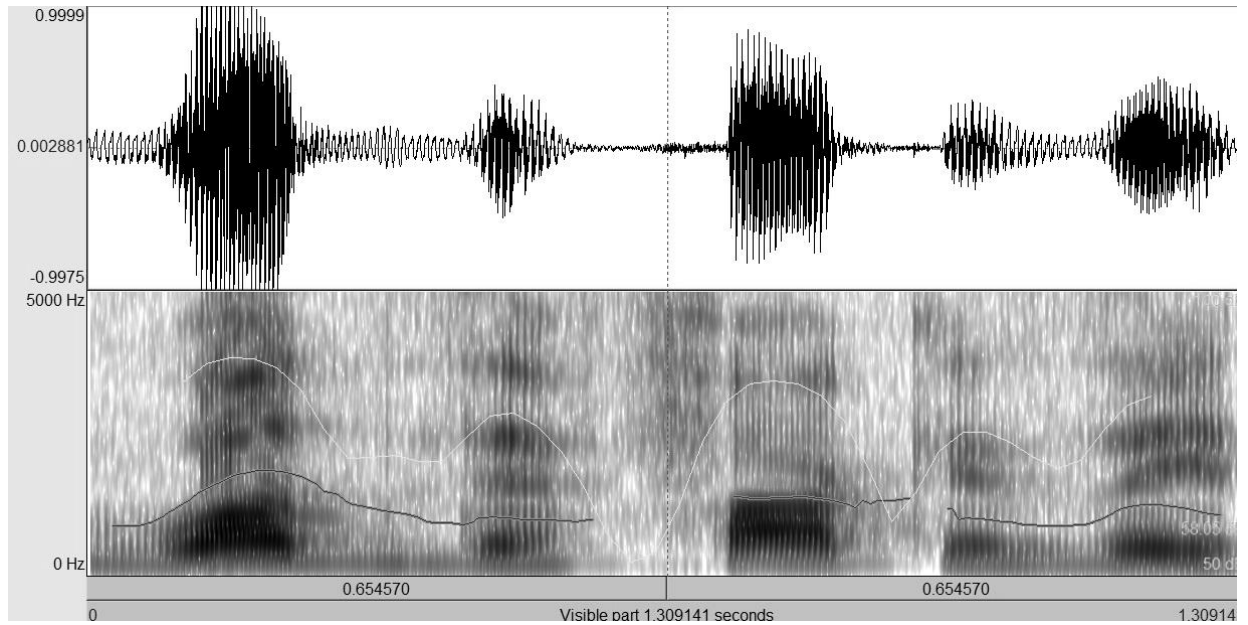
**Реалізація інтоногрупи «Giving a lot of them?» в англійському мовленні
(емоційно-модальне значення «вражено»)**

**Реалізація інтоногрупи «It is not a date!» в англійському мовленні
(емоційно-модальне значення «засуджуючи»)**

**Реалізація інтоногрупи «What the fuck is it?» в англійському мовленні
(емоційно-модальне значення «обурено»)**

**Реалізація інтоногрупи «Does he look like a bitch!?» в англійському
мовленні (емоційно-модальне значення «агресивно»)**

